

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

- TOLNAI OTTÓ: A fürjek alig hallható alarmja (*regényrészlet*) 137
FORGÁCH ANDRÁS verse 158
KUKORELLY ENDRE verse 167
SZIJJ FERENC versei 168
BOZSIK PÉTER verse 170
PÁL SÁNDOR ATTILA verse 174
MELIORISZ BÉLA versei 181
KÁLLAY ESZTER versei 183
MÁTYUS MELINDA: A kántor lánya (*elbeszélés*) 185
KRUSOVSZKY DÉNES: Drónok (*novella*) 221
FERDINANDY GYÖRGY: Téli trilógia (*novella*) 230
SZÉCSÉNYI ENDRE: „Felhő-fenségben ím a Hold föltámadt” (*A csillagos ég esztétikájáról*) 234

*

- CSONDOR SOMA: Megtanulni elbúcsúzni (*Kántor Péter: Elegendő ok*) 249
P. MÜLLER PÉTER: A folytatódó jelenlét dramaturgiája (*Radnóti Zsuzsa: Megmozdult irodalom. Válogatás Radnóti Zsuzsa írásaiból és közéleti megszólalásaiból. Összeállította és szerkesztette Légrádi Gergely*) 254
BALAJTHY ÁGNES: Mi jön a fehér, középosztálybeli férfiakra? (*Sári B. László: Mi jön a posztmodernre? Változatok a posztmodern utáni amerikai fikciós prózára*) 258
BALOGH TAMÁS: Az enyhület locsogása (*Marieke Lucas Rijneveld: Az este kín*) 266

2022

FEBRUÁR

JELENKOR

LXV. ÉVFOLYAM

2. szám

Főszerkesztő
ÁGOSTON ZOLTÁN

*

Főszerkesztő-helyettes
GÖRFÖL BALÁZS

Szerkesztő
MOHÁCSI BALÁZS

Tördelőszerkesztő
KISS TIBOR NOÉ

Szerkesztőségi titkár
KOZMA GYÖNGYI

A szerkesztőség munkatársai

PARTI NAGY LAJOS
főmunkatárs

BERTÓK LÁSZLÓ, CSUHAI ISTVÁN, HAVASRÉTI JÓZSEF, KERESZTESI JÓZSEF,
NAGY BOGLÁRKA, PINCZEHELYI SÁNDOR, SZOLLÁTH DÁVID, TAKÁTS JÓZSEF,
THOMKA BEÁTA, TOLNAI OTTÓ, VÁRKONYI GYÖRGY

*

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 7–8.
Telefon (üzenetrögzítő is) és telefax: 72/310-673, 215-305, 510-752, 510-753.
A szerkesztőség e-mail címe: jelenkor58@gmail.com

Arra kérjük a folyóiratunkban még nem publikált szerzőket, hogy közlésre szánt műveiket kinyomtatva, postai úton juttassák el a szerkesztőség címére. Az elfogadott kéziratok szerzőit a küldeményhez mellékelt válaszborítékban vagy a megadott e-mail címen értesítjük. Kéziratot nem őrünk meg és nem küldünk vissza.

Kiadja a Jelenkor Alapítvány
(Pécs, Széchenyi tér 7–8. Telefon: 72/310-673),
a Nemzeti Erőforrás Minisztérium, a Nemzeti Kulturális Alap és
Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata támogatásával.
Felelős kiadó: a Jelenkor Alapítvány kuratóriumának elnöke.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest
Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu
WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,
telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban
(<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu
Belföldi előfizetési díjak: előfizetési díj félévre 5940,- Ft, egy évre belföldre: 10 890,- Ft;

a Magyar Posta Zrt.-nél külföldre: az aktuális díjszabás szerint.
Lapunk előfizethető közvetlenül a szerkesztőségen keresztül is.

Számlaszámunk: Takarékbank Zrt. 50800111-11164573

Megjelenik havonként.

A szedés és a tördelés a Jelenkor szerkesztőségében készült.

Nyomtatta a Molnár Nyomda és Kiadó Kft., Pécssett.

Index: 25-906, ISSN 0447-6425

KRÓNIKA

ELHUNYT KALÁSZ MÁRTON. A költő, író, a *Jelenkor* szerkesztőbizottságának egykori tagja 2021. december 30-án, nyolcvanhét éves korában halt meg.

*

MÉSZÖLY MIKLÓS EMLÉKNAP. A január 19-én Szekszárdon immár tizenkilencedik alkalommal megrendezett emléknapon átadták a Mészöly Miklós-díjat, amelyet ezúttal *Bartók Imre* vehetett át. A Mészöly Miklós-emlékplakettet *Dicső Zsoltnak* ítélték oda. Az emléknapon leleplezték *Adorjáni Endre* Mészölyről készített szobrát. A rendezvényről tudósítást jelentettünk meg honlapunkon (www.jelenkor.net).

*

KARÁCSONYI ORATÓRIUM. Bach művének második felét adta elő az Orfeo Zenekar és a Purcell Kórus január 5-én a pécsi Kodály Központban. Vezényelt *Vashegyi György*, énekes szólistaként közreműködött *Balogh Eszter*, *Baráth Emőke*, *Bernhard Berchtold* és *Najbauer Lóránt*.

EMLÉKNYOMATOK (ÚJ MŰVEK). *Fehér László* alkotásaiból rendeztek tárlatot 2021. november 19-e és 2022. január 15-e között a pécsi Nick Galériában. A kiállításról *Rétfalvi P. Zsófia* írt kritikát honlapunkon.

*

SZÍNHÁZI PREMIER. Giacomo Puccini *Bohémélet* című operáját mutatták be január 15-én a Pécsi Nemzeti Színházban. Az előadást *Bozsik Yvette* rendezte, vezényelt *Oberfrank Pál*.

*

BAUMGARTEN-EMLEKDJ. A Kukorelly Endre kezdeményezésére létrehozott elismerést harmadik alkalommal ítélték oda. Január 16-án hirdették ki az idei díjazottak névsorát: Baumgarten-emlékdíjat vehet át *Géczi János*, *Harkai Vass Éva*, *Lövétei László*, *Markó Béla*, *Nemes Z. Márió*, *Ilma Rakusa*, *Szirák Péter* és *Tamás Gáspár Miklós*; Baumgarten-emlékjutalomban *Nagy Csilla*, *Vajna Ádám* és *Vida Kamilla* részesül. A díjátadásra később kerül sor.

Szerzőink

Tolnai Ottó (1940) – költő, író, Palicson él.

Forgách András (1952) – író, dramaturg, műfordító, Budapesten él.

Kukorelly Endre (1951) – költő, író, Budakalászon él.

Szijj Ferenc (1958) – költő, író, Budapesten él.

Bozsik Péter (1963) – költő, író, az *Ex Symposion* szerkesztője, Veszprémben él.

Pál Sándor Attila (1989) – költő, a *Forrás* szerkesztője, Szentendrén él.

Meliorisz Béla (1950) – költő, tanár, Pécsen él.

Kállay Eszter (1994) – költő, kritikus, műfordító, Budapesten él.

Mátyus Melinda (1970) – lelkész, Temesvárott él.

Krusovszky Dénes (1982) – költő, író, Budapesten és Bécsben él.

Ferdinandy György (1935) – író, Miami-ban él.

Szécsényi Endre (1965) – eszmetörténész, Aberdeenben él.

Csondor Soma (1994) – a PTE BTK Irodalom- és Kultúratudományi Doktori Iskola hallgatója, Gutorföldén és Pécsen él.

P. Müller Péter (1956) – irodalom- és színháztörténész, kritikus, Pécsen él.

Balajthy Ágnes (1987) – kritikus, irodalomtörténész, Debrecenben él.

Balogh Tamás (1965) – irodalomtörténész, Budapesten él.

Folyóiratunk az Emberi Erőforrások Minisztériuma, a Nemzeti Kulturális Alap és Pécs Város Önkormányzata támogatásával jelenik meg. Köszönjük a Molnár Nyomda Kft. támogatását.

A Jelenkor a LAPKER újságospavilonjain kívül a következő könyvesboltokban is megvásárolható:

PÉCSETT: PTE Bölcsészkar, Ifjúság útja 6. –
Művészetek és Irodalom Háza, Széchenyi tér
7–8. – Líra Könyvesbolt, Széchenyi tér 7. –
Kiméra Antikvárium, Váradi Antal u. 5.

BUDAPESTEN: Írók Boltja, 1061 Bp., Andrassy út
45. – Ludwig Múzeum, 1095 Bp., Komor Marcell
u. 1. – Magvető Café, 1074 Bp., Dohány u. 13. –
Babérliget Könyvesbolt, 1073 Bp., Kertész u. 29

A LIBRI budapesti és vidéki könyvesboltjaiban:
Allee Könyvesbolt
Árkád Könyvesbolt, 1. emelet
Campona Könyvesbolt
Csepel Plaza Könyvesbolt
Duna Plaza Könyvesbolt, 1. emelet
Könyvpalota

Mammut Könyvesbolt
Oktogon Könyvesbolt
Stop.Shop. Könyvesbolt
Pólus Center Könyvesbolt
Sugár Könyvesbolt

Budaörs Könyvesbolt
Debrecen Könyvesbolt
Győr Könyvesbolt
Győr Plaza Könyvesbolt
Kaposvár Plaza Könyvesbolt
Miskolc Könyvesbolt
Nyír Plaza Könyvesbolt
Pécs Könyvesbolt
Szeged Plaza Könyvesbolt
Szolnok Plaza Könyvesbolt
Zala Plaza Könyvesbolt

www.jelenkor.net

990,- Ft

JELENKOR

917704471642002

22002

TOLNAI OTTÓ

A fürjek alig hallható alarmja

A fürjek semmis kis alarmja

Valaki a pultra helyezte a spirálos *Mi szép?* noteszfüzetet. Ugyan ki lehetett, tűnődtem. Tán T. Olivér. Hogy hosszú idő után írjunk bele, jegyezzünk föl ismét valamit. Minden bizonnyal valami szépet. Jót. Hiszen a mi deltánk-torkolatunk a Joó Lajos, a Régi Folyó utca, melynek fedetlen csatornáján a város szennyét a Palicsi-tó irányába elvezették, majd később, mi akkor már visszaköltöztünk Magyarkanizsára, lefödték... Aztán 30 évig Újvidék, majd már Palicson is 24 év... És hát napi kávézások Czipriánnal. Vasárnaponként viszont kihagyhatatlanul, lám, a magam módján én is ugyanolyan mániákus vagyok, mint Cziprián: a kisállatpiac. Ültünk a SARAJKA teraszán Jutkával, bámultunk a GÓL irányába, a Joó Lajos deltájába... És egy napon T. Olivér azt mondta, a költszet: *joó*. Igen, tán ő készítette volt ide, írjunk be valami szép (joó) négykezeset. Én fogom a te kezdetet, te az enyémet... Érdekes, Cziprián egyszer sem bukkant fel a kisállatpiacon, se annak sok izgalmas, igaz, leginkább zabrált szajréjánál, mit Olivér: *bolhás bordúrnek* nevezett... Hihetetlen, de egy napon a *Finnengans Wake* és a *Sein und Zeit* is ponyvára került, igaz, mint ahogyan azt az antikvárius Kosztolányi-unoka, Rül megjegyezte volt, elviselhetetlenül koromszagúan (évekig egy kémény mellett hányódtak állítólag). Feljegyezni valamit, tán éppen arról, amiről mostanság ejtettünk volt szót vele. Emlékszem, utoljára a fürjekről beszélgettünk. Tán róluk, a fürjekről írjunk be valamit.

Valahogy úgy kezdődött, arról tettem említést T. Olivérnek, hogy pontosan úgy érzem magam, mint amikor fürjet fogott öregapám. És persze én lennék az öregapó. Nevezetesen Móra öregapja. Mert most valamiért Móra Ferenchez kötöttem a *Fürjet fogott öregapám* című verset, ugyanis Móra már jó ideje érdeklődésem homlokterébe került, lévén hogy édesapja szűcs volt. Mégpedig éppen Félegyházán, azért említem ezt, mert Félegyháza is mindinkább létezni kezdett számomra (olykor egy-egy fájkiskösség intenzíven létezni kezd számomra, mint például Akasztó – Akasztó stadionja, hol álmomban, a holdvilágban, nagy klottgatyákban Stadlerrel fociztam volt egykapura), Ruzsa, Szatymaz, és hát mint mondom, Félegyháza, minden bizonnyal, híres galambászai, a két Német Lászlónak köszönve, meg hát nagy kutyánkat is ott vettük, még hozzá regényes módon, az egyik félegyházi er-

dőben, valamint én már régtől szerettem volna egy félegyházi Móra-féle, lövegforma som szúcscsámfát is, lévén hogy egyelőre csak moholi som szúcscsámfákat tudtam volt szerezni; említettem, azt is említettem már többször, Somorján szeretném őket, a lövegforma som szúcscsámfákat egyszer majd kiállítani... De akkor arra gondoltam, elő kellene keresnem magát a verset is, netán idézhetnék belőle, tudom hol vannak Móra-sorozataim (külön gyűjtöm a GENIUS fekete műbőr kötésű, ideális formátumú jubileumi kiadását, külön a zsák-, külön a sárgavásznon kötésűeket), de első nekifutásra nem találok, kissé elbizonytalanodom, a biztonság kedvéért tehát be kell írnom a GOOGLE-ba, ami különben nem szokásom, én keveset, tán azt is mondhatnám, jóformán sosem is kutáskodom a GOOGLE-on, én megmaradtam a TOLNAI VILÁGLEKIKONÁ-nál, de most beírtam, hogy *Fürjet fogott öregapám*. Sokáig semmi, de akkor egyszer csak: Major Nándor írókollégám, a HÍD egykori főszerkesztője, jeles novellistánk, regényírónk, ki első regényünket írta volt az Adriáról, nevezetesen a hajóskapitányok városáról, Orebicről, igen, a GOOGLE Major Nándor, ifjúkorom apai barátja, a később ismert politikus nevét adta ki, mármint hogy a *Fürjet fogott öregapám* az ő korai verse, amely, már emlékeztem, szerepelt volt egykor az olvasókönyveinkben is... De magát a verset megtalálni nem tudtam, pedig gyűjtöm a régi vajdasági olvasókönyveket, igaz, inkább illusztrációik miatt, Ács József korai, 50-es évekbeli magyar olvasókönyv-illusztrációi miatt, melyek már akkor kubisták voltak, valóban szenzációszak... Igaz, néha bele is feledkezem ezekben az olvasókönyvekbe, a minap például az egyik, Sejpes Ferenc és Berkes László által összeállított harmadik osztályos olvasókönyvben egészen elbűvölt Móra Ferenc, itt is Móra Ferenc, egyik fordulata, lám, nem csak a GENIUS sorozatban olvastam Mórát, a vajdasági magyar irodalmi olvasókönyvekben is, amikor is azt írja, hogy az egyik csiga:

Javában tornászott egy tormalevélen...

A másik csiga pedig megjegyzi, hogy ő meg, míg a másik fenn tornászott egy tormalevélen, alant:

Éppen egy araszt sétált...

Istenem, olykor milyen jó lenne egy araszt sétálni, és aztán magyardolgozatot írni (meghalt, lánya által mumifikált, elrothasztott magyartanárnőmnek) a séta közben megtapasztaltakról... Talán be kellene vezetnem, arasznyit sétálni, majd sétám élményeit kis házi feladat formájában megírni úgy, ahogyan tőle tanultam... Netán pontosan ezt írni be a *Mi szép?* noteszfüzetbe, azt hogy: *Éppen egy araszt sétált...*

Hihetetlen, milyen hatása, ereje volt (van) ennek a mondatnak, hirtelen képes volt leállítani az egyértelműen rossz irányba száguldó világot... Nem akartam hinni a szememnek. *Éppen egy araszt sétált...*

A különös az, palicsi sétáim nem sokkal hosszabbak egy arasznál... És én, ahelyett hogy egy araszt sétálnék Palicson, itt loholok, csattogó bakancsban Pesten...

Igen, most már tisztán emlékszem, utoljára a fürjekről meséltem T. Olivérnek. Mert a fürjek, ezek a fürjek, amelyekről T. Olivérnek meséltem, valóban hozzám kötődnek. Prosztatámhoz. Mert a prosztatám miatt vett volt Jutka a kisállatpiac Vörös terén, hol hétköznaponként az autóiskola üzemel. A kisállatpiacot ma már sajnos

kihelyezték a HIPPODROM mögé, annak bolhás bordúrjét, mihez én felettebb kötődtem, melyről én világszerte felolvasásokat tartottam volt, kioltották, az autóiskola viszont maradt, az valamiért nem zavarja az illetékeseket, nem tudom, s hogy nem tudom, ezt egyfajta vereségként fogtam-fogom fel, élem meg. Szóval Jutka még ott vette volt a négy fürjet, melyről oly lelkesen meséltem T. Olivérnek, a három tyúkot meg a kakast. Mert jó a tojásuk a prosztatára, ismételtettem. Jó a prosztatára. És kezdetben egy-két évig fogyasztottam is. Relatív rendszeresen. A kis nagyszeplys tojásokat. Hogy a tojásfestés a teremtő egyik lényeges, minden biztonnal kedves, ihletett tevékenységei közé tartozhat, arról a kis, olajsárga alapon, meglepően szabadon, pollocki szabadsággal barnán szeplyőzött fürjtojások tenyemre való emelésének pillanatában gondoltam volt minden alkalommal... Igen, rendszeresen fogyasztottam, hol túvel megütve nyersen, hol lágytojásként kanalazva ki héjából, hol pedig tükörtojásként gyönyörködve bennük... Nem nagyobbak, gondoltam, ahogy reggelente Jutka élém toltta őket a tányéron, mármint a tükröskék nem nagyobbak, mint Hajnóczy úr, a kéményseprő kéménykémlelő kistükre, abban a rózsaszín, műanyag púderesszelencében...

De az igazság az, engem valójában a hangjuk izgatott, azt, a hangjukat szerettem. Igen, a fürjek hangját. Amit iramodásaikkor hallatnak. Mert állandóan megmegiramodnak, állandóan megrémülnek. Halálosan megrémülnek. Jóllehet már ugyanabban a pillanatban nyomtalanul el is tűnnek. Úgy csöngetnek, akárha a kis, halálra rémült ministránsok ha csöngetnek, s úgy érzik, oltári csengettyűjük azonos zsigerükkel... Igen, hangjuk, gyengéd alarmjuk, akárha egy megrázott semmis üveggyöngyos hangja... Igaz, azóta állítólag már nem tojnak, abbahagyták a tojást, noha ezt nem ellenőriztem le, mert hát én nem kutáskodom az alattuk lévő forgácsban, fűrészporban, amit a forgácsárustól vásároltam volt, akit mostanság már nem látok, pedig utópiám éppen őreá meg a galambürülék-árusra, meg hát nem utolsósorban a borbélyfüggönyfűző infaustusokra, még pontosabban az Orbán-féle zsilétdrót (mit egyesek, én is olykor pilledrótnek mondok) hulladékából készülő szeméremékszerekre alapoztam volt. De hát ez így van az utópiákkal. Meg hát az is igaz, maradt még valami, amibe utópiámat illetően még mindig megkapaszkodhatom, ugyanis eljutott hozzám olyan hír is, hogy Sanyi, a bambuszos Sanyi azért olykor még elad egy-egy bambuszrudat, sőt az is megesik, egész bambuszkévé, mert a Sanyi bambuszerdeje, az első vajdasági bambuszerdő isteni, fényes bambuszrudai is egyértelműen részesei voltak utópiámnak... Hogy nem sok szebb dolog van a világon, mint a fényes bambuszrudak, ugye, azt az egész távol-keleti festészet bizonyítja... Ami a bambuszrudakat és az utópia összefüggését illeti, arról pedig Lakner László híres festménye, az *Építkezés* beszél, valahogy hasonlatosan, mint fiam filmjében az a japán fiú, aki bambuszrudakból próbálta felépíteni a műtrágyagyár hűlt helyén azt a valamit, aminek majd következni kellene ott, illetve úgy általában... Laknerrel egyszer-kétszer találkoztam Berlinben. És egy évig szinte naponta láttam, ugyanis íróasztalomtól éppen a Stutti DOLINGER nevű kávéházában lévő törzsasztalához láttam...

Nem sokkal T. Olivérrel való beszélgetésem előtt történt, hogy egy napon Jutka azt mondta, a tanyán túlszaporodtak a fehér pávás galambok, van már vagy 40-50 darab, hozzunk haza belőlük néhány párat. 2-3 párat a kisebb, kerek kalitká-

ba, 5-6 párat pedig a fürjek nagyobb, házforma ketrecébe, a fürjek fölé valójában, hiszen a fürjek nemigen röpködnek, ők, mondom, inkább csak alant iramodnak. Amikor utoljára a tanyán jártunk volt kimerni a megzöldült vizet a kacsauzstatóból, melynek közepén egy kis szigetet képeztem, mikor ástuk, betonoztuk, melyre én nehéz pillanataimban felhúzódtam volt (biztosan, mondta Jonathán, mert akkortájt olvastad Pleşu tanulmányát, a *Robinson etikáját*, amellyel aztán a bécsi Sírás Tanszéken is szerepeltetek vele, mármint Pleşuval, az egyetlen filozófussal, akinek szerinted van humorérzéke), relatíve gyorsan összefogdostuk a galambokat. Igen, a pávásakat a legkönnyebb megfogni a galambok közül. Farkuk nagy legyezőjének, radarjának mozgatásával vannak elfoglalva, meg a rezgő nyakukat tekergetik olyannyira hátra, első pillantásra az ember azt hiszi, gyönyörűségükben saját nyakukat akarják kitekerni, igen, rezgő nyakukat olyannyira tekergetik, hogy olykor a szó szoros értelmében a hátukra esnek... Meg kell kérdeznem unokaöcsémet, Tolnai Csabát, mi köze a rezgőnyakúak és a pávások rezgésének egymáshoz, mármint hogy egy töről fakad-e rezgésük, a félelemhez, avagy a szépelgéshez köthetőek, meg azt is, a rezgőnyakúaknak mi köze a pávásokhoz?

És aztán itthon, Palicson, beraktuk őket a fürjek fölé. Szépen megvannak. Mert ezzel az erővel le is gyilkolhatták volna egymást, mint ahogyan Lorenzin, a rózsafejú papagáj le is gyilkolta volt a télikertben a szumátrai kanárik énekén iskolázott, kénsárga szerelmét. Igen, az is szép. Hogy ilyen szépen megvannak.

Egy hete éppen, október 15-e volt – azért tudom, mert egyszer csak nagyon megijedtem, a szó szoros értelmében halálra rémültem én is: azt hittem, 15-én van Pécsen a JELENKOR folyóirat jubileumi estje, de szerencsére, 17-én lesz, gondoltam, addigra tán összerakom magam, noha én sosem is voltam jó a Rubik-kocka összerakásban... Istenem, állnék kint a színpad közepén, forgatnám ideoda a Rubik-kockát, majd széttárnám a karom, nem sikerült, súgnám a mikrofonba, nem sikerült összeraknom magam, majd észrevétlen megindulnának a könnyeim. Igen, gondoltad, addig (17-ig) még talán sikerül összerakni magad, kitalálni, mit olvass fel, sikerül találnod valami neutrális versikét, ugyanis közben sajnos valóban az történt, versszövegeid észrevétlen erősebbek lettek nálad, mind gyakrabban roppansz össze, sírod el felolvasás közben magad...

Most is, már sejtettem előre, meg hát majd Jutka aztán másnap mesélné is, hogy a JELENKOR jubileumi estje után barátaim azt sugdosták, Olivér mióta kitalálta azt a bécsi Sírás Tanszéket vagy mi a fenét, az ember már falra mászik Olivér kitalációitól, kezdi túlzásba vinni, tulajdonképpen elhitte magáról, hogy ő egy siratóasszony, igaz, a neves jugoszláv: szerb-montenegrói performer, Marina Abramović is balkáni siratóasszonyokat visz ki performanszaihoz, hogy azon a bizonyos, egyesek szerint félimaginárius katedrán, illetve hát irodalmi estjein, fellépésein, teadélutánjain, előadásain: *Kisebbség és magyarság a pilledróton innen, a zsillettdróton túl*-témában satöbbisatöbbi, mindenütt sírnia-elősírnia, zokognia, üvölnie kell, mint a dalmát száárnak, jajgatnia, mint Jajgató Feliciánnak, igen, most a JELENKOR jubileumi estjén is muszáj volt kihívni a mentőket, mesélné Jutka. Sőt, ilyen még nem volt, muszáj volt kényszerzubbonyt húzni rá, aminek te persze megörültél, s máris azt kezdted magyarázni a megrémült ifjú szerkesztőknek,

nincs szebb érzés, mint mikor leoldják rólad a kényszerzubbonyt, s te, akárha egy madár, csapkodni kezdesz a zubbony kioldott szárnyaival...

De gondoltad, 17-ig tán még sikerülhet összeraknod magad, sikerülhet kitálni, mit is olvass fel, sikerül találnod valami neutrális versikét, amely nem zaklat fel, nem roppant össze. Mert annak tényleg semmi értelme sem lenne, a JELENKOR szépnek ígérkező jubileumi estjén elsírni magad, még majd a rádiók, tévék is leadnák, az újságok is megírnák, T. Olivér a JELENKOR jubileumi estjén, felolvasás közben elsírta magát, sírt, zokogott, üvöltött, mint a dalmát számár, jajgatott, mint Jajgató Felicián. Az idős költőt úgy kellett lesegíteni a színpadról. Egy éjszakára infúzióra kötni. Amikor a DR BRENNER nevű szabadkai elme-gyógyintézetben utoljára leoldották rólam a kényszerzubbonyt, ezt is még a fiatal szerkesztőknek meséltem, Dávidnak, Balázsnak, a szó szoros értelmében felbentem, igaz, aztán meg felszorultam a mennyezet alá, igaz, jól hallottam, ahogy közben arról vitatkoztak, hogyan piszkálhatnának le, lévén hogy egy elme-gyógyintézetben nincsenek hosszúkás (3-4 méteres) műszerek, végtelen nyelű partvisok, végtelen nyelű csákyák...

Szóval négy nappal T. Olivérrel való beszélgetésem előtt, napozás közben, a rozsdásodó mocsári fenyő alatt napoztunk volt Jutkával, kihallgattam őket, a csevegő fürjeket, ugyanis nagy ketrecüket Jutka áthúzta Istvánnal ide, a mocsári fenyő alá, akárha tudta volna, hamarosan eljön a mocsári fenyő egyedülálló, kora őszi vörös rozsdájának pillanata (az a rozstda már-már az aboriginálok szent hegyének, az Ulrónak a bíborát magát érinti), ahogyan lám, a fürjek pillanata is eljött, ami nagyon különös, mert ez a pillanat akkor jött el, amikor én már nem fogyasztom a tojásaikat... Immár csak mesélek róluk, csak mutogatom őket... Mint ahogyan T. Olivérnek meséltem róluk, mint ahogyan T. Olivérnek mutogatam őket, jöllehet T. Olivér akkortájt már el-eltünedezett volt, mint a rák, szeretett volna kihátrálni – hátán tapórpúpjával, illetve homárral teli hátzissákkal, kihátrálni az egészből, lehetséges, akkor sem ült ott mellettem, a Liszt Ferencsel utazott Bécsbe a Sírás Tanszékére...

Már tudtam, ilyenkor mindig ez következik, elakadok valahol, és fel fogok kapaszkodni a fekete ikonosztázióknak nevezett egészfalas könyvespolc karcsú, fekete, akárha kéményseprő létráján, a Herman Ottó-könyvekhez, nevezetesen *A madarak hasznáról és káráról* című kézikönyvhöz, ugyanis most, hogy mind többször mesélek a fürjekről, immár tényleg kíváncsi lettem Herman Ottó leleményeire, mert hát különben is szeretem Herman Ottót, meg félig-meddig vajdasági írónak is tudom, lévén hogy az Adrián, Dubrovnikban szolgált (unokatestvérem és Bada Dada Pólán, Böndör Pál és Maurits Mali Lošinjban), meg hát éppen a doroslói temető márványfelületein figyelte meg a monumentális pókkönyvében leírt ökörnyál mibenlétét... Az ökörnyál számomra a gólyafos salonképesebb, líraibb, fonálszerűbb változata... De ez alkalommal céltudatosabban vettem le Herman Ottó kézikönyvét, ugyanis mondom, éreztem, némi nehézségeim mutatkoztak a fürj hangjának kimondását, leutánzását, megragadását illetően például. Noha a semmis üveggyöngysor alarmja lényegében számomra elfogadható lett volna, egyedül csak tán az alarmot kellett volna riadóra cserélnem, ki is cseréltem, de aztán valamiért visszacsináltam alarmra, noha továbbra is félttem, az én sem-

mis alarmom valamiféleképpen letörlődik Herman találóbb szavai által, hiszen ő már a teremtő majd minden madarának színét, hangját relatíve pontosan meghatározta volt, sőt, ez szinte hihetetlen, még egyes madarak talpának is szentelt figyelmet, szentelt néhány szót, pontosan megmondta, milyenek – milyenek is a madarak talpai... Emlékszem, amikor először bukkantam egy ilyen, a madarak talpával foglalkozó leírására (azt hiszem, a dolmányos varjúról volt szó éppen, Berlin, arra a Stutti felé, hol laktunk, tele gyönyörű, nagy dolmányos varjakkal), mármint hogy:

A talp érdes.

Igen, Herman Ottó azt írja, a dolmányos varjú talpa érdes. Így kellene az embereket is leírni. A talpuknál is elidőzni. Akár azzal is kezdeni. Úgy is mondhatnánk, így kellene fejről talpára állítani. Az embert. Mint olyant. Egy-egy kis talpmasszázs által ellazítani, jobban megnyílna, noha már régtől nyitva áll, sőt tán nyitva is felejtették, nyitva is felejtette magát, elfolyik, mondták, elfolyik szegény... Igen, így kellene leírni a regényíróknak is az ő hőseiket. A talpuknál kezdeni. Szőrös-e a talpa az éppen adott, az éppen bevezetett regényhősnek? Mert van, amelynek igen. Nagyon meglepődtem, majd arra gondoltam, félig-meddig szellemeskedve persze, a hőseim, regényhőseim talpát is le kellene írni, de aztán elálltam, úgy éreztem, túlzásba viszem a dolgot, amikor véletlen, ki tudja már, hányadszor, ismét Márai utolsó naplókötete került a kezembe, s abban egy ácscezurámmal bekeretezett passzusra figyeltem fel, ahol is a halálára készülő Márai Einsteinról tesz említést:

Egy könyv Einsteinról, a magánemberről. Szerelme, házassága, a hivatal Zürichben. Betegségei. Megírják, hogy „izzadt a lába”. (Sic.)

Sokáig tűnődtem aztán azon, a halálra készülő Márai, már megvette fegyverét, célba löni jár, meg is dicsérik, satöbbi, azon tűnődik, sőt fel is jegyzi, Einsteinnek „izzadt a lába”... Nem a tér görbesége, még csak nem is Kosztolányi einsteini görbe gríze foglalkoztatta, mint engem, mert én valóban einsteini talpánynak tudom a görbe grízt mint olyant, hanem az, hogy a nagy tudósnak „izzadt a lába”...

Karcsú, kéményseprőlétrámon felmáztam tehát a fekete ikonosztázióznak nevezett falnyi könyvespolc H-betűs rekeszéhez (Hamvas, Handke, Homérosz, Heine, Herman Ottó, Herczeg Ferenc, Herczeg János, Huxley, Heidegger, Heller Ágnes), a nagy, újraüvegeztetett velencei Canaletto-plakát magasságába, ami már majdhogynem életveszélyes magasság, még fönn a létrán, gyorsan a *Fürj*höz lapoztam.

És: valóban afféle remekmű Herman Ottó kis *Fürj*-fejezete. Igazán sajnálom, hogy a *Tolnai Világlexikona* szócikkét nem ő írta, viszont igaz, a *Tolnai* nagyon szépen ír nyelvi leleményeiről, ide is másolom. Azt írja: az övénel, mármint Herman Ottóénál tősgyökeresebb magyarsággal kevesen írtak. Nyelve olyan, mint a népies hímezés: ragyogóan tarka, mégis összhangzatos, tele ismeretlen szépségekkel, amelyeket Herman mentett meg halódásnak induló szókincsünkből. Pedig anyanyelve német volt. Miskolcon, az evangélikus algimnáziumban tanult meg magyarul. Mellesleg említtem, abba a gimnáziumba járt a Tiszát szabályozó, magyarkanizsai születésű Vásárhelyi Pál, meg nem utolsósorban Székely Bertalan is. Ha már Székely Bertalant is megemlítettem, meg kell említenem Herman Kossuthhoz kö-

tódó barátságát is. Elküldi neki a *Magyarország pók-faunája* tomusait, mire Kossuth hosszú levélben válaszol. Valamint Herman háromszor is meglátogatja a Torinóban bogarászó Kossuthot... De most gyorsan térjek vissza, ha másképpen nem, valami lengő pókfonálon, repüljek vissza fűrj-fejezetéhez!

Íme a kis fejezet legfontosabb momentumai. Sorban, ahogyan én, a magam kezdetleges módján abszorbeáltam őket.

*A fűrj akkora, írja Herman, mint egy siheder ökle. Ez tetszik. A siheder ökle. Sőt fantasztikusnak találok. A siheder ökle mint centrális kategória. Csak most, Herman Ottó mondatát olvasva értettem meg, még hozzá fenn a fekete ikonosztázián előtt, hogy Szerafim-Pöcök ökle azért tűnt olyan meggyőzőnek, már-már fenyegetőnek ott Bécsben, a Diplomatische Akademie Sírás Tanszékének diákjai előtt, mert megmaradt, örökre megmaradt egy siheder öklének... Sosem felejttem el, ahogyan a Diplomatische Akademie ifjú diákjai előtt egyre csak rázta kis, sihederöklét, mondván, neki már a dédapja is balos volt... És valóban, Szerafim-Pöcök akkor ott Bécsben, keskeny kecskeszakállával szinte ijesztően emlékeztetett az ifjú Trockijra (mellesleg említtem, Malraux, De Gaulle mellett, Trockijt tisztelte legjobban)... Már-már közbekiáltottam, de hiszen akkor, Pöcök, hogyan lettél te is, mint a nagy angol festő, Francis Bacon, éppen Kadhafi ezredesbe szerelmes?! Majd Herman így folytatja, *a fűrj szinte gömbölyű madár. Istenem, egy gömbölyű madár, ez, hiába néztem, lestem őket naphosszat, valóban sosem is jutott volna eszembe. Pitymallattól alkonyatig jönnek-mennek, keresgélnek, magot, bogárságot szedegetnek; tyúkmodra kapirgálnak, majd kikerülnek a verőfényre*, folytatja Herman. Lám, ez is milyen szép. Mi miért nem regisztráljuk gyakrabban azt, amikor az ember kikerül a verőfényre?! Csak Camus tette, *Az idegen* meg korai esszéprózájának nagy része éppen erről szól, mi történik, ha az ember kikerül a verőfényre... *Hangjánál és életmódjánál fogva a népnek kedves madara, nagyon szereti a vetésben bujkáló fűrjkakas „pitypalatty” szavát, melyre a fűrjtyukica „vá, vá” szólammal felelget. Nahát erről, pontosan erről van szó. Ettől félttem. Én ugyanis nem tudtam a „pitypalatty” szintjén élni a szavakkal. De mégis felfedeztem valamit Hermannál, fel azt, hogy a „pitypalattyot”, valamint a fűrjtyukica „vá, vá” szólamait észrevétlen, és ez valóban megdöbbentő, a legmagasabb színvonalon, baudelaire-i színvonalon ellensúlyozni tudja. Herman ugyanis váratlanul arról ír, hogy *a fűrjkakas nagyon, de nagyon szerelmes fajta, annyira, hogy szerelme vakságában néha még a varangyos békának is udvarol...* Azonnal fel is jegyeztem, ne felejtsem e szerelmeskedést megkísérelni részletesebben is ábrázolni, akár egy egész kis fejezetet szentelni neki, mármint a fűrjkakas és a varangy szerelmeskedésének, nem kerülve ki a kemény, brutális mozzanatokot, magát a közösülést sem. Arra gondoltam, ha Francis Bacon és Kadhafi ezredes szerelmi légyottját az őszibarackszín selyemsátrában, illetve hát Szerafim-Pöcök az ezredeshez való vonzalmát tényleg le tudtam írni, olykor úgy érzem, igen, olykor úgy, hogy nem (magyartanárnőm halálának leírásával is így vagyok, lévén hogy Baudelaire *Egy dögjét* se a középiskolában, se az egyetemen nem tanultuk, Lotman miatt csak *A macskákat* tanultuk), akkor a fűrjkakas és a varangy szerelmét is le tudom írni tán, és akkor még nem is tettem említést Nagy József zseniális békalemezszínházáról... És Herman itt még nem áll meg, képes még egy fordulatot tenni, amikor a passzust így fejezi be: *ezért kurjantja a székelylegény a tánc hevében ezt a táncszót:***

*Kicsi nekem ez a csűr,
Kiröpülök, mint a fűr.*

Itt tán még csak azt kellene megemlíteni, ez a felfedezésem nem sokkal azután történt, hogy Párizsban megírtam volt Nagy József eltaposott békákat, ún. békalemezeket talpra állító, akárha egy no-drámában, illetve a pekingi operában őket megénekeltető fényképkiállításához, a Boulevard Raspailon lévő, jó nevű fotógaléria, a CAMERA OBSCURA részére a megnyitószöveget.

És így erről T. Olivérnek is tettem említést, Herman Ottó-stúdióimainak köszönve, immár nem voltak problémáim a fűrj mint olyan, valamint a hangjának, alarmjának kimondásával, hiszen mondanom sem kell, az ÚJ TOLNAI VILÁGLEKXIKONA *Fűrj* szócikke is rám vár, ahogyan például a *Csicsóka*, a *Löszbaba* és a *Karfiol*, a *Könyökcső*, a *Könyök utca*, a *könyökforma tó*, *Palics* szócikkének megírása is például, hiába próbálta Tolnai Simon bácsi és majd T. Olivér is Kosztolányira tukmálni őket, lévén hogy a varanggyal szerelmeskedő fűrjkakas számomra megnyugtatóan ellenpontozza Herman eljárását, valamint azt, amit tulajdonképpen be akartam írni a pultra helyezett *Mi szép?* noteszfüzetbe, ugyanis én még egy csöpp ironiát is kihallottam az ő apró szavaikból, amelyeket semmis alarmjuk, riadójuk után, alanti iramodásuk közben egymásnak mondtak éppen. És T. Olivér is rábólintott, akkor mégiscsak ott volt, megkérdezni Jutkát, T. Olivér tényleg ott volt-e, hogy a fűrj, mármint kerekességük, semmis alarmjuk, iramodásaik és a kakas varanggyal való szerelmeskedése, mind-mind szép. Igen, minden bizonnyal arra gondolt, ezt kellene bejegyezni nekem vagy neki, a spirálos *Mi szép?* noteszfüzetbe. Avagy tán arra is gondolhatott, a dolog egyik részét én jegyezsem be, a másik részét pedig ő... Ezért helyeződött tehát oda a spirálos noteszfüzet a pultra.

És én aztán, még Pécs után, Győr előtt, fel is jegyeztem ama mozzanatot, amikor a fűrjek ferde pillantásokat vetve a fehér pávagalambok túltelített felső részlege, padlása felé, azt kérdezték, igen, semmis alarmjuk után, cikázó iramodás közben, csak úgy mellékesen azt kérdezték egymástól:

Mit vétettünk, hogy éppen ide, hozzájuk evakuálták a nyugalmazott apacák e zárdáját?!

Fiam újságolja, otthon elpusztult az egyik fűrjtyúk, túl nagy tojás volt benne, csak félig fért ki belőle...

Oraveczcel Marosvásárhelyen. El kell olvasnom a *Kaliforniai fűrj* című regényét, ott majd még megtalálom mindent, amit Herman Ottónál nem.

Miért nem kapok mostanság reggelire fűrjtojást, kérdem. Azért nem kapsz mostanság reggelire fűrjtojást, mondja Jutka, mert nem tojnak a fűrjeink. Miért nem tojnak a fűrjeink, kérdem. Azért nem tojnak a fűrjeink, mondja, mert kiöregedtek. Az öreg fűrjek nem tojnak, kérdem. Nem, mondja. Noha a bakok, mondom, még a rút varangyot is megugorják. Na de hát, mondja Jutka, a varangyok, ezek a komor buffók nem fűrjtojást tojnak...

Párizs, a párizsi békás kalandunk után, hosszabb ideig nem találkoztunk Józseffel. Amikor ismét összefutottunk, felfigyeltem, hogy József csak úgy mellé-

kesen megemlítette, újabban fürjtojásokat fényképez. Azt hittem, ugrat. No de hát neki fogalma sem volt arról, hogy mi T. Olivérrel szintén a fürjekkel bajlódunk... Nem értettem, nem, egyáltalán. Vártam. Akkor Szegeden, a Tisza Szálló dísztermében bemutatta, levetítette kis fürjtojásos jeleneteit.

Az üres színpad közepén egy hosszú, szinte utcai kandelábernek tűnő gyufaszál, amikor is egy fürjtojás érkezik be maga körül forogva, maga körül sertepertelve. Ahogy a gyufa mögött elhalad, a gyufa fellobban, sísteregve világít. Lélegzetelállító jelenet. A következő jelenetben két fürjtojás halad át, maga körül forogva, sündörögve a színen... Majd ahogy a hosszú gyufaszál mögé érnek, a gyufaszál sercegve ismét fellobban... József megemlítette, 1000 fürjtojást vásárolt. Ami nem lepett meg, ugyanis békás produkcióját 3000 eltaposott békával, béka-lemezzel hajtotta végre, a párizsi tárlat után, melynek megnyitóján Hollán mester és Márkus Anna is megjelent volt, az immár multimédiás bemutató pedig Lille-ben volt... El nem tudom képzelni, hová fog fejlődni ez a fürjtojásos projektum. Mi történik például, ha a színpad megtelik maga körül forgó 1000 fürjtojással... Egy gyufaszál marad, vagy a sercegve lobbanó gyufaszálak is szaporodni kezdenek...

Olivér hajnalban, hajnali ötökör kel, ilyenkor még nagy a csönd a konyhában. De újabban rendszeresen megszólal valami. Olivér arra gondolt, valami levelibéka ugrált be a nyitott ajtón, mert még nincs felrakva a nyári, szúnyoghálós ajtó... Vércsére is gondolt, a vércse hangjára, mert Jutka említette, látott egy vércsét röpködni fölöttünk; talán hajnalban hordja el a kigalambokat, nem tudjuk.

Elmondtam, Jutkának, hajnalonta egy levelibéka hangoskodik a konyhában. Nem levelibéka az, mondta Jutka nevetve, a mocsári fenyő alatt a fürjkakas, mert nyitva a ketrec ajtaja, már csak ő van meg, ki-be szaladgál, a párját, testvéreit keresi, követeli... Elszégyeltem magam, de nem szólok Jutkának, hogy noha sok időt szenteltem a fürjnek, immár nem ismertem fel a fürj semmis alarmját...

A két kutyaház között kinyílt a babarózsa. Valamikor, még Újvidéken, a Virág utca 3-ban, a japánbirs volt a kedvencem, itt, Palicson is van japánbirs, de alig szentelek neki időt, itt, Palicson a babarózsa foglalkoztat inkább, a két kutyaház közé szorult rózsaszín babarózsaabokor... A két kutyaházat a mocsárfenyő választja el a galambok és a fürjek nagyketrecétől. Sokat üldögélünk előttük. Idős házaspár. Igaz, én hajnalban dolgozom egy kicsit, Jutka pedig nem is kicsit, ki-merülésig ügyködik kertjében.

A minap azt mondta, megsajnálta az előzvegyült fürjkakast, holnap kimegyünk a HIPPODROM mögé, a kisállatpiacra, veszünk néhány tyúkot... Mondom, valami nagy cirkusz érkezett a lóversenytér mögé, a sátor tetején állítólag magyar zászló van.

Lassan megsűrűsödik az új kisállatpiac is. Igaz, kávéháza még nincs, még mindig csak a megfáradt szafarikocsi elé rakott szafariasztaloknál mérik az italt.

Végre ráfutunk egy kis, fehér bajszos, fürjekre szakosodott úriemberre. Afféle kis üzletet működtet autója leereszthető hátulján. De csak vágásra való kakasai vannak, meg fiatal jércéi. Jércéket nem ajánl, mondja, gyorsan lestrapálná őket a kakas. Mondja Jutka, a mi tyúkjaink mind elhullottak. Öregek lehettek, vagy túl rámenős a kakas. Énekel még a kakasuk, kérdezte. Igen, mondtam, nagyon. Ha

énekel, akkor gázol is... Otthon vannak neki idősebb tyúkjai is. Hol lakik, kérde Jutka. Mondja, a TRAMP utcájával párhuzamos utcában, a 12-es számú házban. Ő szinte naponta vág kakasokat. Megnyúzza, mint a nyulakat, majd vékony baconszalonnába tekerve megsüti őket... Felesége az egészséges étkezés mozgalmának a tagja, sok fürjtojást ad el, most is nagyszabású ünnepségre készülnek a NÉPKÖR-ben... Felesége az udvar közepén egy kerek betonplatón ül, egy kerek bádogasztalnál. És valami vastag könyvet olvas. Körözök, míg Jutka a kis öreget, én meg öt figyelem, netán az író nevét vagy a könyv címét megtudhatnám...

Elmondom a fürjárusnak, hányadán is állok: kivették a vesémet, az epezacskómat, hátam közepéből kivágták-kiugrasztották az öklömnyi *lipómát*, prosztata, cukor, satöbbi, élhetek-e a fürjtojással. Milyen kúrára gondolt. Egy kombináltra, mondtam. Két kakast ajánl, három-három tyúkkal. Jutka kiveszi, a kerek kalitkába telepíti a pávás galambokat, helyet csinál az új kis fürjtörzsnek. Jó ismét hallani, éjszaka, holdvilágnál különösen, kis iramodásaikat, intenzív alarmjukat, amelyekre tán jobban oda kellene figyelnünk, nincs kizárva, mondta azúr bazedovját rám meresztő Jonathán, minden egyes kis iramodásuk, alarmjuk, miniszt-ráns csengettyűjük, riadójuk valós, nagy, nagyon nagy, netán kozmikus veszélyekre figyelmeztet bennünket, ahelyett hogy hanyatt-homlok menekülnénk, mi gyönyörködünk bennük, gyönyörködünk alarmjukban...

Nekünk is hétfő a legjobb

Szabadkán, a nagybolhán jártunk Jutkával, mint vasárnaponként leginkább. A piac parkolója mellett, a BÁCSKA foci pályái, fából ácsolt központi lelátója, valamint körül a szintén fából készült, régi raktársorok közötti kis zárt területen (a 40-es évek vége felé gyakran előfordultunk volt édesapámmal árubeszerzés céljából Szabadkán, akkor sok hasonló, festékkel, fűszerrel, rafiával, szárított béllal, bőrrökkel, dalmát szivaccsal, papundeklitáblákkal teli raktárban fordultunk volt meg), nincs már ott az a síró farkaskutya, melyhez, ha a nagybolhán jártunk Jutkával, minden alkalommal megpróbáltunk közelebb kerülni, jöllehet teljesen sikertelenül. Valójában valami kis udvarról van szó, egy nagy kutyaházzal, valamint az udvar közepén, az egész udvart beborító, ernyőként működő ecetfával. Igaz, egyszer szemtanúi voltunk, amikor épp megérkezett hozzá gazdája, egy 40 év körüli szőke hölgy, aki, miután leszedte volt a HARAPÓS KUTYA feliratú táblával ellátott ajtórol a láncokat, lakatokat, leguggolt kissé, majd összeölekeztek. Mi pedig szipogva, lábujjhegyen távoztunk. Két-három hetente látogathatta kutyáját a hölgy, de nem ő, valamelyik lacikonyha tulajdonosa etette, ételmaradékot szórt be neki, meg egy locsolókannából vizet öntött az edényébe az egyik tágabbnak tűnő kerítésrésen...

Visszafelé jövet a Harambašić utcában parkoltunk (mostanában gyakran fordultunk elő abban az elnagyolt, fekete bazalttal burkolt utcában lévő, régi, terjedelmes udvarral rendelkező, már az összeomlás határán imbolygó sarokházban, ugyanis ott végzik a koronavírussal kapcsolatos tesztelést; 50-100 ember álldogál, dülöngél, vánszorog, köhög szárazon, a múltkor az egyik, alig vánszorogó ember

váratlan határozottsággal rám szólt, nyugodjon le, ez azon a napon történt, amikor megtudtuk, pozitív vagyok, épp vért vettem tőlem, Jutka meg, aki az udvar egyik eldugott sarkában lévő, egy a nagy röntgengépet rejtő, jellegzetes sufniiban fogta a soromat, kiabált, menjek már, szólítottak, mire én hirtelen zavartan kapkodni kezdtem magamra a gúnyám, közben nem véve észre, levettem, korán vettem le a kezem a tű helyére szorított vattáról, nem vettem észre, kibuggyant, nagy csöppekben hullani kezdett a vér, üljön le, nyugodjon meg, mondta, kiabálta szinte ismét az az imbolygó, köhögő, úgy tűnt, mindjárt összerogyó beteg, de aki még így is őrmesternek tudta magát, igen, még rogyadozva is, tudatában volt annak, ő az őrmesterünk, még szerencse, nem sorakoztatott fel bennünket, nem tartott egy-két kisebb alaki kiképzést, jobbra át, balra át, ő volt az első kovidos, kit a bajtársak közül megismertem), majd gyalog csöpögtünk a városháza felé. Közben belestünk a Lifka-mozi és a Kosztolányi Színház udvarába. Be, a kis gyógyszerárba, hol vékonybél-operációm előtt, azóta már a pozitív korona és vékonybél-operációm között volt, részben tán még van is, herpesz zosterem is, úgy látszik, ezek a betegségek ilyen ritmusban váltakoznak, miközben a vizet vártam, azonnal bevegym a Harambašić utcában émelygés ellen kiírt orvosságom, ugyanis akkor már napok óta hánytam, összetört alattam egy üvegutánzatú szék, meg könyököm alatt a kis, kerek, szintén üvegutánzatú asztal is, mintha felrobbant volna, és én egyszer csak váratlanul, mint a béka, elterültem az üvegcséréppel terített, hús műmárvány padlón. Néztem körbe, hol vagyok. Különös volt, nem tudtam, hol vagyok. A három gyógyszerésznő is áthajolt a pulton, nézték, mit keresek ott, az üvegcséréppel szórt műmárvány padlón elterülve. Akkor bejött egy magas fiatalember, ő is megütközött, mit keresek a földön?! Felemelt. Éreztem, könnyűnek talált. Meg akartam köszönni, hogy felemelt, de nem jött szó a számra, gondoltam, megölelem, ölelésemmel jelezve hálámat, de addigra, mire mozdultam volna, ahogy megjelent, úgy el is tűnt... Megkaptam a pohár vizet, bevettem az orvosságot.

Majd kihátráltunk. Kicsit megszeppentünk. Erősen egymásba kapaszkodtunk. A szék, az asztal tán azért tört össze alattam, mert az eszmélet elvesztésének pillanatában valami ólom öntötte el bensőm, hirtelen ólommal telítődtem... A kis gyógyszerár azon részét, hol a műüveg garnitúra állt, honnan alázuhantam, kicsit (40-50 centiméterrel) megemelték, úgy nézett ki, mint egy színpad, ha netán jobban (még 40-50 centiméterrel) megemelik, agyonütöttem volna magam. Akárha a színházban.

Nemsokára elkezdik sütni a gesztenyét, mondtam, a temetkezési vállalat után, a gesztenyesütők utcájához érve. Azt hallottam a rádióban, mondtam, a szelídgesztenyefát megtámadta a kéregrák. Nekünk csak egy szelídgesztenyefánk van, s annak, akárha a rádiót akarná igazolni, tényleg már semmi kérge, pedig vigyáztam rá, szerettem, ugyanis mikor Tanaka, a neves butoh-táncos nálunk járt, ezt a fát választotta, a sok szék, a végtelen pad, a vessző- és műanyag fotelek, hokedlik, sámlik közül azt választotta, alája kuporodott a fűre, mondta, feléjük, ha szelídgesztenyét találnak az emberek, házat építenek köré. Ezt, ha valaki udvarunkba látogatott, mindig elmondtam, Tanaka, a neves butho-táncos amikor nálunk járt, ezt a fát választotta... Talán meg kellene kérdezni a Mestert, mit csináljunk szelídgesztenyénkkel. Hogyan mentsük meg? A vadgesztenyénk lombja is rozsdásodik, de a kérge ép, tán az élete nincs veszélyben; Jutka kitalált

valamit, minden évben többször körbenyíratja Istvánnal, velem a lombját, folyamatosan új levelek mutatkoznak, nincs idejük teljesen berozsdásodni.

Alig hagytuk el a gesztenyesütők utcáját, Szabadkaország egyik legszebb tü-neményét, legvisszafogottabb tűzijátékát, feltűnt a kis kávézó cukrászda, az OPATIJA. Azt is azonnal észrevettük, nagybögös és szobrász barátunk már ott ül a bicikliút külső felén lévő tenyérnyi teraszon. Siettünk leülni melléjük. Érezni lehetett, az elmúlt órában, félórán nem sok szót válthattak egymással, érezni lehetett körülöttük a csönd igluszerűen képződő auráját. A nagybögös azóta meghalt. A szobrász pedig még akkor, ott az OPATIJA tenyérnyi teraszán, meg-hívott bennünket magához. Műteremlátogatásra.

Azt mondta, hétfőn menjünk. Neki akkor a legjobb. Jó, mondtam. Nekünk is akkor a legjobb. De aztán meggondolta magát. Azt mondta, mégse hétfőn men-jünk. Hanem, kérdeztem. Kedden, mondta. Neki jobb a kedd. Mondtuk, jó, ne-künk is jó a kedd. Nem jobb, mint a hétfő, de jó. Ám aztán a kedd se volt jó a szobrásznak. Inkább a szerda. Nem, mondta máris, mielőtt még mi igent mond-hattunk volna, a szerda, se a csütörtök nem jó. A péntek, a szombat se. Vasárnap pedig elutaznak. Akkor, mondta, mégiscsak a hétfő a legjobb. Nekünk is, mondtuk. Nekünk is a hétfő a legjobb.

Hétfőn mentünk tehát. Most is az elnagyolt, fekete bazalttal borított Haram-bašić utcában parkoltunk, csak most onnan nem a gesztenyesütők utcája, hanem a nagybolha felé indultunk.

Hétfőn tehát, a megbeszélte időben becsöngettünk a szobrász nemrég vásárolt, jellegzetes észak-bácskai, gabona- és almaillatú gazdaházának nagykapuján. Becsöngettünk egyszer. Vártunk. Nézelődtünk, forgolódtunk. Becsöngettünk másodszor. Én jobbra, Jutka balra, kisebb sétákat tettünk. De nem jött ki senki. Így kénytelenek voltunk becsöngetni harmadszor is. Végül már annak is meg-örültünk volna, ha egy félkész szobor nyit ajtót. Én el is képzeltem, ahogy egy nedves jutazsákkal letakart, félkész kékagyag szobor nyit ajtót. Amely, fantáziá-lásom közben, megdöbbenve vettem észre, véres cseppeket ejt, hasonlóképpen, mint én a vérvétel után...

Elandalogtunk a szobrász háza elől. Azt mondják, mindenkit meghív, de sen-Kit sem enged be magához. Miért is engedne be bárkit is, mondta egyik barátom. És igaza van, semmi keresnivalónk sem volt ott. Hiszen ott volt, 100 méterre se tőlünk, a Teréz-főtemplom (a bácskai Notre Dame). Ott imádkozzunk, addig imádkozzunk ott, míg teljesen ketté nem hasad nagy ikertornya...

Tovább sétáltunk. Még nem fordultunk be a Harambašić utcába, hogy ko-csinkba kászálódjunk. Előbb le akartuk ellenőrizni, nem ül-e ott, az OPATIJA-ban véletlen most is a nagybögös meg a szobrász. Vagy legalább, gondoltam, az a nedves jutazsákkal takart kékagyag szobor... A kis gyógyszertár előtt alig ész-revehetően felgyorsítottuk a lépteinket. A temetkezési vállalat kirakatában egy tégely- vagy kehelyforma opálurnára lettem figyelmes. Tán be kellett volna lépni az üzletbe, megtudakolni, ki írta azt a Cziprián Falconetti temetésén, egy vilá-gos, szürke öltönyös sírásó által felolvasott verset, amely olyan nagy sikert ara-tott, tudom, szokatlan, már-már zavaró itt ez a fordulat, de tényleg nagy sikert aratott, még ma is arról beszélnek az emberek. Elhangzott egy vers, mondják. Vagy úgy, hogy elmondtak akkor, ott egy verset... Milyen verset, kérdezték. De

senki sem tudott választ adni. A sírásók világosszürke öltönyéről, szürke simléderéről beszéltek, jöllehet nem tudták a világosszürke öltönyök, simléderek kapcsolatban voltak-e azzal a verssel, meg Cziprián Falconetti koporsóra helyezett fényképéről beszéltek, melyen a tó sötét jegén áll, kerékpárja kormányára támaszkodva... A különös abban a fényképben az volt, mondta Jonathán, hogy egyszerre tükröződött rajta a jég alatti és a jég feletti világ, jöllehet erről sem lehetett tudni, mindez tényleg kapcsolatban állt-e azzal a bizonyos verssel... Jonathán, mikor Palicsi P. Howardék afelől tudakolóztak nála, rokona volt-e Cziprián Falconettinek a neves palicsi vívómester, Angelo Toricelli, azt válaszolta, erről sincsenek információi...

Szelídgesztenyét vettünk. Lehet, jövőre már nem lesz, végez a szelídgesztenyefákkal a kéregrák... Máris szépen összekormányoztam a kezem. Jó, hogy még az arcom is nem maszatoltam össze. Hiszen én gyerekkoromban valóban kéményseprő szerettem volna lenni. Emlékszem, csak egy kéményseprő volt szülővárosomban. És úgy hívták, hogy:

Kordován.

Milyen szép név. Ha ismét át kellene keresztelkednünk, én azt ajánlanám: *Kordovánra* keresztelkedjünk át... Tudod, mire gondoltam, kérdezte Jonathán, már Regény Misunak is felvettem, ő azt mondta, kérdezzük meg a Professzort, a Professor azt mondta, ő benne van, egyezik, ha Regény Misu meg Palicsi P. Howard is egyezik, csak egy föltétele van, illetve kettő... Mire gondoltál, Jonathán, mit vetettél fel Regény Misunak, mit kérdeztél meg a Professzortól, tudakolóztál T. Olivér. Arra gondoltam, azt vettem fel Regény Misunak, azt kérdeztem meg a Professzortól, mi lenne, ha az utolsó pillanatban, mikor már felírtuk, VÉGE VAN, még elindítanánk, hagynánk, induljon el hátrafelé, a regény dzsumbuszában, mit Pahulek *Tohu-va-bohu*-nak nevez, így elválasztva, szaggatottan ejtve, egy új: *Kordován* nevű regényhős – és annak az utolsó fejezetnek, mely akár egy kisregény is lehetne, az lenne a címe, hogy:

Kordován hátrálása Tohu-va-bohu-ba ...

Különös, mondta Olivér. De, ne feledd szavad, mi volt a Professor két feltétele. Az első nem értettem pontosan, mondta Jonathán. Arról beszélt, T. Olivér hagyatékában van egy kis töredék, amelyből azt hámozta ki, az ÚJ TOLNAI VI-LÁGLEXIKONA szerkesztősége már követeli Olivéren a *Tohuvabohu*-szócikket (a TOLNAI így írja, egyben). Furcsamód Olivér hirtelen most is megszeppent. Nem arról volt szó, kérdezte, a *Könyökcsovét*, a *Karfiolt*, mármint a *Torz rózsát*, valamint a *Tohuvabohut* Kosztolányival íratjuk meg, hiszen vele írattuk meg az Esterházy-szócikket is például... Nem tudom, mondta Pahulek Domagoj. Itt meg kellene jegyezni, Olivér Bibliája (6 kötet) különírja, tagolja a *Tohu-va-bohu*-t, és nagyon szépen a fészkekről mint olyanról beszél, amelyben, amely fölött mint tojásait költő anyamadár lebegett, feküdt: Isten Lelke...

A föld ősi állapota: Mikor az Isten a földet megteremtette, az puszta és üres (a héber szó szöveg szerint: *tohu-va-bohu*) vagyis sötét, élettelen, rendezetlen tömeg volt, melyet mélységes víz borított, de felette ott lebegett (a héber szöveg szerint talán: feküdt – mint az anyamadár a fészken, mikor tojásait költi) az Isten Lelke...

Olivér szerette ezeket a szavakat, lévén hogy éppen ezek segítségével oldotta meg a képzőművészet számára egyik legszebb momentumának-monumentu-

mának, mégpedig Braque madár-, Olivér úgy mondta, nagymadár-variációinak kérdését, mert hát Braque képein is ilyen különös a testtartása a nagy madarának, a nagy madaraknak, méltóságteljesen lebegnek, jóllehet ugyanakkor anyamadárként borulnak fölének...

Olivérnek volt egy könyve, még a 60-as években vette Párisban, emlékszik, csak egyetlen könyvre volt pénze, és ő maga is meglepődött ezen, Braque-ot választotta (hol Braque-ot, hol Utrillót, hol pedig a bolgár származású Pascint, akinek egyedülállóan gyengéd, szemérmetlenül gyengéd rózsaszínére éppen hogy szeméremkutatása közben volt szüksége), tehát vett egy Braque-kiadványt, amelyben összegyűjtötték mind Braque madarait... Először lapozva bele abba a kiadványba, Olivér máris megérezte, valami nagyon fontos dolog tudói azok a madarak... Otthon azonnal a TOLNAI VILÁGLEKXIKONA XVII. TÁV-VÉG tomusához fordult (melyben nem szerepel a 'Vég' szócik, csak az utolsó oldal, melyen a *Védőoltás* és a *Védőszent* szerepel, illetve az utolsó oldal legalján azt írja, így ponttal a végén: A XVII. KÖTET VÉGE.).

Most végre ide kell másolnom teljes egészében a TOLNAI 5 soros szócikkét, melyet a szerkesztőség szerint, mint arra a Professzor felfigyelt volt, T. Olivérnek kellett volna felfrissítenie az új kiadás részére. Itt Regény Misu megjegyzésére is utalnunk kell, ugyanis a Professzor szavaihoz azt fűzte hozzá, igen, Olivérnek kellett volna felfrissítenie, értsd, szét-írnia... A káoszhoz magához írnia... pásztania...

Tohuvabohu (héber, üresség és sivárság), Mózes 1. könyvének a legelején, a teremtés előtti állapotra használt kitétel, ezért a káossal egyértékűnek veszik, közönséges szóhasználatban: zűrzavar. És a Professzor második feltétele mi lenne, kérdezte Olivér. A második feltétele a Professzornak az volt, a *Hátrálás Tohu-va-bohu*-ba a nagytemplom kettéhasadásával vegye kezdetét...

Mikor a por már lerakódik, mint valami könnyű, finom tüll (géz) betakarja az embereket, látni, még tart a nagymise, a főminiszter megrázza az oltárcsengőt, melynek hangja Olivért mindig is a fürjek semmis kis alarmjára emlékeztette, a zsigerek üvegcsgengőjére, kitűnik, nem egy palicsi infaustus térdepel ott az oltár előtt... Fehér por, miféle fehér por, kérdezte Olivér. Aki egy kicsit zavarban volt, ugyanis immár el kellene döntenie, ki térdel ott, benn az immár fedél nélkül maradt oltár előtt. Ő, avagy az alteregója? Fehér por, kérdezte ismét. Igen, fehér, ugyanis a nagytemplom állagának egy jelentős részét gipsz képezte... Igaz, a fröccsöntött angyalok, Regény Misu úgy mondta, a rezes spray-vel befújt, fröccsöntött angyalok, rézangyalok, réz arkangyalok, részben már kiszorították a gipszet... Carco írja kitűnő Utrillo-könyvében, amikor megkérdezték, mit vinne Párizsból magával, Utrillo azt mondta, egy kis darab gipszet... Ami Kovács nagyapám vásári gipszszületét juttatja eszembe, mellyel titokban verseket írtam volt palatáblámra. Nagyapám el nem tudta képzelni, mi fogyasztja (eszi) azt a feszületet, egyszer valami olyasmi megjegyzést tett, minden bizonnyal az ő életével együtt fogyasztja az a valami, az a valaki... Ez a kis darab gipsz mindig megríkat, mondta halkán, inkább csak magának Olivér.

Érezték, gyorsabban fáradnak, mint gondolták, nem mondták, de tudták, ma csak a Szt. Rókus-kápolna melletti padig fognak sétálni. Ez az ő távjuk, a Szt.

Teréz-főtemplom és a kis Rókus-kápolna köze... Meg hát másért is fontos volt az a két pestisjárvány áldozatai emlékére, 1738-ban emelt, majd 1884-ben renováltott kis kápolna. Melyet nagyon ritkán lehetett tárva látni. Olivér egyszer, amikor szintén itt, a kápolna oldalában üldögéltek, arról beszélt, ezt a mostani, koronavírus terjesztette járványt, mely már évek óta tart, harmadik járványként kellene számon tartani... De tulajdonképpen más miatt szerettek ők ott azon a padon üldögélni. Arról volt szó, hogy Erzsi (Sziku), Erika, Margit, Gréti meg Ági mellett, Jutka legjobb barátnője éppen ott lakott a kápolnával szemben. Ablakai a kápolnára néztek. Nagy, állandóan nyitva levő kapubejáratán, a padról látni lehetett egy már nem használt, de éppen szépen átfestett régi műhely nagy, fazettás ablakát, Váli Dezső festményein látni ilyen fazettás ablakfalakat (imádom őket, s hát Váli különben is valamiféleképpen szabadkai, egyik őse volt a város főépítésze, ő építette volt a városházát, egyszer váltottam vele pár szót, és meglepődtem, sokkal jobban ismeri Szabadkát, mint én, aki egyszer 2 évet, meg majd aztán most ezt a 28 évet éltem volt Szabadkán, illetve fürdővároskájában), meg látni Erzsi (Sziku) kis kertjét, gyöngyvirág van benne, meg árnyékliliom, valamint a kis kertben láncra kötve látni Erzsi (Sziku) kutyáját, Morzsit. Erzsi (Sziku) egyedül élt, ugyanis férje korán meghalt, két lánya pedig New Yorkba távozott. Ahol, mivel Szabadkán orvosi középiskolát végeztek, mint nővérek dolgoztak az egyik nagy kórházban. Erzsit (Szikut) a lányok, egyiküknek azóta már szintén született egy lánya, gyakran hívták magukhoz, gyakran küldtek neki repülőjegyet, őrizze a kislányt, főzzen neki meg magának, menjen el érte az óvodába, sétáljon vele a Central Parkban...

Erzsinek (Szikunak) New Yorkban nagyon hiányzott Szabadka: a Sándor, a Majomplacc, a korzó, a tejj piac, valamint persze a kutyája, Morzsi. Olykor megkérte Jutkát, menjünk el, nézzük meg, van-e vize, dobjunk neki valami harapnivalót. Kicsit beszélgessünk vele, csináljunk neki társaságot. Hempergessük meg a porban... Örömmel mentünk, noha tudtuk, ellátása biztosan jól meg van szervezve. Jutka később részletesen megírta facebookján Morzsinál tett látogatásainkat.

Most nem sétáltunk be az udvarba. Csak kintről a kápolna melletti padról néztük, pontosabban csak én néztem, lestem, lestem volna Morzsit. Néztem, számoltam az ablakfal fazettáit... De hiába, Morzsi nem mutatkozott. Tükrözni sem tükröződött egyik fazettában sem. Arra gondoltam, tán áthelyezték azt a vasrudat, melyet egy direkt erre a célra vásárolt nagy kalapáccsal mélyen a földbe vertek, majd 3 méteres láncát (a hosszabb lánc összegabalyodik) egy ELZETT lakattal erősítették hozzá... Akkor feltűnt nekem, Jutka nem keresi Morzsit. Te, kérdeztem, hová lett Morzsi. Elpusztult, mondta Jutka. Mikor, kérdeztem. Még tavaly. És nem szóltál. Nem akartalak felzaklatni, tavaly éppen elég sok bonyodalmad volt különben is a kutyákkal, hiszen Vitéz megharapott, meg akart ölni... És hát Bodza, Lea kutyája is barátságatlanul morgott rád... Igen, valóban, kutyáink mintha megéreztek volna, valami megromlott bennem...

Erzsi (Sziku) lányai, mesélte Jutka, vettek egy kis fehér palotapincsit Erzsinek (Szikunak), amelyet rendszeresen felvisz a repülőgépre Pesten és New Yorkban is. Már ismerik a pilóták, a légikisasszonyok. Hol temették el, kérdeztem. Kit, kérdezte Jutka. Morzsit, mondtam. Ott, benn, a nyírfa alatt. Erzsi (Sziku) gyakran megsiratja Morzsit New Yorkban. Néha megkéri a szomszédasszonyt, tegyen

virágot a nyír alá... Visszafelé átmentünk a kulcsmásoló által okkupált villamos melletti zebrán (Szabadka tán az egyetlen város a világon, Pécs mellett, ahol megszüntették a villamost), úgy sétáltunk aztán a Teréz-templomig. Ahonnan szintén a zebrán visszamentünk a csillogó, fekete bazaltkővel borított Harambašić utcába, hogy aztán majd a képergetező Buzánál balra fordulva térjünk a Szegedi útra, s onnan egészen Palicsig már nem térve se jobbra, se balra...

Jó volt látni, ezek, éppen ezek a pillanatok, amikor az emberek az egész városban söprik, nagy, fekete zsákokba gyűjtik, szippantják öblös gégecsöveken az ostorfák aranytallérnak tűnő, alápilinkéző leveleit. Ehhez hasonlítható látványt csak a stockholmi szilfák selyemtermései nyújtanak... Ismét kihajtva a Harambašić utca fekete bazaltkockáiról, ismét elhajtva a Teréz-templom előtt, azon tűnődtem, ha azt mondják, két pestisjárvány volt Szabadkán, akkor ez a mostani járvány, mely olykor úgy tűnik, végtelen lesz, a harmadik, nem tudom, attól a Harambašić utcai csetlő-botló, mert az udvar is elnagyolt, durva bazaltkockákkal volt itt-ott kirakva, jöllehet mégis őrmesterként dirigáló bajtársamtól kellett volna megkérdeznem, mit gondol az egésről ... Mikor Szegeden kivették az egyik vesémet meg az epehólyagomat, a sokszobában volt egy hasonló, nevezetesen Kübekházáról származó (akkor tanultam meg Kübekháza nevét) bajtársam az első, a legelső vonalból, ő is nagyon határozott volt, és neki is mindenre volt kész válasza... Mindig azt mondogatta, haza kell mennie, mert a feleségének be kell feküdnie... A felesége meg, ha bejött, mesélték, mindig azt mondogatta, haza kell mennie, mert immár a férjének kell befeküdnie...

Milyen nap van, kérdeztem Jutkát. Hétfő, mondta. Nem gondolod, kérdeztem, benézhetnék szobrász barátunkhoz; nagyothall, biztos azért nem engedett be bennünket három hete, hétfőn... Ha hazaérünk, gondoltam, előveszem Kordovánt, már különben is kezd úgy viselkedni, akárha egy kész regényhős, igaz, komolyabb cipőre és könnyebb zakóra lenne szüksége (az ószeres Rózsa említette, kínáltak neki egy eredeti újvidéki örmény Tolveth-cipőt, melyet a betegeskedő mester, Tolveth úr felesége, a tollforgató Tolveth Oszkár édesanyja készített, azt hiszem, Kordovánnak nem lenne kifogása), el kell dönteni, mikor indítjuk, mint azt a Professzor óhajtott volt, útra... Úgy gondoltam, az út olyan lesz, mint a Harambašić utca, mindenütt, amerre csak a szem ellát, durva, fekete bazaltkockák. És Kordován ide-oda lépked, ugrál majd rajtuk puha Tolveth-cipőjében... Ki volt Harambašić, kérdezte Jutka. Mondtam, August Harambašić egy Alsómiholjácson született horvát író.... Egyszer, Szekszárdról jövet, áthajtottunk Miholjácson, csak nem tudtuk, az Alsón vagy a Felsőn... Kitaláltam, gondoltam, de még nem döntöttem el, mondjam-e Jutkának Kordován jegyzeteinek címét, ugyanis még nincs kizárva, nem Kordován jegyzeteinek lesz a címe, hanem Tolveth Oszkár jegyzeteinek, amelyeket, igaz, sehogyan sem sikerül neki összerakni, kibogoznia... A mottó én kölcsönöztem nekik kis, isztambuli kötetemből, *A drágakövekből*:

AZ INHOMOGÉN KŐ

Egyértelmű, a jadeitről van szó, noha a kőzet, ami állandóan foglalkoztat, kísért, illetve csattog a bakancsom alatt, nem is drágakő, hanem a Harambašić utca fekete bazaltja... Igaz viszont, a jadeit éppen hogy bágyadt és inhomogén... Furcsa, meséltem, Palicson van egy üzlethelyiség, amely már évek óta üresen áll, csak a cégtáblája fényeskedik:

OPÁL

át kell írnom JADEIT-re (zsádra)...

Tudod, min morfondírozok már egy ideje?, szólalt meg Olivér. Nem, mondja Jutka. Az a különös nekem, különös, de ugyanakkor az is egyértelmű, jelez is valamit, mármint azt, hogy újvidéki barátunk, Aco fia a fehérorosz kézilabda-válogatott tréner, első vagy másodtréner... valamint az opuzeni Krešo bácsiék (bácsinak mondom, noha csak egy-két évvel idősebb nálam) fia is a fehérorosz kézilabda-válogatott tréner, ő a másodtréner... Mi ebben a különös?, kérdi Jutka. Az, hogy mindenki a fehérorosz kézilabda-válogatott körül serteptél... Veszel két távoli embert, megvizsgálod őket, és azt kell látnod, mind a kettő a fehérorosz kézilabda-válogatott körül ügyködik...

Nem meséltem, mondta Olivér Jonathánnak, hogy a Harambašić utcából jövet, elhaladva a szobrász nagy gazdaháza előtt, halkán azt kérdeztem Jutkától, ugye ma hétfő van? Igen, mondta Jutka lassítva, majd félre is állva... Elolvasta a gondolatomat, ha hétfő van, lehetséges, a szobrász is épp itthon van... Egy lakatlan gazdaház nagykapuja előtt parkolt. Nézzük meg, mondta. Kiszálltunk. És a szobrász kapujához sétáltunk. Már majdnem megnyomtam a csengőt, amikor Jutka rám szólt. Ne csöngess, előbb nézd meg, lehet, nincs is bezárva... És valóban, már ahogy megmarkoltam nehéz kilincsét, éreztem, a kapu nincs bezárva. Benyitottam. Benn, egy aszúillatú lugas előtt ott állt a szobrász. Már vártalak benneteket, mondta. Előjött a felesége is. Egész nap vár benneteket. Itt áll, hallgatózik. Ugyanis egy istenért sem hajlandó betenni fülhallgatóját... Inkább itt álldogál a nyitott kapunál... Azért idegeskedik, magyarázta a felesége, fél, megszárad, szétrepedezik puha kékagyag szobra... Naponta kétszer is vízbe mártja a jutazsákokat, hogy újra bebugyolálhassa... Még puhán szeretné megmutatni nektek... Tudod, számára csak addig szobor a szobor, amíg puha... Nem puha, javította ki feleségét a szobrász, amíg: *élő*.

Olivér eltűnése

Elmesélem T. Olivér eltűnésének, egyik újabb kori eltűnésének történetét, mondtam. Mert az utóbbi időben került-fordult, el-eltűnedezett volt, s ez egy regény főhősének esetében felettébb kellemetlen, hogy a fenébe vezesse, fűzze-fonja regényét a szegény regényíró, ha főhőse, aki mellesleg az ő alteregója, nyomtalanul el-eltűnik... A szó szoros értelmében örökre, mert azok is örökre tűnnek el, akik olykor még vissza-visszaszállingóznak... Hol áttetszővé lett, tette hozzá Gorotva, hol füstbe ment, mondta Csíkos Elemér (nem Csikós, mindig összekeverik őket, mert Csíkos Elemér jár lovaglónadrágban, s nem Csikós, fogalmam sincs, hogy a fenében szerezte meg egyik neves földvári zsoké értékes, állítólag az angol uralkodóház turkájából, így mondták, származó nadrágját). Igaz, jól emlékszem, ez a véletlenül elhangzó múlt idő kissé megijesztette akkor a társaságot. Tán engem leginkább. De már, emlékszem, nem tudtam visszavonni azt a *voltot*, csak felgyorsítottam, mint ahogyan éppen tőle, Olivértől tanultam, csak felgyorsítottam kissé a történetet.

Úgy is mondhatnám, majd mindenkinek volt egy története T. Olivér eltűnését illetően. Arról, mikor is látták utoljára. Illetve, mikor is tűnt úgy, mintha őt látták

volna. Legtöbben arról a bizonyos falusi (Ruzsa? Beška? Pecelló?) kovácsműhelyről beszéltek, hogy mégiscsak ott lehet, hogy ott, annak az elhagyott kovácsműhelynek bivalybőr fújtatójába húzódott be, bújt el – olyannyira, hogy aztán nem tudott onnan kimászni... Ott mumifikálódott. Mert amióta Olivér magyartanár-nője elrothadt, illetve hát mumifikálódott, a lánya, hogy minél tovább kaphassa nyugdíját, mint egy nagy ágydíszként szolgáló trieszti kaucsukbabát, mumifikálta, azóta mind többen élünk ezzel a kifejezéssel, nem azt mondjuk, elrothadt, hanem azt, mumifikálódott...

Jonathán például a Neretva-deltában látta, mintha látta volna egy kopott, belül kobalt, kívül zöld, karcsú *trupicá*ban evezni. Minden bizonnyal Halillal indultak épp az egyik deltaágba uszadék fát, és hát a háború megrongálta, megpörkölte kis városkákban üszkös gerenda-, kerítés- meg ajtómaradványokat gyűjteni. Olivér végtelenül szerette, nagyra értékelte Halil Tikveša fekete-fehér grafikáit, pasztás, erotikus festészetét, uszadékfából meg a háborúból maradt üszkös gerendákból képezett asszamlázsait, melyeket olykor patyolatfehér lepedőbe csavart, avagy kis sáfránycsokrokkal rakott körbe... Nem csoda, hogy végül, ha nem is az Alföldön, se nem is a Preszpa-tavon (édesapja börtönéveinek egy részét, majd egy évet, ott, a tó feletti hegységen, a Prokletijén irtotta az erdőt), de a Neretva-deltában lett pákásszá, a pákászokat meg ugye nemigen látni, sőt egyáltalán nem látni (Csíkos Elemér azt bizonygatta egyszer, ő volt közülünk legjobb barátságban Rózsa Jézussal, hogy tulajdonképpen, félig-meddig vagy egészen, maga Rózsa Sándor is egy pákász volt, ahogyan például a nagy montenegrói festő, Danilo Kiš cetinjei rajztanára, Milunović is az volt, festészetének egy része, a háború előtti Párizst, a háború utáni Belgrádot elhagyva, egy pákász festésze volt; Saint-Tropez-ből Čelebonović az ő pákászvilágába járt tulajdonképpen festeni, noha tulajdonképpen ő is úgy élt Saint-Tropez-ban, akárha egy pákász).

Szóval senki sem beszélt T. Olivér haláláról. Csak Róza ijedt volt meg, amikor elolvasta, akkor már harmadszor olvasta el, a *Szeméremékszerek* első, *A két steril pohár* című kötetét, melynek különösmód ő is egyik főszereplője volt, amiképpen az akkor még kéziratban lévő második (harmadik?) könyvnek (*Az úr pantallója, A liba szeme*), sőt ha jobban meggondoljuk, hiszen magának a *Szeméremékszerek* című fejezetnek is, mert van a *Szeméremékszerek* című trilógia és van külön a trilógiát befejező zárófejezete, de ezt most ne részletezzük. Róza előbb ilyen-olyan apróbb megjegyzéseket tett. A szerb szövegre is például, hogy az indijiacot, már-mint azt, hogy valaki indiai, nagybetűvel írják. Majd hirtelen hangot váltott. De Ottokár, mondta, nehogy meghalasz nekem T. Olivért! Mondtam, hogy nem, meg azt is, hogy se a Professzor, se Regény Misu, se Jonathán nem akarja T. Olivér halálát. Mindannyian elfogadták azt, hogy csak úgy, a maga módján el-elütnedezik, kimarad a kötetekből... Elveszelődik. Felszívódik. Még Palicsi P. H. Jenőke is, mondtam. És azon nyomban el is meséltem Rózának, hogy megnyugtassam, Jenőke, ha jól emlékszem, eredetileg a harmadik könyv szöveggyűjteményében lévő egyik ilyen jellegű történetét.

Akkortájt, mikor a migránsok cunamija már megszűnt, noha kisebb csoportjaik teljesen váratlanul még itt-ott fel-felűntek, valamint olykor tömegük közelségét, már-már lehetőséget, szuszogásukat is egyértelműen lehetett érezni, igen, akkor-

tájt történt, hogy Palicsi P. H. Jenőke, az egykori palicsi Conen-, később Tito-villa melléképületében berendezett orvosi rendelő várótermébe lépve, a közepén lévő oszlop előtt megpillantotta a magába roskadva, már-már teljesen színét veszttve, kifakulva bóbiskoló T. Olivért. Úgy érezte, mondta Palicsi P. H. Jenőke, nem zavarhatja. És különben is már éppen helyet szorított neki az oszlop mögött lévő fehér padon az egyik Lopuška utcabéli ismerős asszony, akit szerettem, mondta Palicsi P. H. Jenőke, és nem csak azért, mert a fia szintén fehérvérsejtűségben halt meg, mint annyi palicsi polgártársam... Így T. Olivér nem láthatta őt, Jenőke viszont szépen látta, hallotta, akárha egy kis színdarabot, az előtte történő, lejátszódó mozgásokat, eseményeket.

Valami járvány volt. Épp. Illetve, akárha a középkorban, immár évtizedek óta folyamatosan. Már nem is számoltuk, hányadik disznó-, illetve madárpestis-, hányadik kergekórjárvány... Nem csodálnám, ha végül a disznópestist is elkapnám, mondta volt Olivér, hiszen egy disznózsírból tapasztott költő,¹ mi másban is betegedhetne meg, pusztulhatna el... Mellesleg említem, Pahulek Domagoj egy időben abban reménykedett, a NATO-bombák sűrített uránja neutralizálni fogja a pestist, az ilyen-olyan kergekórt...

A váróterem dugig tele volt, egy szék kivételével minden hely foglalt. És az az egyetlen szabad szék különös mód éppen T. Olivér mellett állt.

De hát miért nem ült ide, mellém senki, még Palicsi P. H. Jenőke sem, akit noha Olivér látni nem látott, de érezni azonnal megérezte, ahogy belépett, valamint háta mögötti jelenlétét is folyamatosan érezte.

Olivér e járványokat-pestiseket-kergekórokat illetően csak azt tudta, Miloševićet éppen azokban a napokban szállították Hágába, amikor maga is éppen ott volt a helyszínen, mindig ott volt, akárha Stendhal hőse, anélkül hogy tudatában lett volna, hol is van, mindig ott volt Waterloonál, Waterloo közelében... Igen, Hágában volt véletlen éppen, ugyanis, ha már Rotterdamban tartózkodott (recitálta az *Omatje* című versét, a hollandusok némiképp ráéreztek), gondolta, átugrik Hágába, megnézi még egyszer Vermeer ama kis sárga falfelületét, melyet Proust a művészetek kvintesszenciájává minősített. És Olivér e látogatása különös mód egybeesett, minő egybeeséseket kreál a történelem, a tehenek kergekórjának tetőzésével, ugyanis a tömérdek leölt-lelőtt tehenet a hollandok nagy máglyákra rakták, s kísérteties fényük, hogy ismét festészeti példával éljünk, akárha valami eddig ismeretlen Brueghel- és Bosch-vásznakon, egész Hollandiát bevilágította, búzük, úgy tűnt, egész Európát meg fogja fojtani. Igen, gondolta most ott a váróteremben Olivér, minden bizonnyal már a kergekóron is átesem...

A váróteremben csönd volt, akárha mindenki aludt volna, mesélte Palicsi P. H. Jenőke, csak az asszonyok duruzsoltak itt-ott. Az egyik azt mondta, még nem tudja, ma mit fog főzni, a másik meg azt, ő a tegnapi maradékot, a tegnapi tökfőzeléket meg a tegnapi fasírtlabdacsait fogja megmelegíteni. Amikor kinyílt az ajtó, és fekete tréningnadrágban, a sok ilyen-olyan pruszlik fölött térdig nyúlt, a szoknyát is helyettesítő, patinaszín gombos pulóverben, fején meg-megcsillanó, szépen vasalt, fekete kendővel, kezében nagy csatos, fekete retiküllel, egy pörgekalapos vidám, ám katonás kiállású, mozgású fiú, minden bizonnyal a fia által

¹ *Költő disznózsírból*, Kalligram, Pozsony, 2004.

teátrálisan kitért ajtón, egy töpörödött néni tipegett be a rendelőbe. Valóságos antré volt. Majd mindenki felfigyelt rájuk. Nincs hely, mondta a néni, és már fordult is volna vissza, már ment is volna ki, ment is volna haza, ha a fickó nem állja el az útját. Édesanyám, én már reggel korán lefoglaltam a maga számára azt a főhelyet, ott, nézze, az oszlop előtt. A fiú az Olivér mellett lévő egyetlen üres székre mutatott, hogy majd megfogva karját, oda is vezesse édesanyját. Valamint szépen, körülményesen le is ültesse. A néni leült, de máris kikattintotta az ölébe helyezett retikült. A kattanásra, amit inkább csattanásnak kellene minősítenünk, immár az is felkapta a fejét, odafigyelt, aki az antrét nem látta, nem kísérte volt. Alighogy becsukta, már újra ki is nyitotta. Leellenőrizze, minden benne van-e, nem tűnt-e el belőle valami az úton. Olivér, ha akarta, ha nem, minden alkalommal bele kellett néznie a retikülbe. Egy tiszta, vasalt zsebkendő volt benne. Olvasófűzér. Személyi igazolvány. Két bankjegy, egy 100 meg egy 20 dináros. A betegkönyvet a fiú már előző nap a salternál lévő dobozba helyezte. Meg egy cérnával kötött kis csokor volt még ott a tolóablaknál az egyik külön kis, selyembélésű zsebében a nagy retikülnek. Ahhoz, hogy T. Olivér megállapítsa, a semmis kis csokor milyen csokor is tulajdonképpen, ilyen semmis kis csokrokat sehol máshol a világon nem tudnak csinálni, legalább háromszor be kellett lesnie a retikülbe... Ha megszédül a néni, tán akkor emeli az orra elé, akkor szippant a kis csokor erős illatából, gondolta Olivér. Később meg is kérte a nénit, engedje, ő is megszippantsa a kicsike csokrot. Ugyanis, mint megállapította, kaporcokor volt. Van, amikor paszternák-, máskor meg ibolyacsokrot teszek a retikülömbe, súgta a néni. A fiam, tudja, nagyon szellemes egy gyerek, megboldogult apja volt ilyen, annak is állandóan stikliken járt az esze, a fiam mindig szól, édesanyám a gázálcot, mert így hívja kis csokraimat, nehogy elfelejtse retiküljébe tenni. Az, légy nyugodt, már benne van, mondom minden alkalommal... A fiú épp kiment a kocsihoz, leellenőrizze, jól parkolt-e. Bejött, türelmetlenkedett, olykor kérdezett valamit a salternál. Édesanyját is gyakran megkérdezte, jól van-e. Mire a néni újfent arra panaszkodott, jól lenne, ha nem lenne ilyen hideg a szék. Ha nem lenne ilyen hideg az ülőkéje. A pörgekalapos fiú nyugtatni próbálta az édesanyját, csendesedjen, majd lassan átmelegszik az ülőke. De a néni újra csak azt hajtogatta, hideg, jéghideg. A fiú ismét kiment, most mintha kissé tovább maradt volna. Biztosan rágyújtott, jegyezte meg a néni. Titokban olykor rágyújt. Cigarettazik. Az apja Hercegovinából hozatta a dohányt. Amikor a fiú bejött, ismét azt kérdezte, jól van-e. Jól lennék, ha a szék ülőkéje nem lenne ilyen hideg, ismételte csökönyösen. Mire a fiú megsokallta, azt mondta, édesanyám tessék megnyugodni, mindjárt megoldjuk. És ismét kisietett. Mindig sietve távozott, mindig sietve érkezett.

A néni Olivér felé fordult, ügyes, mindent megold, mint a megboldogult édesapja, mondta. Egy idő után a fiú, hihetetlen mosollyal az arcán, könyökével nyomva le a kilincset, egy nyaláb száraz gallyal, egy marék növényi pöszmettel, köztük akárha egy lehullott madárfészekkel, tért vissza jellegzetes fúrge járásával. És máris letérdelt a néni elé. Illetve csak most vette észre Olivér, valójában mind a kettejük elé. És lassan, nyugodtan, akárha ministrálna, a száraz levélből, a madárfészekszerű növényi pöszmetből, a gallyakból kis máglyát rakott édesanyja széke alá. A maradék gallyat, pöszmetet pedig oldalról, egyáltalán nem

érintve cipőjét, Olivér széke alá tolt, rezervába, de facto az ő széke alá is máglyát rakva. Ahogy elkészült, a fiú Olivérre kacsintott. Majd se szó, se beszéd, a száraz levelet, a növényi kócot, madárfészekszerű pöszmetet, édesanyja ne nyugtalankodjon, föl ne fázson, meztelenkedő öngyújtójával, miközben elővette, pillantást vetett öngyújtójára, meztelen-e éppen a hölgy, amikor látta, még rajta a ruha, mintha azt súgta volna, majd mindjárt neked is meleget csinállok, angyalkám, öngyújtójával édesanyja széke alatt a máglyát szépen meggyújtotta... Pontosabban, mintha meggyújtotta volna, mert ezt is furfangosan csinálta, mint csinálta volna megboldogult édesapja, előbb soká csapkodva rázogatóva, tán nem volt elég gáz benne... Előbb csak egy egész vékony füstcsík mutatkozott, majd füstölni kezdett a néni máglyája... Kisebb bonyodalom keletkezett. Igaz, Palicsi P. H. Jenőke azt mondta, végül is nem tudná pontosan megmondani mi is történt, a fiú valóban alágyújtott-e a máglyának, vagy csak úgy csinált, mintha meggyújtotta volna. Noha a bóbiskoló őrző-védő ember azonnal bemozdult, minden bizonytalansággal ő fojtotta el a tüzet, ha egyáltalán volt tűz, mindenesetre a füstöt csak sokára sikerült kiszellőztetni. De az sincs kizárva, a rendelő kályhájából csapott ki a füst, tűnődött Jenőke, noha abba a kályhába már évtizedek óta nem gyújtottak be, afféle feneketlen szemeteskosárként szolgált, de lehetséges, akkor valaki véletlen éppen bele talált dobni egy csikket... Palicsi P. H. Jenőke mesélte, később találkozott a pörgekalapos fiú egyik noszai ismerősével, aki azt állította, abban a meztelenkedő öngyújtóban már évek óta nem volt gáz, nem is lehetett utántölteni, kínai gyártmányú volt; ebben Cziprián Falconetti is megerősítette Jenőket, bizonygatva, a kínai öngyújtók titka éppen az, nem lehet utántölteni, el kell őket dobni, de hát a pörgekalapos fiú nem volt hajlandó eldobni, állítólag valamiféleképpen beleszerelmesedett abba a vetkező leányzóba, noha a kínai vetkezős öngyújtókban bizonyos idő, a gáz elfogyása után, a vetkezés is megszakad, állítólag minden egyes öngyújtó esetében, a vetkezés más-más fázisában áll le...

Mire tiszta lett a levegő, már se a néni, se T. Olivér nem ült ott a rendelő központi oszlopa előtt lévő székeken. Mind a kettő üres volt. Alattuk, a székek alatt, két, kissé mintha megpörkölődött, madárfészek sejlett volna... Igaz, mondta, akárha magának Palicsi P. H. Jenőke, sosem is láttam, hogy a gyerekek madárfészek alá gyújtottak volna, sosem. Hiszen a gyerekek a madarak pártján állnak. Maguk is madarak. Maguk is akárha még a tojás jégzsínórjához kötve... Ha valamit felgyújtottak, akkor az odvas, nagy, sötét odúkkal teljes öreg füzeket, tán, hogy kifüstöljék a bevacolt ragadozókat... Újabban vadmacskák is elő-előfordultak ugyanis bennük, sőt egyesek szerint már rozsomák is, még akkor is, ha csak a gyerekek fantáziájában, avagy a palicsi ZOO-ból kiszökve egy rövidke időre, épphogy csak a gyerekek kis szívét megeddék...

Palicsi P. H. Jenőkének fogalma sem volt, mi történt. Lehet, mondta Csíkos Elemér, nem is T. Olivér volt az, aki ott gubbasztott, nem is tudván tehát, hogy máglyára rakták, nem is észlelve igazán, mekkora tűz lett a dologból, mert a füst azonnal elkábította... Istenem, sóhajtott fel Csíkos Elemér, ha tudta volna, afféle Dózsa Györgyként végzi...

A. C. utolsó tánca

*Ó, aki a magamat kicsúfolom, ha kell
Típusú éleslátást sem nélkülöző,
Nem is olyan túl nagyot hibázó,
Jól megfontolt véleménye szerint
Fernandel, Humphrey Bogart és egy szamuráj keveréke,¹
Ott bolondozik egy felvételen,
Valami vidéki kastély lándzsás kerítése előtt,
Ezt Friedman nemrég a Youtube-on találta,
És hökkenten konstatalta,
Két nap múlva A. C. már halott volt.*

*Albert Camus, azon a filmfelvételen
Egy híres sebészorvostól a Nobel-díjból
Nem sokkal korábban vett,
És vagy fél éven át lakberendezett,
Mérethez gyártott bútorokkal és
Szép függönyökkel kistafírozott
Provence-i háza előtt, vagy a közelében,
Produkálja magát a kamerának,
Amelyet, az árnyékból ítélve,
Vagy legjobb barátja, Michel Gallimard
Aznap 18 éves lánya, Anne tart a kezében,
Vagy pedig Francine, Albert felesége,
Vagy Janine, Michel felesége,
Vagy valaki más.*

*1960. január 2-án
Egy kiadós ünnepi ebéd után
A. C. bohóckodik ingujjban, napsütésben,
Az őspark áttetszik a kerítésen,
Mintha még tombolna a nyár,
Lourmarinben túrható a január.*

*

*A Camus-ház –
Az a bizonyos, mediterrán táj fölött lebegő*

¹ A barátai ugratására válaszolva, miszerint ugyan minek köszönheti sikerét a nőknél.

Ötszintes, teraszos, oszlopos hacienda,
A mediterrán népi építészet remeke,
Boltíves, zezugos szobákkal,
Titkos átjárókkal, rejtett zugokkal tele,
Számos kisebb-nagyobb épület
Sok-sok éven, sőt évtizedeken át tartó,
Arányait megőrző, bár kellően esetleges
Összetoldásából keletkezett,
Akár M. C. Escher bizonyos metszetein,
Elbizonytalanítva a szemlélt,
Mi tartozik oda, és mi nem,
Hogy hol ér véget a ház, és hol kezdődik a szomszéd,
Miközben csöndesen háttat fordít
A város, légifelvételeken jól látható,
Csigavonalban dombra föltekeredő utcáinak,
Melyek keskeny szalagokként végül a
Házak sűrűjében rejtőző templomra csavarodnak,
És melynek főbejárata szinte észrevétlen
Egy csöndes utca szögletéből nyílik,
Homlokzata a város felől nézve zárt,
Fegyelmezett és jellegtelen, azonban
A másik oldalon valósággal kirobban
(Akár egy Camus által megírt főszerelő),
És L-alakú nagy ballusztrádos terasza
Pont arra a reneszánsz várkastélyra néz,
Ahol, mint ígéretes fiatal író, 46 ószén,
Két jó barátjával együtt lakott,
És olykor a pestisen dolgozott,
De már azelőtt beleszeretett Lourmarinbe,
Pedig még nem járt ott soha,
Mikor a filozófia algíri professzora,
Akinek sokat köszönhetett,
Egy egész könyvet szentelt a helynek,
Magyarán: A. C. hazaérkezett,
Mikor Algírből kiutálta a történelem –
Lourmarin Párizstól 800 km,
Nyilvánvalóan ez volt a döntő elem,
Hogy jó messzire legyen.

Camus magának, a zezugos palotában
– Amelyet irdatlan vagyonából
Egy selyemhernyó-tenyésztő kezdett
Építeni, mint méhek a lépet,
Jó háromszáz évvel azelőtt –
Kopár szerzetesi cellát rendezett be,
Abban írt vagy abban szenvedett, ha nem ment,

*És mostanában nem ment,
De addig is csak olcsó szállodákban tudott
Dolgozni, a lehető legsemlegesebb környezetben,
Még főművét is egy szállodában írta,
Nem melleleg a német megszállás alatt,
Amikor, szintén nem melleleg,
Meg is jelenhetett.*

*A nagy sebességgel száguldó autó
Az 5-ös főút 88. kilométerénél,
Az országút egyik felén levő fáról visszaperdült,
És nagy erővel az út másik felén levő platánba csapódott,
A műszerfalban az óra 13 óra 55 perckor megállt,
Az autó kettétört, mint egy gyufaskatulya,
Részei jó 10-20 méterre elröpültek,
Két órába telt, míg a halott író,
A roncsból ki tudták emelni,
A. C. tehát meghalt egy országúti balesetben,
Amelyet ő, köztudomásúlag,
A legabszurdabb halálnemnek tartott,
A sofőr – legjobb barátja, Michel –
Camus-t hat nap múlva követte,
A sofőr felesége és lánya életben maradt,
Floc nevű kutyájuknak nyoma veszett.*

*

*Megejtő mindama báj, gondolat és megfigyelés,
Amely ebbe a kis mutatóványba sűrűsödött,
A villanó egérmosoly kíséretében,
A. C. jön-megy, térül-fordul, pipiskedik, lábujjhegyre áll,
Fenekét kifeszíti, és úgy marad,
Mint egy igazi mataador,
Csak hogy utána villámgyorsan megpördüljön a sarkán,
Miután pár pillanatig a hátát mutatta a bikának.*

*Látszik, ez egy kedvelt műsorszáma,
Amit elővett a társaság szórakoztatására,
Bár utoljára rég adhatta elő,
A tábortúzi szám egy kissé berozsdásodott,
Amit ő lebegő mosolyával ellensúlyozott,
Mint egy igazi profi: villogó szem és kislíus mosoly, ez volt ő,
Kezében hímzett kicsiny asztalterítő,
Ott áll, könyökig feltúrt fehér ingben,
Lábán lazán lötyög a barna nadrág,
A derekán szorosra húzva a keskeny öv, a*

lábfején fényesre pucolt hegyes bőrcipő, és mint egy valódi matador, mindent elkövet, hogy elálljon az aréna lélegzete, bemutatja a kötelező szoborszerű pózokat és beállításokat, a bikát jobbra és balra is megfuttatja maga mellett, féltérdre ereszkedik, végigsöpör a bika hátán a muletával, sasszézik jobbra-balra, lengeti a kis terítőt, a filigrán alak, aki különben minden divatos új táncot megtanult, egyenes derék, kidüllesztett fenék, hirtelen megtorpan, lábujjhegyre áll, mint aki majdnem elesik, de suhan tovább, felkínálja magát a bikának, ez már balett, megpörgeti a bikaviadal szótárát, elővezet egy verónicát,² egy manoletinát,³ pár adornart,⁴ a navarrát,⁵ egy vaciart,⁶ és a csúcspillanat előtt egy igen csinos, jó ritmusban előadott porta gayolát,⁷ majd jön a trasteó,⁸ az arcán mindvégig huncut mosoly, és már itt is a jurisdizzión, az ítélezés, midőn a torreador kijelöli a bika helyét, ahol majd egy könnyed mozdulattal leöli, ekkor Camus elsétál a kastélypark lánzsás kerítéséig, affektált, nőies, piciny léptekkel, az igazi férfi, aki nő is tud lenni, a nagyvad, a torreador, akire férfi, nő felizgul, előveszi a pálcát, amelyet addig a terítőhöz fogott, és, még mindig nekünk háttal, fölemeli bal kezét, mint egy gladiátor, jelzi, hogy most következik az aguantar,⁹ majd elegánsan, mint egy focista a 16-oson belül, mert jön a kegyelemdőfés, az estocada, megpördül a tengelye körül és zumm, a volapié,¹⁰ ahogy előredőlve, felénk roharva, előretartott pálcával, az arcán üdvözült mosollyal, elsuhan mellettünk a semmibe –

*23 másodperc, maga a csoda,
Ez volt a suerte de muerte,
A halál próbája
A bikaviadal utolsó felvonása.*

*Tisztán látszik, pontosan követhető,
Ahogyan A. C. mintegy menet közben
Lépésről lépésre emlékszik vissza
Egy korábbi létezésre,
Nem is arra, milyen egy suerte de muerte,
Inkább arra, milyen is volt, mikor ezt a sikeres műsorszámát
Legutoljára megcsinálta, mert*

² a muletát két kézzel fogja, buzdítja az állatot a támadásra, előrehelyezi a muletát és az ellentétes lábával hátralép, majd oldalra kiteszi a textilt és így engedi el a bikát

³ a bikával szemben a két láb szorosan egymás mellett, a teste mögött tartja a muletát jobb kézzel, majd átemeli az állat fejétől kezdve végig a hátán, súrolja azt, majd megfordul a saját teste körül

⁴ a viadal alatt a matador azon igyekszik, hogy minél több díszítést, bátorságot, kecsességet iktasson be a mozdulatokba

⁵ a bika feje előtt megfordul maga körül, hogy aztán ismét a bikával szemben helyezkedjen el

⁶ a bikát elengedi a vörös posztó mellett

⁷ térdén állva fogadja a bikát

⁸ muletajáték, amivel felkészítik a bikát a halálra

⁹ amikor a matador leszúrni készül a bikát, a bal lábát előre teszi, majd hívja a bikát, meg kell maradnia ebben a testtartásban, és amennyire csak lehet ellenállni a bika támadásának

¹⁰ az ölés, amikor a bikára veti magát

Voltaképpen egy tánc emlékképét adja elő,
Az író, ahogyan ír,
Látszik, ahogy pillanatról pillanatra
Eszébe jut a következő mozdulat,
Mint a színész, akit egyik szava, mozdulata vezet a másikig,
Látszik a gyermeki meglepedettség,
Amelybe férfias büszkeség keveredik,
A Na, mit szóltok hozzá, miket tudok,
Camus, a nagy mulattató,
Aki még az ügyetlen mozdulatokat is
Szándékosnak állítja be, a nagy bohócok
Nézőknek dobott félmosolyával.

És látni lehet a szürkeséget,
Mert szürke és fáradt volt az arc,
A szeme beesett, és ha egy pillanatra
Nem figyelt oda, és nem rendezte el
Arcán az arcvonásait,
Olyan lett, mint egy halotti maszk,
És nem csak mert fekete-fehér volt a film:
Jól látszik a fáradtság, a feszültség,
A teljes kimerültség, amelyet A. C., mint
Szent György a sárkányt, legyőz
Minden pillanatban, s szintúgy
Az eufória is, amelyet éppen ez
A halálos fáradtság fűt folyamatosan,
Egy mozdulat sem fölösleges,
Az aréna üvölt.

*

De történt még valami
Még decemberben, pár nappal azelőtt:
Mert szerzetesi szobája magányában
Mikor már túl volt a családi karácsonyon,
Amelyet mintaszerű apaként teljesített,
A. C. leült, hogy megírja szorgalmas hangya betűivel
Gondosan komponált szerelmes leveleit
Három, azaz három nőnek,
Mindhárom levélben a keddet jelölve meg
Az első randevúira, mikor még úgy volt,
Hogy hétfő délután Párizsba érkezik.

Gondosan megtervezte visszatértét
A bűnös városba, ahová nem kívánt visszatérni,
És ahol Malraux, a kulturális miniszter

Épp aláírni készült a dokumentumot,
Amellyel egy színházat adott a szerzőnek,
Ahol kiélheti színházi álmait,
És a kinevezés meg is történt két nappal később,
Pontosan a megpördült autó napján,
Talán ugyanabban a pillanatban.

Tudni való, hogy A. C. a teljes magány mellett,
Amelyhez erősen ragaszkodott,
Mint egy két lábon járó oximoron,
Azt az egy dolgot mégis ambicionálta,
Hogy saját színháza legyen,
Az maga volt számára a szabadság,
Abban pihent, tehát megszerezte,
Ha akart valamit, annak utána ment,
Nem volt szemérmes, ha akart valamit.

Az első szerelmes levél címzettje a nála 20 évvel fiatalabb
Friss barack szépségű dán leány,
Mette Ivers, a Jacques Fath divatház manökenje,
Akit '57-ben a Café de Flore-ban szedett föl,
Valakit odaküldött leszólítani,
Rendszerint így csinálta,
S akiről kiderült, tehetséges képzőművész.

A másodiké Maria Casares,
Aki 10 évvel volt nála fiatalabb,
Akinek nem sokkal a háború után
A még ismeretlen A. C. színdarabját ajánlotta egy közös barátjuk,
A Félreértést, akkor zúgtak egymásba,
Nem maradt semmi félreértés,
Az ünnepelt díva, aki az egyre híresebb
Íróval folytatott nem is csak félig nyilvános affér
Tárgya és alanya lett, aki miatt Francine,
A szépséges matematika-tanárnő,
Az ikrek anyja, idegösszeomlást kapott,
Tehát Casares több Camus-darabban nem játszhatott.

S a harmadiké Catherine Sellers,
A nála 12 évvel fiatalabb, a pályáján
Óvatos léptekkel elinduló színésznő,
Aki az Ördögökben Lebjadkinát adta,
A. C. éppen ezzel az ürüggyel szólította le,
És meg is tartotta a fiatal nőnek
A Café Lippben, '56 májusában tett ígéretét,
Hírneve rocksztori státust kölcsönzött neki,

*Amivel élt és visszaélt,
Boldoggá tettem őket,
Csak ennyit mondott, mint szerény ibolya, amikor
Féltékeny, irigy, álszent vagy őt valóban féltő barátai
Megszólták kalandjaiért,
S az Első ember vázlatfüzetébe,
Abban a szerzetesi szobában,
Nem is olyan régen került bele a mondat:
J.-nak négy nője van egyszerre, tehát üres életet él.*

*A három párhuzamos szíjat bonyolítani,
Úgy, hogy ne ismétlje önmagát,
Sakkmeisteri készségeket kívánt,
De A. C. tökélyre fejlesztette az évek során,
A szerelmi levelezés művészetét,
Mert maga előtt nem kívánt lebukni,
Ám ehhez tudni kell, hogy a nők
Nem tudtak egymásról, bár sejtették egymást,
Mert Camus mestere volt a színlelésnek,
A Veszedelmes viszonyok típusú
Makulátlan és leleményes hazudozásnak,
Valamit mindig elérült, amire ráfoghatta:
Én megmondtam előre.*

*Ha tudtak is egymásról, de kifogást nem emeltek –
A szavak vonulnak, mint a hangyák a száron,
Egyenletesen és feltartóztathatatlanul,
Valami szédítő magátólértetődés árad mind a három
Esztétikailag is kifogástalan levélből,
Aztán Camus a felbélyegzett borítékokkal,
Azaz Monsieur Terrasse,¹¹
Nem egyszerre, hanem szépen egymás után
Mint aki konspirál, átugrott
Penelopé névre hallgató
11 lóerős Citroën-jén
A szomszédos Cavaillonba,
Konspirálni mindig is jól tudott,
Ellenálló volt, mint sokak,
És ellenálló volt, sokakkal ellentétben,
És megjegyzendő még, hogy mindhárom levélben,
Kisebb-nagyobb variációkkal,
Felbukkan a váratlan formula:
Voici ma dernière lettre, ma tendre¹² –
Ennek igazsága sokat mélyült később.*

¹¹ *Terasz úr* – így nevezte a pincér Camus-t a helyi kávéházban, hogy a vendégek ne figyeljenek fel rá

¹² Ez az utolsó levél, kedvesem

*

Nézzük tehát az algoritmust,
Melyben tükhé és ananké találkozik.¹³

A.

Michel Gallimard-t előre figyelmeztetik
Többen is hangsúlyosan,
Hogy az időjárásra való tekintettel
Célszerű lenne vonattal utaznia
Grasse-ba, családi birtokára,
És nem a frissen vásárolt Facel Vegájában,
E rövid életű, nagy sebességű,
Divatos francia sportautóban,
De válasza rövid és velős volt:

B.

Szó sem lehet róla, mert akkor
Nem tudná szilveszterkor meglátogatni
Grasse-től 250 kilométerre levő barátját,
Camus-t Lourmarinben.

C.

A. C. is eredetileg vonattal ment volna,
Mégpedig az ikrekkel és Francine-nal együtt,
De amikor kiment az állomásra,
Mondják, gyorsan szállt a már-már induló vonatról,
Meggondolta magát, mondván, még pár napot marad,

D.

Mert azt tervezte, hogy a másik legjobb barátjával,
Akiel a hosszú vonatiúton fontos dolgokról akart beszélni,
René Charral, a költővel utazik, éspedig január 6-án –
A vonatjegy, kissé összegyűrve,
Még zsebében volt a baleset után.

E.

De aztán hagyta magát rábeszélni Micheltől,
Akinek Camus szívében bérelt helye volt,
Mert Michel addig kérlette, sőt könyörgött neki,
Míg A. C. nem engedett, de búcsúzáskor,
Váratlan mozdulattal
Egy negyedik szerelmes levelet
Nyomott a megcsalt Char kezébe,

¹³ fátum és végzet

*Melyben iránta érzett csodálatát
Fejezte ki.*

*F.
Hívták Chart is, szálljon be ő is,
De ő azt állította, és joggal,
Hogy akkor túl szűken lennének.*

*G.
Janine átengedte az első ülést Camus-nak,
Mondván, és ez igaz volt, hogy Camus nagyobb,
Janine életben maradt, ő nem.*

*H.
Nem siettek, az idejüket beosztották,
Félúton megpihentek okosan,
Így két napig tartott volna a párizsi út,
De jött a volapié.*

Ó, alt, öreg, ősz, régies

*Tehenek mozdulatlan
legelésznek szép L-alakban,
egy kecske fut a sántól el,
táj és napfény ölel-*

*kezik, rág a tehén,
ezt láttam én
abból a mindenfeleségből, ami van,
áll, csökken és növekszik, suhog, elsuhan,*

*csoszog, csacsog,
hogy én vagyok, nem, én vagyok!,
az állomás mögött egy halom hasított
fa, akár vagy tüker, vagy mi is voln' az ott,*

*a rámpán kiköp egy unatkozó pofa,
azon méléz, hogy hogy került oda,
szabályszerű ütemben suhogó faszor,
bal lator, Krisztus, lator, Krisztus, jobb lator,*

*ágbogak, furán keresztbe állva,
tárt karokkal szaladnak a halálba,
nézem, hogy mindez mennyire öreg,
akármit elvisel, bármi viseli meg,*

*tél, téli háztető, be van havazva
a táj, szép, alaposan el van baszva,
haza, megyek haza, ez jó, hazafelé,
Hälfte des Lebens, ja, az élet túlfele,*

*láttam ebből is eleget, meg abból,
konkrétan a vonatablakból,
meg egy karambol
t.*

Ritka események

Érzés

*Ezt az érzést ahhoz tudnám hasonlítani,
mintha egy túhegy nagyságú helyen
és egyetlen pillanat alatt menne végbe
egy nagy kihalási esemény.*

A keresztutak őrzői

*A keresztutak őrzői címmel
meghirdetett közösségi előadásban
persze megint mindenki szerepelni akart
a főkapitánytól az utolsó közrendőrig.
Már kikefélétk a nadrágjukat,
és épp a kezükbe vették a szalonnabórt,
hogy kifényesítsék a bakancsukat,
amikor jött a hír táviratban,
hogy a Jóreménység Színházat
egy csőtörés miatt elöntötte a víz.*

Gyantaraktár

*A gyantaraktárba osztottak be munkára,
de micsoda munka ez? Minden reggel
megszámolni a ládákat, aztán estig
csak nézni a falat. Hetente egyszer
ha jön egy hegedűs, havonta egy brácsás.
A bőgősöket már rég elküldték, most
a gordonkások vannak soron. Elönt
a harag, ha belegondolok, hogy kezdetben
szimfóniákat vezényeltem, és később is
még ünnepi hangversenyekre
toltam be a zongorát.*

Ennyi az élet

*Száraz babot szórnak a pergődobra,
az ősök átka, mondják, nem tehetünk ellene semmit.
Ágseprűvel ütögetik a kályhacsövet,
ellenünk fordult minden hatóság, mondják,
de mi nem fizetünk. Kiveszik az ablakot,
lefektetik, ráugranak, és azt kiáltják:
ennyi az élet. Folyik a lábukból a vér.*

Sötétség

*Éjjel egy börtönkapu előtt, a nagy fénytömegben
könnyen megszülethet egy porszemnyi sötétség,
elég hozzá egy számítási hiba vagy a jövőben
egy félrehallás: szarkaláb helyett gumicsizma.
Aztán lehet, hogy az a parányi sötétség
a következő pillanatban eltűnik, és másnap
egy sziklakórház folyosóján bukkan fel ismét.*

Nevetőgép

*Nevetőgéphez szerződtek volna
helyettes kezelőnek,
de közben kihirdették
az egész országban a szomorúságot.*

Elterelő hadművelet

„A szapora beszéd súlyos nyavalya.
A szapora beszédű embert se megérteni,
se félbeszakítani,
se türelemre bírni nem lehet.
A szapora beszéd ellen csak egy mentőszer van:
a süketség.”
(Eötvös Károly: *Badacsony tetején*)

„Az utasokat megvárja,
a bottal ügyetlenkedőknek int,
hogy csak lassan,
van idő.”
(Takács Zsuzsa)

*Szia,
köszönök rá a patika előtt
(épp a maszkját tépi le),
látom,
sántít.
Bazmeg,
mondja köszönés helyett,
köszvényes lettem.
Alig tudok menni,
annyira fáj a térdem,
a lépcsők a halálom,
úgy totyogok,
mintha a saját anyám lennék.
A déli végeken jártam,
teszi hozzá ironikusan.
Bácskában meg,
hiszen jól tudod,
közelharcot kell vívni a köretért,
húsrá hús,
rá sok barna sör és ami jön,
mindennap minimum egy disznótor.
A húgysavkristályok a jobb térdizületeimben
csapódtak ki.
Pont most kell nekem kórházakat járni,
a negyedik hullám idején,
de mondhatom,
nagyon kedves és türelmes minden
orvos és ápoló,
akivel eddig összehozott a náthás sors.*

Anyám meg kiesett a küszöbről,
deehogy kapkodott,
apám nem talált valami teljességgel
lényegtelen tárgyat,
anyám dühösen megkereste,
mondtam,
hogy ott van!,
kiáltotta,
abban a pillanatban megbotlott,
győzött a tehetetlenség törvénye,
a járdán túli fűre
rántotta le a gravitáció.
Most bottal jár.
Hál'isten nem tört el semmije,
csupa kék-zöld foltok a felsőtestén
és a lábfején,
mint Ceaușescu hullafoltos csirkéin,
ahogy festő barátunk jelentené ki.

Apám teljesen megsüketült,
a jó fülére,
így mondja.
Mivel a saját hangján kívül nem
hall jóformán semmit,
ezért mindig ő szónokol,
akár egy megunt miniszterelnök.
Társaságában úgy üvöltözünk,
mintha lókupecsek lennénk.
Orvoshoz nem akar menni,
még fülmosásra sem.
Majd ő kimossa.
Kombinált fogóval húzta már ki a fogát,
nem is egyszer,
utána ivott rá pár korty pálinkát,
megvolt a fertőtlenítés.
Önvakbélműtétre még nem vetemedett.
Bár gázláng fölött sterilizált bicskával
vágta ki kelését.
(Ő kilísnak mondja.)
Még jobb is,
hogy süket vagyok,
vihog néha maga elé,
jobb,
hogy nem kell a mamit meghallanom,
ha dirigálni kezd.
Folyton terel.
Elterel.

*Stratégiákban nincs hiány.
Mint ok az ivásra.*

*(Szóval ezért nem jelentkezett,
gondolom közben,
a szüleinél járt,
ott szedte össze a „királyi kórt”.)*

*Mindent tudok a köszvényről,
rikoltja jó hangosan,
a húgysavról,
a purinról és a diétáról!
Tudtad például azt,
hogy a csirkemellnek nagyobb a purintartalma,
mint a sovány disznóhúsnak...?
És itt végtelen litániába kezd.*

Jön velem.

*Na ezt nem úszom meg,
követni fog hazáig.*

*Közben azon töprengek,
amit Radnóti kolléga mondott a tédről.*

Tudniillik,

*hogy a térd a legeslegjobb bizonyíték arra,
nincs Isten.*

*A térd ugyanis olyan bonyolult szerkezet,
amely intelligens tervezést feltételezve
botrányosan rosszul sikerült.*

*Ha az ember kellő kort megél,
garantáltan elromlik.*

Ez semmilyen más szervünkre nem igaz ennyire.

Nyitom a lakásajtót.

*Tolat be a nappaliba,
fotelomba heveredik,
és nyomja tovább a rizsát.*

*...ötven purintartalom alatti élelmiszerek
(azaz tíz dekában ötven milligramm)*

ajánlottak fogyasztásra,

tudod,

mi marad csak?

Mértékkal gombák.

Gyümölcsök.

Kínai kel, káposzta, krumpli, kenyér,

cékla, cukkini, cukor, tojás,

tök, tej és tejtermékek, tészta... stb.

A tészta majd a szívemre csavarodik.

Rizsa.

*Napi tíz dkg disznó vagy borjúhús?
Esetleg kácsa, csuka, fácán vagy pacal?
Egy bácskainak?
Na nem,
inkább húgysavcsökkentőt szedek,
leszarom,
ha rákkeltő.
Erre legalább lesz pénzem,
ez a legolcsóbb gyógyszer a piacon.
Tudtad?*

*Kérsz sört vagy pálinkát?,
kérdesz hirtelen és tanácstalanul,
hátha kimozdítom a végeláthatatlan
monológból.
Önuralmam fogytán.
Sört egyáltalán nem ihatok,
ingatja a fejét komoran,
a pálinkáról és a borról megszlanak
a kutatási eredmény...
Hagyd abba!,
rivallok rá.*

Végre csönd lesz.

*Töltök 3-3 cent ringlópálinkát,
rágyújtunk,
koccintunk,
iszunk,
hallgatunk.
Két vénülő indián,
a kopasz meg az ősz,
csatabárd és hadiösvény nélkül,
a hibbantak rezervátumában,
tüzes vizet szürcsölgetünk.
Én boldogan,
ő boldogtalanul.
Tudod...
kezdene bele újból,
de szemmel veréssel elhallgattatom.*

Halk dzsesszzene szól.

*Cigarettnánk parazsán,
mintha végsőt remegne a hamu.*

Weissbrunn, 2021. 11. 16–17.

Az utolsó disznóvágás

sűrű leírás

*hajnal helyett reggel,
hét óra, hatkor keltél,
az nem hajnal, csak annak érzed,
nagyon nehéz felülni az ágyból,
ám aztán a homályból kiélesedik minden,
izgalom, mint vizsga vagy orvosi vizsgálat előtt,
drukk, idegesség,
legyünk túl rajta,
minduntalan emlékeztetned kell magad,
hogy ez nem valami mérföldkő,
megpróbáltatás,
a lényeges, szörnyű dolgokat, tetteket
nem neked kell véghez vinned*

*várakozás a szűrt fényben,
majd lassan kivilágosodik az udvar,
rég, öreg, karcos, energiapazarló
villanykörték fénye elvezetve mindenfelé
koszos hosszabbítókon,
a disznó csendben*

*fogod a deszkát, raklapdarabot,
a böllér, aki hentes, utasít,
hogy te is menj be az ólba,
apád a falhoz szorítja,
közben simogatja,
szelíd ez,
úgy beszél hozzá, mintha kutya lenne,
egy pillanatnyi síri csend,
amíg a böllér lendületet vesz,
kivár pár másodpercig,
mielőtt az óriási dugvillát belevágná a szőrös,
puha tarkójába*

*kijöttök, marad bent a böllér
és a vérnek való bádogtálat
nehezen, reszketeg kézzel tartó nagyanyád,*

belesel,
a disznó rángatózik,
mintha az oldalára dőlve nagyon gyorsan futni akarna,
csend,
nincs visítás,
valami apró hörgés, bugyborékolás talán,
de lehet, hogy csak képzeled,
és az egész teljes csendben zajlik le,
vákuumban,
mint az űrben

elkap valami sírhatnék,
persze tartod magad,
épphogy a szemed párasodik be egy kicsit,
nem mutatsz semmit,
nem is észrevehető a nedves időben,
meg senki nem néz a másik arcába,
ha kiderülne, hogy ennyire sajnálsz,
alighanem nevetség tárgya lenne,
vagy éppen megértő lenne mindenki,
hiszen érzékeny vagy,
tudják ezt gyerekkorod óta,
ezek nem azok a régi, kemény idők,
amikor nagyapád szúrta a disznót,
akkor megvetettek volna ezért a harsány és alkoholittas férfiak,
nagyapád is megvetett volna,
teljesen függetlenül attól, hogy a vére vagy,
sőt,
apád meséli nevetve,
hogy részegen egyszer a nadrágszárán keresztül szúrta meg a disznót,
nem jól áll, reklamált,
de jól állt,
talán már nem is emlékszik rá,
később, amikor a tyúkoknak viszi a tritikálét,
elcsúszik a sárban,
csak a jajveszékését hallod a szín alól,
épp egyedül vagy ott,
az alumíniumlétráról szeded le a kampókat,
hogy legyen mire akasztani a kész paprikátlan szalámikat a pincegádorban,
mire odaérsz, már felkelt,
megijedsz, de higgadt maradsz,
szerencsére nincs baj,
hanyatt esett, de puha volt a sár,
a nadrág lett kicsit koszos,
azt kell lecserélni

ott hagyjátok az ólban,
oldalán fekve a disznót,
magára, magányban,
ráng néha,
mintha rúgna vagy futna,
a hatalmas test hullámszik,
verdes, mint egy iszonyatosan nagy,
elképzелhetetlen, felfejthetetlenül kifejlődött,
repülésképtelen madár

elmúlt a rángás,
kihúzni a testet a lábára hurkolt kötelekkel,
nagyon nehéz,
esik az eső,
a sárban, tyúkszarban csúszik,
be a szín alá

tűz, aztán víz,
előbb tűzsugárral,
szakszerűen,
majd miután befeketedett teljesen,
vízsugárral ugyanolyan alaposággal
végig bevonatolja, majd letisztítja
a hentes,
csücsörít folyton,
a fejét ingatja,
valamiféle idegrángása van,
ugye,
kérdi mindig a hülye sztorijai,
poénjai végén,
a mosóasszonnyal mindig ugratják egymást,
távolról rokonok,
bennem is van ám Rokolya-vér, mondja neki,
rokon, ne vedd zokon,
ez vagy kétszázszor elhangzik a nap folyamán

hordod a vizet a tisztításhoz,
esik az eső,
abban mész a sáros talajon a kerti csaphoz,
zuhogó esőben engedted tele a műanyag vödörket,
itt még nem vonódtál be teljesen,
kívül vagy még,
nézed, ahogy ügyködik a hentes,
ahogy apád kapargatja le a kormot a bőrről,
ahogy késsel pattintja le a körmöket, a patákat,
mint valami kupakokat
belsőségnek kell egy nagy,

zománcos vájling,
hozod,
állványra húzzátok a disznót,
kettébontja a hentes,
kifordulnak a fodros, szürke, gőzölgő,
amorf szervek,
megannyi bűdös labda és lufi

amikor először érsz hozzá,
feladatod a szűv kimosása,
amit a hentes felvágott,
szorosan hozzá van kapcsolva a tüdőhöz,
mosd ki belőle az alvadt vért,
ez a pontos utasítás,
pár másodpercig állsz csak meg,
ennyi a szusszanásod,
mielőtt végleg részt veszel hát ebben,
hozzáérsz,
langyos, átjárja az ujjad,
mosod,
fogod azt a szívet,
olyan, mintha a saját,
futástól megnagyobbodott szívedet fognád

innettől húzni, feszíteni,
erre hajtani, arra hajtani,
erőlködni,
fogni a húst,
marja, égeti szinte a kezedet,
az ujjaidat,
mintha savas lenne,
vagy éppen leszózott,
hol az élet belőle,
hol az élet a szövetek közül,
pár órája még élet volt benne,
még langyos,
gőzöl a februári esőben,
viszed, erőlködsz,
a hentes utasít,
mit hogyan csinálj,
harmincegy éves vagy,
de neki Sanyika,
apád is Sanyika,
úgy utasítgat, úgy mondja,
mit hogyan tegyél,
mintha egy kajla kamasz felett atyáskodna,

*akit most be kell tanítani a mesterségbe,
majd belejössz,
amire a századikat csinálod,
ugye?*

*fűrészelni a csontot,
ez az újabb feladatokat apáddal,
neked később majd keverés,
töltés, mérés, pakolás,
mindig, mindig zsíros a kéz,
nézed a bőrt a kezeden,
ahogy a disznó vére elkenődik,
itt-ott elfolyik rajta,
piroskás Rorschach-pacák,
nincs sok különbség a kezed bőre és a disznó bőre között,
ki tudná megmondani a textúrából,
vagy abból,
ahogyan a vörös folyók szerteágaznak a barázdákban,
emberé vagy állaté a föld,
amit itatnak,
folyik a véres víz a ganédombra,
a horolóval medret vágj neki apád,
hogy el tudjon folyni,
mint egy folyó*

*a csont fűrészelésének hangja,
nyirkosabb, élesebb, mint bármilyen fáé,
rosszul vagytok apáddal a vértől,
rosszul vagytok a fogorvosnál,
de zokszó nélkül fűrészelitek az oldalast,
a csülköt, az orját,
mint eperszirup buggyan ki a vágatból,
s kenődik el a vágat mentén némi vér,
nedves csontvelő,
amikor egy-egy erősebb kerül sorra,
akkor a csontpor mint finom fehér füst száll zsíros kezeitek felett,
majd el is tűnik nyomtalanul*

*minduntalan zsírban turkálsz,
zsíros, fényes a kezed,
lemoshatatlanul,
bors az orrodban,
töltöd, darálod,
óriási tálakat teszel ide-oda,
gondolkodás nélkül engedelmeskedsz a hentesnek,
minden utasítását végrehajtod,*

kiskamasz vagy újra,
csak kevésbé szorongsz,
büszke vagy magadra,
ha valamit sikerül megcsinálnod,
minden felügyelt,
minden kézbe tartott,
minden tempós,
ez a feldolgozás folyamata,
nincs idő gondolkodni,
de szükségtelen is

egyszerre csak evés,
friss, arany sült hús,
fehér kenyér,
mélyzöld kovászos uborka,
sárgás fokhagyma,
karamellszín cukros-tejes kávé,
a reggeli,
már nagyon távoli és rózsaszínű
cukros tea jut eszedbe,
mint régi emlék,
nincs alkohol,
nem ihat senki,
mert mindenkinek valami baja van,
kimerültség,
leülni jó,
majd a hentes hajt tovább,
csinálni kell

a végén,
a vacsora-ebédnél meséli a hentes,
leves és sült kolbász és sült hurka,
hogy a Míg Jóska meghalt,
elköltözött Majsára,
tudod, miért?
ez is a szava járása,
tesz egy állítást,
majd megkérdezi, tudod-e, miért,
holott nyilván nem tudod,
feltételezi, sőt, biztos benne,
hogy nem tudod,
azért kérdezi, hogy tudod-e,
nagyon meglepődne, ha tudnád,
szóval azért,
mert szép sorban meghaltak a szomszédai,
és nem akarta,

*hogy ő legyen a következő,
de látod,
ott is utolérte a kaszás*

*sertés,
házi sertés,
szép a húsa,
jól sikerült a süítés,
jól sikerült a disznóvágás,
jövőre is jövök,
ha hívnak,
más ez,
mint a vágóhídi,
jaj, ha látnád,
a marhavágásnál milyen vérfürdő van,
nehéz azt feldolgozni,
nem bírtam,
én azt sosem bírtam*

Szavad már

*mindennek ára van
de beszélhetsz bármit
szavad már hasztalan*

*kerülöd a miket
lázba hoznak mégis
évszakok? nagy vizek?*

*semmi sincs a helyén
de élsz s kocsikázol
volt őszök szekerén*

Elnémul

*a legrosszabb ami lehet
válaszoktól félni
kérdésre kérdéssel felelni*

*hagyni hogy teljenek az órák
s hogy fogyjon az erő
valami várakozásfélében*

*elnémul az alkonyat
s egyre tagolatlanabb lesz az idő
fák és cinkék nélküli*

A szó mennyit

*nincs egy jó mondat
csak hullámverése
fáradt napoknak*

*van ki attól fél
rászakad az idő
s hogy a múltnak él*

*mert a szenvedés
a kín mely névtelen
halni még kevés*

*volt nyár és lesz tél
ki tudja ha van is
a szó mennyit ér*

Mégis kezdek

*nemsokára ismét unokám születik
elkezdtem csehül tanulni s végre nyár van*

*s bár sok minden ami zajlik körülöttünk
mintha egyre értelmetlenebb volna s rendkívül fárasztó
mégis kezdek kettőnkre tervezni
akarva a képzelet játékát is
ahogy már együtt járjuk az ismeretlen partokat
s lehetünk majd önmagunk hiteles tanúi
nem kell semmit se zárójelbe tenniünk*

*mit gondolsz kezdhethetnénk még egymással valamit?
lehetne akár saját történetünk is?
ugye nem örültség ez az egész*

szívcsap

*az otthon tere szűkül, csomósodik benne a harag.
 már kinőtte a lakást, de én mégis maradok.
 a testem közügy,
 nem vihetem ki úgy az utcára, hogy ne szóljon hozzám valaki.
 mindenki megnéz és esküszik, hogy
 fiú lesz, hogy éjjel fog megindulni,
 hogy sok tejem lesz, hogy nem lesz
 elég.
 nem akarok már kimenni. átjössz hozzám látogatóba,
 de a testem kitakar, nem ismeresz meg.
 nyomom, engedlek, mondom önkéntelenül a kaputelefonba,
 valamit, amit talán pár nap múlva is fogok,
 amikor végre megkönnyebbülök, és megengedem
 a szívcsapot.
 hogyan lehetnék közelebb a történéshez?
 a hírekhez, amik kényszeresen frissítik magukat, minden másodpercet
 piros és kék értesítésekkel törnek át,
 az utcához, az ügyintézéshez, a haladáshoz,
 ezekhez már semmi,
 az üres játszótéren a rigókhöz van némi közöm.*

lochias

*mint egy kioldott zár, fellélegzik bennem a lochia, utánad érkezett, és
 színezi a napjaim. először úgy, mint a nehéz tempera, aztán már
 éppen csak mint amikor a fákon ragadt előző napi esőt leveri a szél, és az rám
 szitál, a cseppek átmenetileg maradnak a bőrön.
 más szagú a húsom, mint korábban, és fut ki belőlem a tej, követem,
 mint kirándulásokkor a patakot, követlek a mentén,
 felveszem a ritmusod.
 sírsz és a torkodból vihar kel, szeretnéd, hogy a sírásod tükrözze az ég. a nyári vihar
 odaláncolt az erkélyhez, hipnotizál,
 alig tudok elszakadni tőle.
 most máshogy nézem, ahogy tépi a fákat, mert tudom, hogy
 te közben sírsz, és ez valahol
 ugyanaz az elem.*

barátaink

*az egyik sétánk vége felé
vettem észre a nagy, sötét és nehéz testű, nyugodt lovakat,
éredeklődve hajoltak át egy kerítésen.
bársony sercegés, lassú rágás. az este érkezése.
sosem voltál ilyen közel állatokhoz, a párájuk
szelíden a közeledbe ért.
eldönthetjük, hogy ők lesznek a barátaink?*

*ahogy hazaériünk az élénk körvonalak közé, a villanyfénybe,
a lovak emléke távolodni kezd.
a konyhában már csak a pirítós illatának van hely,
a fürdőszoba csobogása mellett esélyünk sincs
meghallani halk lélegzetüket.*

*csak lefekvés előtt gondolunk rájuk újra, igen,
ők a barátaink, soha, eszünkbe sem jutna
rájuk ülni, csak közel menni hozzájuk,
végtelen ideig ölelni a nyakukat.*

A kántor lánya

A kántor lánya vagyok.

Ne késsél ebédről, figyelj a prédikációra és az orgonára, ne énekelj hangosan, semmisenmi hallásod, a második sorba ülj, mindig. És ne firkálj a padra.

Mert letöröm a kezedet.

Ezek voltak a családi szabályok. Huszonegy éves koromig mindegyiket betartottam, utána megszöktem és két nap múlva férjhez mentem.

A férjem is evangélikus.

nagyonfigyelek, mindig apámra

Itt rekedtem, a második sorban, az elköltözés soha-soha nem jutott eszembe. Pedig láttam, hogy mindenki más. Jönnek-mennek körülöttem, felállnak, eltűnnek, és három sorral hátrébb felbukkannak. Az égvilágon mindenki izegmozog, balróljobbról, előlrőlhátról, óistenem, hűtlenség ez vagy bátorság. Egyenesen vakmerőség, gondolom néha. A véleményem vasárnaponként változik.

Nem vagy erős egyéniség, mondta apám.

Milyen, aki az, kérdeztem.

Hűséges.

Állhatatos.

Egy erős egyéniség mindig ugyanazt mondja.

És ugyanazt szereti.

Akkor ugye nembaj hogycsokit, nembaj hogymindigkülön szobát.

De. Az baj. Emberekre gondoljak. És fontosabb dolgokra.

Nem tudtam, mire gondoljak. Apám reggeltől estig ugyanazt utálta, anyámat, minket és a papot.

Leginkább a papot.

És mindent, ami túl közel jött, ezeket kivégezte és visszadobta. Oda, ahol a helyük volt.

A messzeségbe. Más lakásokba és távoli járdákra, fák, bokrok, szemeteskukák mögé.

versekre, nemapámrafigyelek

Nincs ellenemre ez a sok helyváltoztatás. Hátha egyszer én is.

Mert az ágyban hét éve ugyanaz, hüvely, csikló, miért száraz, még mindig száraz, mármikor, mikormár, szóljmárvégre, ha nem ügyisjó, és a munkában is ugyanaz, emberek, papírok, és az odavissza út, az is ugyanaz, a kitérőket is beleszámolva tizenhat kilométer.

A város másik felében dolgozom.

Az ülés a templomban és Eliot versei, a versek minden egyes sora. A templom és Eliot mozgatják egymást, és az én életembe is változást hoznak. Légzés, hangulat, arcszín, egy óra alatt minden szaporább lesz. És Eliot vasárnaponként csak frissül és változik.

Más költők nem ilyenek, úgy értem, nem változnak. Beállnak magukba, és egy hét alatt felszívódnak, lecsúsznak a szavakról. Minden ugyanaz, sor, szó, betű, szakasz, a sorokat elolvasom, és a köteteket azonnal vissza, a polcra. Megvan a pontos helyük.

De Eliot felforgatja a beleimet, izegmozog, én közben elfogyok, izmokat, húst, mindent kikezdz.

Istent kapja el ez az Eliot, pont őt, és tartja, kéthárom pillanatig is, szorítjaszorítja.

Akkor engedi el, amikor én is felfognék végre valamit. És az Úr elröppen, akkor röppen el. Miértpontakkor. Utána szédülök.

Látogatásnélkülén végeztem az egyetemet, ebből fakadhat a felkészületlenségem.

Nem is a szakmában dolgozom.

Eliotot a templomban pihenem ki. A harangozás első percében bemegyek, és kész, a fülem mögé záródom, csak pihengetek. Hiába éget apám a karzatról.

Mert ennek már rég vége, a tekintete elvékonyodott, a hajszálaimról lepereg.

Én választok hajbalzsamot, verset, útvonalat.

Apám az elején hosszú prelúdiumot játszik, Bachot, a zenéje mindig méltó a vasárnaphoz. Mióta az eszemet tudom.

A prédikáció soha nem méltó.

Nekem mindegy. Versek körül forog a szívem.

Selejtes szinkronfilmféleségben élek, tíztől kábé féltizenkettőig.

Mintha két filmet egymásradobnának, tiszta tévedésből, zsuppp. Vagy mintha az egyik filmre ráeresztenék egy másik hangját. Egymásra pakolnak két hanganyagot, jó hangosan, és én szemezgetek a hangzavarban. Itt vagyok, és máshol is.

A papnak mozog a szája, figyelek, a száját figyelem, nem a hangot. A forma érdekel.

Az első húsz percben a szája szabályos kör, *Ez itt az elhidegülés helye / Idő előtt és utána / Félhomályban*, ezt hallom, csak én hallom. Később változik, ajkai nyújtott, vörös alagúttá formálódnak. A vers nem változik, esetleg szélesebb lesz.

A szószéken a szoros száj, és körülöttem a száguldozó versek. Átfúrják nagykabátomat is, az utolsó műtetem hegét is ismerik. Pedig senki más. Innen tudom, hogy a Szentlélek versei.

Anyá, hallgasd, anyának először énekelve olvasom, közülünk ő a muzikálisabb. Anyá, idd meg a kávédat, a szemedet hunyod be, csak rám figyelj. És vedd le a melltartódat, ha szorít. A fotelbe ülj. Hol ülsz, anyá?

Nem is tudom, hogy mondjam. Apád szerint szétszórt vagy. Apád szerint mintha hatalmas forgalmi dugóban élnél.

De ezek a Szentlélek versei, anyá, és újból felolvasom, most prózában. A telefonvonal szakadozik, teljesen mindegy, nem először hallja.

Nem is tudom, mondja. Mert apád szerint nem is létezik.

Tévedsz, anya. Egyre gyakrabban még a fő irányt is elvéted. Én kimondok valamit, és pikpak, azonnal létezik, mindenestől. A jó versek pláne. Azok testesek.

De anya nem a versekről beszél. Ő a Szentlélekről. Hogy apám szerint ez a Szentlélek nem is létezik.

Nanem, a Szentlélekkel mégúgyabb, még a jóverseket is lepipálja.

Mert eltévedtél, Melinda. Mert, ha volna Szentlélek, klaviatúrák közelében röpködne. Apád szerint nagynagy zenepártoló volna. A lelkeket kottaalagútban tartaná, sokáig, amíg csak a lélek táncolni kezd.

Na, ebből születhet a tiszta emberi lélek, semmi másból. És innen mindig fölföl, az égbe, soha nem zuhannánk vissza, mert ez a Szentlélek magasan tartana.

Apád szerint nagy zenepártoló volna, mecénásféleség, apádnak fiatal korában az volt a szavajárása is, hogy azta nemjóját, ez a Szentlélek tüze. Leggyakrabban Bachnál mondta, de szinte minden barokknál.

Apám és anya közös álláspontra jutott.

Hogy nincs jövőm. Ezekről a versekről is ugyanazt gondolják, nem templomba való.

Az ember azt hallja, ami hangzik, azt halld, amit más, Melinda. Amit apád. Az övénél tisztább hallás nincs.

A pap tátog és én ezt hallom, *Szállj lejjebb, szállj le csak / Az örök magány világába*, Eliotot hallom, *szálljleszálljle*, de én már rég. És olykor hangosan válaszolok, hát én rég ott, az örök magányban.

Magamba felejtkezem. És azt hiszem, a szószékről jön ez a sok finomság.

A végére a pap bevörösödik, a pupillái hatalmas ökrök, végül is hetvenhárom éves. A szájával kicsücsörít, bele a tér közepébe, a fejek tetejét célozza.

Én ekkor térek vissza. Felébreszt az undor.

Eredj el, testvérem. Békességgel eredj el testvérem drága drága testvér és így cselekedjél így szenteld meg az életedet te is így akkor szeret az Úr. És még a szívünket is tárjuk ki ez is fontos. Minél szélesebbre.

Mire ide érünk, már minden fej összevissza nyálazódik, nehezen választódk el egymástól is, az én hajamban csomók képződnek, legtöbbünknek erős hányingere lesz. A pap megint sokat beszélt.

Senki nem tesz panaszt.

Még énekelünk és imádkozunk kicsit.

Mellettem valaki mindig falsul és szlovákul énekel, már öt hete. Az utolsó éneknél tartunk, ezt is magyarul, románul, németül és szlovákul melodiáljuk. Ezek a mi nyelveink.

És három imát is egymásra mondunk, négy nyelven, jó hangosan. Az Apostolit, a Niceait és a Miatyánkot, a Miatyánkot minden vasárnap, a másik kettőt felváltva. A megnevezéseket kevesen ismerik, de engem mindig érdekelt, engem konfirmációig minden az égvilágon.

Akkor megindult a testem, és huss, vitte a lelkemet.

nemfigyelek, hátsokemlék

Első és Másodikhiszekegy, leegyszerűsítjük a dolgokat. Az Elsőhiszekegy az Apostoli, mert ezt mondjuk gyakrabban, szinte mindig. Amikor nem ezt, akkor a Másodikhiszekegyet, két hónapban egyszer.

Rövidebb, mondja a lelkész. Persze, mondja apám.

Bolondultam a különbségért, minden betűt végigsilabizáltam, és a Niceait választottam. Pedig hosszabb. Minden kihívás előbbre visz, megtanulod és kész, mondta apám, de én nem ezért, a Niceai elegánsabb, erre jutottam.

Világosság a világosságtól, ez is benne van, ezt is mondjuk, az egyik világosság a másik világosságtól, és mindketten világnak, Jézus és az ő Atyja.

És a két világosság a szívemben összeért.

Bolondultam a szóért, világnak, világnak. Megrendeztem magamnak.

Mikor apám gyakorolt, a fürdőkádba költöztem, agyonvilágítottam falat, vizet, padlót, behordtam a ház minden rejtett világosságát, karácsonyi égőket, diszkófényt, mindent bekapcsoltam és loccs, bele a forróságba. És a diszkófény körbekörbe, a testemen fénypontok, piros térd, zöld nyak, lilás comb.

Piroslilazöldlány, hátha szépmelinda.

Apám soha nem kapott el.

Mert anya finom hallású, messziről hallotta a lépteket, jön, jön, jönjön, mindent összeszedtünk, a fürdőkádat kisikáltuk, és apám két perc múlva már pisilt a fürdőszobában.

Konfirmáció előtt a fürdőhab alá költöztem, amikor a víz vérré vált, akkor.

Segítség.

Beszippantja a mellbimbómat, és én meghalok, mit szippant be, sikított anya kintről, mit mondtál, hogy a vér az én mellbimbómat, de alig volt hangom, a habba további vércörök képződtek és kövérré dagadtak. Jajistenem, Melinda, milyen vér.

Anya rám törte az ajtót, mert nem válaszoltam. Lemerültem, szinte egy egész percig bírtam.

Hát nem elmagyaráztam szépen az egészet, hát nem elmondtam, már egy éve. Legalább háromszor mondtam. Többször is.

Eddig nem láttam ilyen idegesnek anyát.

Másnap konfirmáció volt, a bugyimat kitömtük vattával, nagy, töltöttfehér liba, aki vagyok, a torkomban is vér, a combomon is, a lányokat néztem, a derék és comb közötti szoknyarészt, vajon még valaki, ki valaki még.

Az első feleletnél megakadtam. Ott, hogy miért vagy evangélikus.

Melinda, miért vagy, ha nem vagy, akkormiért, ilyen szép fehérben.

Hiszemésvallom, hiszemésvallom, de mindegyiknél megakadtam, anya a kijáratnál sokáig súgdolózott a pappal.

A kántor lánya nem akadhat meg.

Apám aznap nem ette meg az ebédet és nem nézett rám.

Ezentúl nem fürödtem, csak mosakodtam, a csap alá guggolva. Nem volt zuhanykabinunk.

Segítsen valaki, nekem test nélkül volna jó.

Ne lássam és ne keressem. Veszítsem is el.

A hónaljat és a háromszöget, a két comb találkozását, бүdös, torzonborz pokolsár van bennem, és a mellemet, azt is veszítsem, a két dombocskát minden fogmosás után hideg vízzel masszíroztam.

A szórszálakat kiszedtem anyám szemöldökcsipeszével, egyenként, kapkodva. Tűnjön el rólam minden fölösleg.

Tegnap még finom pihék libegtek rajtam.

Mást is szerettem ebben a Niceaiban, még konfirmáció előtt, hogy Jézus üdvösségünkért leszállt a mennyből.

Ő üdvösségünkért leszállt a mennyből, mondtam anyának, anya kitette a töltöttkáposztát és mindenki rám nézett.

Apám, anya és a húgom.

Miért mondd most, ezt miért mondd, most ne beszélj. Egyszerre beszéltek. Mindent megettünk, tejfölt, tölteléket és kolbászt.

nemfigyelek, ordítok

Mellettem más nyelvenken imádkoznak, belémbeszélnek és én beléjük. Mostanában szlovákok ülnek mellém, eddig főleg románok és németek, a magyarok valahogy nem pártolnak hozzám. Engem ez nem bánt, egyáltalán nem.

Mert így mindent szabad nekem. Bakizhatok, túlhangosan beszélhetek, vagy éppen csak elkezdek valamit, és tátogva hagyom, hibát hibára halmozhatok. Azt mondom, ami éppen jólesik, úgysem ért belőle senki semmit, egy árva kukkot sem.

Szerre mindent kipróbáltam, helytelen beszédet, magyartalan szórendet, a szövégek elnyelését, amit apám utál, elváltoztatott hangot, selypítést.

Vagy csak játszadozom, mondom az imát, és hangokat torzítok el, mássalhangzókkal gurgulázom, kicserélem a magánhangzók sorrendjét. A szó végét lenyelem, és apám csak játszik a fejem felett tovább, meg se mukkan, nem üvölt, nem lármáz, békésen énekel, mert nem hallja.

Most nincs olyan, hogy Melinda nyenyedel aszavakvégét, beszéljtisztán, még-ígysemjő, mégtisztábban, mostsemjő.

Ritkán egy-egy régi ismerős ül mellém, ilyenkor középre csúsztatom az énekeskönyvet, és vérszegényen énekelgetünk. Következő hétre eltűnik, visszaül a régi helyére, esetleg máshová.

Hát nem vagyok sokszavú, apámra ütöttem.

Várom a következő hetet, jöjjön a nagy összevisszaság, azt nagyon szeretem. És szerencsés vagyok, a mi templomunk ilyen. Ha idegenek tévednek be, pislognak és gyorsan továbblépnek, csak mi ismerjük ki magunkat itt, ez csak a mi kavalkádunk. Az őshonosoké.

A könyökünk és a gombunk összeér.

Nemnemnem, nem románszlováknémetmagyar őshonosok, legalább a kurva családja kímélje.

Vasárnapi ebédnél ezt a kettőt mondtuk, az Uramjézuslégyvendégünket, ezt együtt, és a Nem románszlováknémetmagyar őshonosokat, ezt apám.

Magyar, esetleg kicsit sváb őshonosok. Mi vagyunk az őshonosok, magyarok és svábok.

Kék, sárga és rózsaszín épületek előtt haladtunk, apám ötödikes koromig elkísért az iskola kapujáig. A járdán kerülgettük a sok románt és a kevés svábot, egyformán lassú emberek voltak, mindig ráértek, de mi rohantunk, apámmal mindig nagy késésben voltunk. A táskám apám bal kezében, csengetéskor még átrohant kifliért, vásárolt kettőt és belegyömöszölte a füzeteim közé.

A mákos morzsa a füzetekbe ette magát, bebordúrözte, telemintázta, kedveltem ezt a változatosságot.

Többet ne lássam a mocskos füzeteidet, Melinda. Holnapra mindent átmásolsz.

Hiszek egy Istenben, hiszekhiszek, és előttem, egyszerűsokan, credcredcred, ezaz, ezt nagyon szeretem, hogy így egyszerre, hogy így hangosan, az ima hoszúsága nem egyforma, főleg a németeké, de valahogy mindig összeérünk a végére. A németeknél minden hosszabb, a románoknál minden kevesebb, amíg én kettőt, hi-szek, hi-szek, a románok csak egyet, cred, cred, a nyelvük is sokkal könnyebb. Szét is kürtölték az egész városban.

Beindulunk, és kész, az első sor után a pap mindig elhallgat.

Hogy mindenki mondja csak békében a magáét.

Ez a leggyakoribb, ez a román, de nekem mindegy, ha azt hallom, *den Vater, den Allmächtigen*, úgy is jó, megyek tovább, minden szónál egy kicsit hangosabban, mert az enyémet is hallani akarom, az én imámat, és mindenki ugyanúgy a sajátját akarja, és mindenki egyre hangosabban, még hangosabban.

Hangokkal tolongunk, szavakkal könyökölünk, hogy ne csak a másikat, saját magunkat is, ez a lényeg, a mély és magas hangok erősödnek.

Evangélikus hitünk nem más, mint egy mezei virágcsokor, ezzel állt elő a papunk, huszonkét éve. És elintéztnek vélte a kezdést.

Szokásnak nevezte el, jövő héttől ez lesz a mi szokásunk, ez a bolondokháza, mondta apám otthon, ez a többnyelvűség, mondta a pap. Kibővítette, ez a többnyelvű egyidejűség, kijavította, egyidejű négynyelvűség, ezt is, krisztusi négynyelvűség, nem, krisztusi soknyelvűség, ezaz.

Senki nem értett semmit, bolondokháza, sziszegett apám.

A pünkösdhöz hasonlít, anya ezt hangsúlyozta, ő is szerette a különlegességeket. Reggel megterített és bal kezével a villába, a jobbal a késbekaálba.

Mindig kapaszkodott.

Kakaót kaptam és vajaskalácsot.

A kakaómba nem tett cukrot, anya, nincs benne cukor, anya ujjai remegtek, az ujjait és a száját összeszorította, a kezei remegő dombocskákká váltak. Mintha vonaton utaznánk.

Anya, nem tettél cukrot.

A két dombocska tovább vacogott, marhaság az egész, micsoda közönséges kibaszott pap.

Rendes orgonista lehettem volna valami rendes helyen a világon akárhol még most is lehetnék. Nem ezen a kibaszott helyen, ebben a kibaszott körforgalomban.

Naftalinos és parfümös, mindkettő erős, betölti a templomot, ki tudja, a szószékig is felér.

Hozzá fordulok, ezt határozom, és mosolyogni fogok. Hittestvérem.

Szürkés-kék szemű és ráncos, hideg, de tiszta arcú. A kabátja világoskék.

A szemén és kabátján kívül minden erős rajta, rúzs, retikül, cipő, gallér.

És rúzsos a parókája is, Jézusmária, a füle töve is, és kicsit a fülbevalója.

Nem zavarja, hogy nézem, nyolcvanöt körüli lehet, Věřím v jednoho Pána Ježíše Krista, Věřím v jednoho Pána Ježíše Krista, mondja tovább, egyáltalán nem halad előre, én már ott tartok, hogy világosság a világosságtól, és valóságos Isten, de ő még mindig ezt, verimveriverim, nem vagyunk összhangban, kicsit engem is összezavar, világosságosvalóságos, ilyeneket kezdek mondani, míg végül ki-vágom, HiszekJézusKrisztusban.

Nagyon szép magácska.

Ismerjük egymást, kérdezem, én nem tudok rendesen szlovákul, én csak az Apostolit és a Niceait, szlovákul nekem csak ez a kettő.

Persze, hogy nem tud magácska.

Magácska a kántor lánya.

Megengedné, és mutatom, hol a baj, előveszek egy zsebkendőt, óvatosan letörölgetem róla a rúzs, fültőről, fülbevalóról, és kabátról, gallerról, a parókaról nem, esetleg elmázolnám.

Félek, esetleg elmázolnám, mondom, és az ujjbegyemmel oda érek, ahol a legnagyobb a baj, a fejbúb és a fültő közötti részhez. Végigsimogatom. Hát itt teljesen.

Nagyon szép magácska.

Leveszi a parókáját, kettőbe hajtja, és az énekeskönyvemre teszi, mit mondjak, teljesen beborítja. Csinálja, amit kell, csak gyorsan. Mert féltizenkettő, sutogja magyarul, és utána szlovákul is, ugyanezt, a számokat én is mind a négy nyelven tudom.

És tovább énekel, kopaszon, két egész szakaszt.

Utána a letisztított parókát zsebre vágja, tegye szépen vissza, mondom, tegye a fejére, még mutatom is, hová. Szívesen segíték.

De nem. A paróka kilóg a zsebéből, legalább a fele az új kabátomra omlik, ezek az ordináre vörös hajtincsek az én vadonatúj kabátomra. Nem egymáshoz öltöztünk.

Tegye vissza, a fejére mutogatok, oda, tegye fel, ha nem vigyáz, még el is veszítheti.

A parókát az énekeskönyvvel, mindenestől, a retikülbe gyúrja.

Fűzőld retikül.

Miafenét csináltam, mit rontottam el, jelzek is a könyökömmel, picit meglököm, miabaj, a parókával van valami baj, vagy velem valami.

De semmi. Magácskával semmi baj.

Paróka nélkül jobban megy az ének, a hangok könnyebben kiszabadulnak a fejből.

A következő héten már kopaszon érkezik, ugye, magácska a kántor lánya, szorosán ül mellém, látszik, hogy a feje közepében, hogy ő meg én.

Nekem nincs ellenemre, végül is nem szépségversenyen vagyunk, ülhet mellem, ha akar, tőlem lehet kopasz és lila, akármilyen, és ezzel lezártnak is tekintem az ügyet.

Ha nem fázik a feje. Ha nem zavarja, hogy ez az erősvörös rúzs a neonfehér arcán.

A feje hétről hétre fényesedik. Egyforma magasak vagyunk, az én fejem és az övé teljesen egymás szuszogásában, ha nem vigyázok, a fülünk összeér.

Vilángolás, nyolcadik héten a vilángolás jut eszembe. Nem maga a szó. Hanem a jelentése, olyasmire gondolok, hogy változik a világ, és én a változás belsejét érinthetem.

Ki tudja, még visszaköltözöm a fürdőkádba. Egyszervalamikor. És megint igazi világosságot rendezek, kékszöld, piros diszkófényekkel.

kisérletek, az első, a szerelemé

(próba)

Ma egyszerű vasárnap van, a Miatyánknál tartunk, a legvégénél, ott, hogy kivagyamennyekben, hadarom, kivagyamennyekben, előttem Tatálnostrucare ești ești ești, távolabb az im Himmelelel, im Himmelelel, ódrágakavalkád, mellettem a szoprán néni, Otce násnásnásnás, ma ő is hangos, én az oltár Kiszűzűsát nézem, túl kövér.

Kivagyamennyekben, a számat becsukom, kinyitom, beki, úgy, mint a pap, mozgásban összhangban vagyunk, a száját szoros körre nyitja, én is.

És mondanám, szenteltessékmegateneved, mert körülöttem már Sfințescăse Sfințescăsenumele Sfințescăsesfințescăse és Posvăt' sa meno Tvoje, és mindenkinek megy, mint a karikacsapás.

De mást mondok hirtelen.

Bocsássmeg, bocsássmeg, bocsássmegbocsássmegbocsássmegbocsássmeg, ezt mondom.

Semmi nem történik.

Mi történne, egyetlen ember ül mellettem, az is bolond.

Ugyanolyan marad az együttlétünk, az ajtót nézzük és a papot, az ajtóban nyújtjuk a kezünket, a pap köszön, mi fogadjuk, és a templom előtt gyorsan fel-szívódunk.

Nem vagyunk beszélgetősek.

A villamosmegállóban is csak a szokásos vasárnapi játék, az utcát nézem, autók, buszok, villamosok, autók, autók, az autók és buszok melletti rést, ezt is nézem, rések, levegő, szél, ilyesmik. Nem sietek, elmegy a hetes, a kilences, a tizenkettes, egyikre sem ülök fel.

Ez itt a hetes, a kilences és a tizenkettes megállója.

Utána is elég sokat ülök, fél órát is, mígnem ritkul a forgalom. Mert ebédidő.

(panaszok és bánkódások, első)

Következő vasárnap szünetet tartok. Két héttel később, vasárnap. Az első éneknél tör rám, ott, hogy világosságavilágosságtól, ez énekből is megvan nálunk, világosságavilágosságtól, éneklek, és folytatnám. A nyelvem másra áll.

Bocsássmegbocsássmegbocsássmeg, ordítom, a szoprán néni egészen rám fordul, de mit bocsásson meg, drága, kérdezi, feltétlenül mondjam meg, hogy mitbocsásson meg, felháborodom, ez miért tartozna rá, kérdezem, és miért beszélnek én neki ezekről az intim dolgokról, éppen neki. Tessék mondani, miért beszéljek én önnek ezekről a dolgokról, hát tartozom én valami beszámolóval, hát ismerjük mi valamennyire is egymást, de nemnem, félreértettem, neki mondjam meg.

Neki, és felfele mutat. Feltétlenül.

Magácska olyan szép. Mondja csak el rendesen.

Én rendesen felhúszom magam, és még hangosabban ordítok.

Hogy bocsásd meg nekem, bocsásdmeg, hogy gyűlölöm.

Pedig szeretni kellene.

A Kövérkiszjézus vicсорít, a szoprán néni sír, én hirtelen békességes és bőbeszédűbb leszek.

Bocsásd meg nekem hogy gyűlölöm pedig szeretni kellene a testét a szagát a bőrét a testét és ami kijön belőle azt is szeretni de én én csak utálok csak utálok.

Ámen.

A villamosmegállóban felülök a négyesre, vizesen érek haza.

(panaszok és bánkódások, második)

Templom előtt fürdőhab nélkül fürdőszobázom, narancsbőr, comb, has, mindenem lötyög, pedig fiatal vagyok. A testrészek leváltak rólam, tizenöt éves koromra minden, további alakulásukat nem is követtem.

Ma veszem először számba, amim van. Mindent. Mell, fenék, comb, comb közötti alagút, a comb, nem hosszú, nem rövid, közöttte szegényes ágyékszőr, tüzetesen megnézem. Fény, parfüm és vajszerű fürdőlepedő, a kellékekre figyelek, és munkához látok. Az ágyékomon rövidítem a szőrt, ezzel kezdem, kicsit játszom, kívül rövidebbre, középen hosszabbra hagyom, átlagban fél centisre. Bikinivonalat borotvállok, életemben legeslegelőször. Leborotválom a hónaljszőrt is, a vádliról is minden nemodavalót.

Nem jártam úszni strandra miniben harisnyában nem jártam sehová a testemet elbújtattam falak mögé menekítettem lötyögős pulóverekbe. Nem vittem sehová.

Most kopasztott madárka vagyok.

A prédikáció hangos, én messze szálllok, nem énekelek, nem mondom az imádságokat. Felálllok, leülök, felálllok, leülök, a szoprán néni bezzeg ma mindent nagyon, tartja a ritmust, nekem csorog a könnyem, apám orgonál, mindent belead, magas hangokat énekel ki, a sorok végén gurgulázik, nagyon jó kántor a magácska apja, bizony az, mondom, a Miatyánknál tartunk.

Bocsásd meg a vétkeinket, mondjuk, bocsásdmeg, de én nem bírom, nekem ma sok más van.

Beleordítok, a Miatyánkba, mert ez megint az én időm, a Drágajóisten megint csak engem figyel. Megértem, hogy mindent beteljesít, bármit mondok és kérek, meglesz, mondja, én tudtam, én már reggel éreztem, mondom.

Bocsásd meg nekem, hogy gyűlölöm, hogy soha nem szerettem, hogy csak az első héten, az első hónapban, csak kicsit, és kész. És készkészkészkész.

Bocsásd meg nekem, hogy utáloomutálom, a hangját és ahogy megfordul és rám néz.

És néz tovább és a telefonhangját is azt is nagyon az utolsó szótagjait az elsőket amikor hazajön és leveti a cipőjét és pihen eszik azt is.

Leginkább amikor rám fekszik azt amikor.

Ámen.

Hazamegyek és bezárkózom a fürdőszobába, valaki hív, de nem veszem fel, a férjem dörömböl, megpróbáld, üvöltöm, és nem is próbálja. Teletöltöm a kádat.

Hosszú idő kellett ehhez a világhoz. Pedig semmi új.

Mindig tudtam, négyéves koromtól, tíz éven át, nem ilyen tisztán, és nem mondatokban.

De a napnál világosabb volt.

Hogy nekem minden lehetséges, amit csak elgondolok, kívánok és szeretnék, minden. A templom a kulcs, hogy a Drágajóisten színe előtt. Ott minden meglesz.

Mondhatom csendben vagy suttogva, még úgy is jó, ha csak magamban.

De én ordítok, a lelkem a hangszálaimba ér és belekeveredik, és szétfröccsen a levegőben. Látja Isten, hogy sötétben üldögélek, és kivilágosítja csak nekem az egész világot. Mert nekem is látnom kell, végre.

A legfontosabbat most értettem meg, a hiányzó láncszemet, kicsi gyöngyszemecske.

Ez az egyetlenegyetlenegy dolog hiányzott, ez a bocsánatkérés. Ezen múlt minden.

Várom a keddet, hogy anyának mindent elmagyarázzak. Kérdezni fogja, honnan tudod, és én elmondom, óén régóta.

Csak hiányzott az utolsó láncszem.

De végre kibomlott a szívemben, húsban és izomban szétáradt, még a sok kövérségbe is behatolt. És az agyba.

Régóta éreztem.

Énmár négyéveskoromtól, és sokáig, legalább tíz éven megtörtént, amikor csak akartam. Hogy gondoltam valami szépet, és egy, kettő, három, azonnal következett, kívántam valamit, és meglett, akartam, kértem, és nem hiába.

Azonnal beteljesedett. Mert kértem a bocsánatot, és a Drágajóisten megbocsátott, abban a szent pillanatban, és azt mondta nekem, Melinda, neked nincs mit megbocsátanom, te kicsisztacsirke, aki vagy.

A templom küszöbét még át se léptem, ő már kimondta. Melinda, szeretlek, szeretlek, szeretlek. Eredj el békességgel.

Akkor mi változott, kérdezi anya. Ha minden ilyen egyszerű volt nekem, mégis mi történt. Amitől a könnyű ilyen nehéz lett. Mert nem úgy tűnik, hogy olyan jól menne nekem.

Alig várom, hogy elmondjam.

Megbogosodtam, ez változott, a gyűlölettől összecsomósodtam, mint a majonéz, mindent rossz ritmusban kavartam.

Demiért gyűlöltem, demiért, és én azt mondom, amit gondolok.

Esetleg helytelen imádságnak nevezni, mert hétköznapi mondatok ezek. Hétköznapiakra vonatkoznak. Azt szeretném, hogy hétköznapiakon is fontos dolgokkal legyenek tele, hogy mindennap történjen valami életbe vágó velem is.

Én ordítok és Isten meghallgat, így írnám le röviden.

Lehetne halkan is, vagy átlagosan, de nem megy.

A gyomromból indul az ordítás, és perzseli a tisztátalanságot.

Nagyhangú lettem.

Bocsásd meg, hogy gyűlöltem, hogy éppen apámat.

És az evangélikus férjemet.

Ámen.

Nem szállnak ma versek, semmilyen vers, szájformálás sincs, a Drágajóisten mindent lestoppol, Melinda, ma egyetlenegy célunk van, ma a szerelmet rendezzük le, két hete csak elkezdtük. Most beteljesítjük. A szerelmet intézzük el, motyogom utána, nemnem, mondja, ez kicsinálást jelent, ne motyogj helytelen dolgokat.

A szerelmet nem kicsináljuk.

Hanem felvirágoztatjuk.

Ma jóverseket sem engedek ki a számon. És elveszem a hallásodat, látásodat, még az éber bőrödöt is. Ha szép szóval nem megy.

Azt akarom, hogy végre egyenesbe kerülj. Hogy egy másik teremtmény beléd hatoljon, és te visítsvisítsvisítsvisíts. Mint egy malac.

Utána zuhanyozzál vagy fürödj.

És imádkozzál is, köszönöm Óistenem hogy ezt az égit hogy ezt a csodát végre én is mint más.

A liturgiában ott tartunk, hogy vigyünk mindent Isten elé, főleg, ami terheli a lelkünket. A pap jó hangosan mondja, és mi visszük is, mármint viszi aki viszi, szerintem kevesen.

Én felkészülésre használom az időt, mindjárt itt a második ének, magas hangokat kell kiénekelni és hosszú ideig tartani.

Az első hangjegynél szeretnék belépni, minden porcikányi időre szükségem lesz.

(helyreállítások, első a szerelemé, másodikének elsőszakasz)

Folytatom. Szétszakadt lány voltam és összekanalaztál, a Kövérkisjézus elé vittél és még őt is megszerettem. Pedig undorodtam a kövér gyermekektől és férfiktól.

(helyreállítások, első a szerelemé, másodikének másodikszakasz)

Ha két hete nem hívsz ki engem, az oltár elé, a Kövérkisjézushoz, ha nem csöpönti rám a könnyét, ha nem küldöd utánam a szoprán nénit is, hogy a fejével előttem világítson, én sohasoha.

(helyreállítások, első a szerelemé, másodikének harmadikszakasz)

Remegtünk ketten, a szoprán nénival. Mint két angyal.

Túlközel jöttél, és megperzselődtünk, mint a disznó nagyapámnál. Mint az

angyalok. Azok éppencsak a menny alatt, éppencsak a föld felett, hozzájuk érsz és hajukszőrük elolvad. Mi is úgy.

De nem félted. Pedig kettéhasítottál. A nyakamnál kezdted, és gyomorlábujj, lélek, minden sorra került. A padló réseibe folytattál bele, és kérdezted, még mindig gyűlölsz, nemnem mondtam, de biztos kérdezted, biztos mondtam, a Kövérkiszjézusra néztem, és láttad, hogy dehogynem.

Mert arra gondoltam hogy a köldökéből is zsír csordogál, a kicsi vesszőjéből is zsír, gyűlölöm a zsíros férfiakat.

Még nem jó, mondtad, kezdjük előlről, gyűlölöd-e apádat nem gyűlölöm, gyűlölöd-e a férjedet, nem gyűlölöm, vagy valakit valakit ezen a nagyvilágon, nemnem, mondtam.

Jó.

(helyreállítások, első, a szerelemé, másodikének utolsószakasz)

Saját magadat és a nemiszervedet, a combdöközepét, azt gyűlölöd-e, ezekkel hogy állsz.

Nem állok jól.

És a szoprán néni erősebben világított, mígnem átvilágított teljesen, leginkább a testem közepét, ezek a legszebb porcikáid, mondta, én átvilágítom és te komótosan nézzed, van időnk, honnan veszi ezt, kérdeztem, hogy ott a legszebb, ezt honnan, saját tapasztalatból, onnan. Képzeld, negyven évig volt boldog, onnan.

Az égvilágon mindenki ott a legszebb. Jaj én nem, mondtam, elengedte a füle mellett, pedig jól hallotta, a hallástól mozgott a füle.

Vajon minden nő, kérdeztem, igen, mondta, úgy értem, minden nő ott a legszebb, igen, mondta, de még ő is, úgy értem még most is.

Mert állt bennem össze a kép. Mert akárhogyis, többmintnyolcvan.

Világosan elmondta. Hogy ott. De nézzem a fejét, úgy rendesen, villanykörtés és sütőtökös, ezt a fejet nem nehéz lekörözni, kuncogott hozzá, együtt kuncogtunk, különböztessen meg a nappalt és az éjszakát, bátran. És az éjszaka kivilágosodik.

Meglátja magácska.

Negyven évig tartott. Mi tartott negyven évig, a gyönyör, és tartotta a testet is, a test a nyakat, és a szájából üveghangok szálltak fel minden éjszaka, a teste szikrázott, kör alakúvá vált és ellipszissé. Hajnalban a test szélére érkezett.

És néha testet cseréltek, ki csókol kit, kérdezték egymástól.

Édesistenem, mondtam neki.

Negyven évig csak hazahaza, mindenhonnan, munkából, villamosról és üzletből, esőkabát, túsarkú, vanília kiskabát, zsorzsett ruha, rókaprémes bunda, mikormilyen mini, trapéz nadrág, vörös táská, levéltáska, pakolás, átlapolós, sok bizsuval, és vörös túsarkú, zöld, fekete, mikorhogy, hazahaza, de hol volt a munkája, kérdeztem, a zeneiskolában volt, ő volt a város zongoratanárnője.

Az első emeleten.

Ültünk a második padban a szoprán nénivel. Szorosan összecontolódunk, és megszagoltuk egymást, egyáltalán nem hasonlítottunk, ő öregszagú volt, én lancometrezoros. Körülöttünk hangosan énekeltek, legtöbben románul.

Milyen öregnek lenni, kérdeztem, olyasmi, mint fiatalnak. Ha volt az ember fiatal.

A karját szagoljam, a bal alkarját, itt a legrosszabb, hát tényleg rossz, mondtam, édeskés öregszag.

Erről beszél, pont erről, mondta, az öregszag kipárolog belőle, és visszaszippantja. Hogy kipárologtassa megint, ki, be, ki, be, kibekibe. De ez nem légzés, ez párologtatás.

Nem inkább fordítva, kérdeztem, úgy, hogy be, ki, bekibeki.

Nemnem, a világban már nincs beszippantanivaló. Kiengedni a régi gyönyörűségeket, és gyorsan vissza. És ki és vissza, kibekibe, ez az öregség. Ha már kérdeztem.

Egy éjszakát kiengedni, és legalább a felét vissza. Amennyit sikerül. És továbbtovább, és így forгатni a szépséges régi életet.

Melyik éjszaka és melyik férfi és melyik behatolás. És melyik szoba. Milyen nehéz választani. Bőr, hónalj, köldök, minden összefolyik.

A csodák egyformák.

Édesistenem, ebbe akarsz engem bevezetni, kérdeztem, mert hirtelen eszembe jutott, honnan indultunk.

Magácskát is ebbe akarja, mondta.

Ezek történetek múlt héten és ezeket imádkoztam.

Én küldtem neked a szoprán nénit. Nagy kurva volt.

Így akarod lerendezni a szerelmet, kérdezem.

Pont így akarom.

Nahát, mondom. Mostantól Drágajóistenemnek szólítlak, ha szereted.

Szeretem, válaszolja.

Ámen.

(megcsalásvagynem, felvezetés)

Sima Apostolit mondunk, Elsőhiszekegyet, és mindenki a saját nyelvén ordítja, kivéve a szoprán nénit, ő két hete csak magyarul, hiszek Jézuskrisztusban, kifogantott Szentlélektől, kiszületett Szűzmáriától. Engem helyettesít.

Mert én hétről hétre a magamét mondom, bemondom a közösbe, és kapom a választ.

És a bocsánatot. A hangom alig száll ki és fel, érkezik a finomolajas áldás.

Hogy a tiszta szívűeknek minden megbocsáttatik.

(megcsalásvagynem, egy)

Bocsásd meg nekem.

A hangja belém hatolt és visszhangzott bennem. Keresztülkasul, sokáig, végül megállapodott, gyomorköztájt. De tovább, onnan is, a melleim közé, és a kettő között vándorolt.

Gyomor, mell, gyomormell.

És harmadnap bummm, újból szerteszétáradt, az ujjbegyekig kitöltött.

Azóta semmi változás, ha levetném a bőrömet, mindenki csak őt látná, egyedül feküdne a kanapén.

Mert cserépedény vagyok, és őt tartogatom. A szép fehér teste mindig bennem, felvette a formámat, minden vonalat, hajlatot, szépeket és elnagyoltakat.

Kikönyörögtem. Finoman ringatom, pisilni is ritkán, fürdeni alig.

Bárcsak mindene, a nyelve, a köldöke, a hónalja.

Te beleestél, kérdezte a férjem, legelső nap gyanút fogott, pedig hívó ember, evangélikus, te ugye beleestél, kérdezte, te tiszta hülye vagy, mondtam.

Bocsáss meg, Drágajóistenem, megbocsátaszvagnem, hogytudjam.

Perszehogymeg.

Ámen.

(megcsalásvagnem, kettő)

Bocsáss meg.

Mindig nyolckor hív, hétfőn, szerdán és csütörtökön. Öt hete.

Eddig tizenöt beszélgetés.

Kérdéseket teszünk fel egymásnak és válaszolunk, ezzel telik az idő jórésze. Sokat nevetgélünk.

Ha nincs kedvünk beszélgetni, csak lélegzünk és hallgatjuk egymást, a telefon ilyenkor bepárásodik.

Szeretném-e magamba engedni, kérdezi, és én válaszolok, nagyon.

Mi van rajtam, kérdezi. De milyen részletesen mondjam, nagyon részletesen.

Méregzöld harisnyabugyi, fekete ruha, fekete bugyi és fekete melltartó, milyen melltartó, mondtam már, hogy fekete, de az anyagot kérdezi, pamut melltartó, kényelmes, a szélén egycentis csipkepánttal, a csipke is fekete, kérdezi.

Aziszfekete.

Mostmost szeretném, kérdezi, mit szeretnék, kérdezem, nem felejtettem el, de még egyszer akarom hallani a szót.

Hogy belém hatoljon, azt szeretném-e, azt nagyon szeretném, válaszolom.

Mindent közösen döntünk el. Hogy ki csókol először és hol. Pontosan fogalmazunk. Melyikünk fekszik belül, és hol érintjük egymást. Hányszor. Gyorsan vagy lassan. Az én lábam lehet-e az övé. Tudnia kell, ha nyomja a mellemet, nem nyomod, mondom, ereszkedj rám. Halljuk, amikor jó, és amikor kevésbé. Hangból és illatból állunk.

Finom hangból és illatból állsz, gyakran mondom neki.

(szünet)

Szóval magácska szerelmes.

A legrosszabbkor szól hozzám.

Megszerettem a szoprán nénit, de ez most más, most imádságban vagyok, beszámolóféleségben.

A Drágajóistennek mindenről beszámolok, mert belevetette magát az én helyrefozóságomba, a szívemre helyezi a legeslegfontosabb dolgokat, és megvonja tőlem a helytelent.

Már öt hónapja. Ha bizonytalan vagyok, megkérdem, Drágajóistenem, megbocsátsz nekem, és ő mindig.

Mert te is megbocsátottál, Melinda. Azért.

Most nem tudok válaszolni, most imádságban vagyok, mondom a szoprán néninek.

(folytatom)

Bocsáss meg, megbocsátsz, vagynem. Hogy tudjam.

Megbocsátok.

Akkor ámen.

(megcsalásvagynem, három)

Szédületes.

Ámen.

Ez túl rövid, mondja, ebből nem értem, mit kell megbocsátani. Hogy egyáltalán kell-e valamit. Vagy egyáltalán nem is kell.

Jó, mondom. Hogy a bal hónaljából a jobba költözöm.

És a szánkából kört formálunk, egymásra tapasztjuk, és áramoltatjuk a levegőt, belőlem belé, belőle belém, hogy már nem is ő és én.

A lélek, mondja, hónalj, hascomblélek, mondom.

Szédületes.

Jó, nincs mit megbocsátani.

Ámen.

kísérletek, a második, a szavaké vagy a szövegé

Meghalt a szoprán néni. A gyönyörnek és sokbeszédnek vége.

A temetőben apám ellenségeskedik, te mit keresel itt, te tisztára megkettytentél. Nem szoktál temetésekre járni.

Nem erre számítottam, azt hittem, örülni fog. Mert mindig egyedül énekel, a pap hallgat, a hívek pláne, és apám szólózik a gödör mellett. A temetés a hívek-ből kiszippantja a maradék kicsi jóérzést is, százéve erre panaszkodik apám.

Hogy bojkottálják a temetéseket, az ajkukat összeszorítják, hogy legyen világos, ők eddig sem és soha. És apám egyedül, *én Istenem, én bűnös ember, Itt állok szent színed előtt*, és amikor a *bűneim árja mintatengernél* tart, a hangszálai kipurcannak.

Azonnal mellette termék és átveszem a szót, *Hullámaival elfödött, én Istenem, én Istenem, Könyörülj árva lelkemen*, hangosabban fújom apámnál.

Tartom magam a megbocsátáshoz.

Tavaly októberben becsúszott egy sírgödörbe, az egyik lába még fent, a feje a gödörben, apám pikpak megcsinálta a spárgát, a koporsó is szempillantás alatt behasadt, pont a halott fejénél.

Apám és a halott összefejeltek, apámat két hétre betegszabadságra küldték. Jól jött neki.

Nem szeretném, hogy megint kicsinálja magát, a sértegetéseit elengedem a fülem mellett.

(kísérletek, a második, a szavaké vagy szövegé, kiváltképpen az Elioté)

Hiányzik a szoprán néni.

Egyedül maradtam itt, a második sor bal oldalán, apám felülről játszik és bömböl, a szoprán néni két kilométerre, a föld alatt. Vörösés kiskosztümben bomladozik és világit.

Rossz emlékekkel maradtam. A papunk türelmetlenkedett, a temetési vállalkozó összevissza cirkuszt.

Hogy ilyent nem szokás, hogy a koporsóban vörös, ő elhiszi, hogy szlovák-hottentotta, akármi, de attól még van jó érzés a világon, nemdebár. A szlovákok is európeerek, nemdebár. Mi a fene van itt, mindenki megbolondult.

Senkit nem hatott meg, a rokonok mutatták a végrendeletet, vörös kiskosztüm és fűzöld retikül, ezenkívül égszínkék túsarkú és az evangélikus énekeskönyv a feneke alatt.

Szóval nem üvöltözik mellettem a szoprán néni, nincs verimverim vagy Posvät' sa meno Tvoje, prid k nám král'ostvo Tvoje, a németek és románok is elég messze ülnek.

Mit mondjak, már nem az a szépen zengedező gyülekezet a belvárosi körforgalomból.

Hiába jönnek-mennek az imádságok, Első és Másodikhiszekegy, Miatyánk, nem karcol a szívembe egy árva szótag sem, pontvessző vagy egy különleges hangsúly, bármi érdekesség.

Megkukultam, hallgatok és énekelek, mint mások.

Úgy látszik, lőttek a saját imáknak.

Észre is vették a változást. Múlt héten. Amikor a családi ebéd volt.

Valahogy normálisabb vagyok, összeszedettebb.

Szóamiszó, kicsíptem magam, végül is anya hatvanéves. Túsarkú és bordó sál, szinteszép vagy, tyúha, mármár fámmfátál.

Apám hallgatott, én a szeretőmről ábrándoztam.

Miért nem jött a férjed, kérdezték mind, de elengedtem a fülem mellett, a szoprán nénitől tanultam.

Elhatároztam, semmilyen vitába nem bonyolodom. Hogyhogy normálisabb vagyok, ezt az egyet kérdeztem a végén. Mert mégiscsak nyolc éven át első tanuló voltam.

És a mai napig hithű evangélikus.

Akkor ezt mondta Isten, legyen világosság, és lett. És látta Isten, hogy a világosság jó.

Örülök ennek a világosságos igének, végre valami érdekes.

De vajon melyik volt előbb, kérdezi a pap, saját magától, a világosság volt előbb vagy a szó, nagy rétor a mi papunk, fél óráig fossa a szót, a világosság, az volt előbb, mondja, mert csak olyasmiket kérdez, amire válaszolni tud, a sok vénasszony sápiózik, mindenki más bambul. Mi volna velünk a magyarnémet-rományszlovák nélkül.

Belehalnék az unalomba.

A levegőbe jázmin érkezik. Finom ibolya, és padról padra száll.

Itt hamarosan történik valami, és kirázza a húsból az egykedvűséget. Érzem már a szagát, a mozgolódás a könyökömben.

Ki tudja, mi minden változik, megnagyobbodhat a lelkem vagy kifényesedhet. Még a végén kettős szárnyakat kapunk. Nagy dolgot érzek, szűkölködésem végét.

Mondja Isten, legyen világosság, legyenvilágosság, a pap most megnyom minden betűt, leginkább a mássalhangzókat, legyen, villágosság, Istennnnnnnnnnnnnnnnnn. Ő a világosság.

És elkezdődik. A szó vilángol.

Ablaktól ablakig szikrázik, és a világ összes fényessége a templomba érkezik.

Besűrűsödik világosság és szó, és mindkettő a két fülnyílásom felé tart, egyenest a fülpihébe.

Minden szó külön ég. Szabálytalan gyönyörűségek. Őlükbe fogadnak.

És visszaforgatódom a világba.

A levegő ég és nem ég el, a sok szellemet a testemhez tapasztja.

Lángol lángol.

Istenem, mennyire hiányzott már valami ilyesmi.

Olyan vagy, mint egy fordított sárkány. Mert te nem belülről kifelé, és te nem lángot, te valami egészen mást.

Drágajóistenem, én vajon mit, én mit szórok és honnan, a hasam átforrósodott, a gyülekezet négy nyelven zengedez, és a Kővérkiszjézus minden sor végén a bal szemével kacsint.

Te verseket fogsz, csak szórod szertesztét.

És megváltoztatom, mondom. Sorokat változtatok meg, kitépem belőlük a véglegességeket.

Mire gondolsz, kérdezi. Amikor azt mondod, megváltoztatom. Mondjad részletesebben.

Egyszerű szövegekre, szavakra. Hogy másképp mondanék szavakat és szövegeket. Hogy megízleljem a csodát.

De milyen csodát, a megváltoztatását, mondom, erre gondolok.

Tedrágadrága. Tisztázzuk. Hogy szöveg vagy szó.

Hát nem ugyanaz, kérdezem, egyfenét, mondja, és rögtön elővesz a bizonytalanságom. Azért elmondom, amit tudok, a szó rövid, és a szöveg kicsit hosszabb. Ez a különbség.

Egyfenét ez. A szó lélegzik.

És a szöveg mint a kimúlt szerelem. Vajaskenyér.

A szövegbe beleáll a hullamerevség. Mint a szoprán nénibe. És onnantól kész, senki emberfia nem mozdítja meg, próbálnád csak levenni a túsarkúját, próbálnád kitépni a fűzőld retiküljét. Baszhatod.

Így tudná nekem legjobban elmagyarázni.

Tyúha, mondom.

Naugye. Nézzem meg ezt a mai igét is, ezt a világosságosat. Elő kellett venni, drágadrága, elővenni és jóhangosan zengedezni, hogy megint érjen valamit. Még ez az ordinaré papunk, még ő is meglevegőzteti.

Na nem a szívem csücske a pap, alig készül és beszédhibás. De amiazövészővé, minden vasárnap megszólal.

Felcipeli, kinyitja, és kész.
Egyből nem romlott vajaskenyér.

Drágajóistenem, akkor hogy legyen.

Döntsem el, mit akarok. Ha nem tetszik a verses javaslata, válasszak valami mást.

De milyen versekről lenne szó, kérdezem.

Szép versekről. Szórnám a szép verseket, ibolyásakat, jácintosakat. Csak szépeket, na.

Meglevegőztetném a kicsi testüket. És feltámadnának.

Szóval szép verseket, kérdezem, aha, mondja, azok milyenek, kérdezem, aha, mondja.

Mert a templom másik felében teszvesz, a férfiak padsoránál.

Bekapcsolódom az imádságba, a neuvvod' nás v pokusenie; ale zbav nás od zlého!, ordítom, kifújom a sok feszültséget.

Miért szlovákul.

Csak megszoktam, mióta én és a szoprán néni, aha, mondja, Drágajóistenem, én ezzel vajon valami rosszat, kérdezem.

Ónem, ez jópofa dolog.

Jó, döntöttem. Maradok a verseknél.

Akkor vázoljam az elképzelésemet, hangosan, egész mondatokban.

A sok verset szétpuffogtatom, és attól feltámadnak. Előbb eredetiben, utána megváltoztatva.

De milyen verset mondasz másként, hát eddig is nem mindent másképp mondtál, nem kifordítottál minden kurvaszót. Megbolondít a szövegmaniád.

Én Eliotot, de miért Eliotot, mert szeretem, de miafenét változtatsz meg rajta, majd bemondom, soronként, mondom az eredetit és a megváltoztatott formát, és minden más szükséges adatot is, címmel, sorszámmal. És a szótágszámot is.

Ezeket nem kell, kezd el, mondja. A verset.

Kezdem, mondom, gyorsan fog menni, mert kívülről tudok minden szakaszt, minden sort, bolondulok ezekért a sorokért, akkor miafenéért változtatok rajta, ha pontezekért bolondulok, én sem értem, a gyönyörűség nálam fájdalomba ér.

Kezdd el, kezd el végre, jókezdem, mondom, micsoda, még *Mi Urunk születése idején, karácsonytájt sincs béke a földön, jóakarát az emberek között?*

Mégegyszer, mondja, jó, mondom.

Kezdem, mondom, micsoda, még a *Mi Urunk születése idején, karácsonytájt sincs béke a földön, jóakarát az emberek között?*, gyorsabban, nem jó a ritmus, jó, mondom, micsodamég *MiUrunkszületéseidején karácsonytájtájsincsbékeaföldön jóakaratazemberekközött.*

Most a levegőztetést, mondja.

Azt nem tudom, hogy kell.

Hogy miért csinállok ekkora kázust, ezt mondjam el. Nincs béke a földön, és nincs jóakarát az emberek között, más is látja. De nincs és kész.

De a Miurunk születése idején, mondom, na ne kezdjem előlről, hát nem pont karácsonykor léptem le otthonról, nem pont a Miurunk születése napján.

Apád nem ilyen prelúdiumokat szokott, apád mindent szépen bevezetett, a zene mint egy jó fogalmazás, annál is pontosabb, de apám, mondom, semmi apám, egyházi fizetésért hol lehet kántort kapni, ilyen szintű orogonistát. Szállj le apádról.

A karácsonyfát nem díszítetted fel, a családi békére tojtál, egy csokolompuszi, valamikicsi integetés anyádnak, semmi.

Pedig ontottam a jeleket, a szeleburdi fejed közepébe, odabele, a karácsonyi ajándékot is megkaptad, fekete csipkés melltartót és kurvás tangát, pedig egyik sem rád való holmi, az ilyesmit nem szőrös vádlival, nem hurkás fenékkal.

Anyád is félt, mi ez az új mánia, hogy olyan fekete melltartót, olyan csipkés tangát, azt hozzon neked az angyal.

Nálunk a Jézuska, mondom, nane, mondja, akkor angyalka, kérdezem, az sem. Pudingos.

A hülye angyalkátok a kövér seggetekhez tapad.

A valamirevaló dolgok bezzeg átfutnak rajtatok, fejen be, seggen ki. Felnéztek és integet a jézuska, fent mint lent, hepi kopipészt.

Még a végén együtt pudingozunk.

Jó, legyen angyal, mondom.

De anyád okos nő. Heti kétszer hajmosás, reggel és este pattanás elleni krém. És napi két zuhanyozás, kettő, Melinda, kettő, és amikor menstruálsz, több is.

Akkor kapsz tangát. Elhanyagolt és slampos vagy. Pedig huszonegy éves.

Minden barátnőd virul. Ápolt, szép és illatos. Nincs is barátnőd.

Igaza volt anyádnak. A pénzt becsúszttam a táskájába, jó, legyen kurvás tangád, legyen csipkés szetted. Csak maradj otthon.

Nahát, mondta anyád, a boltok még nyitva voltak, elrohant és megvásárolta.

De két napja már nem ott járt az eszed.

Úgyhogy, mindent bevettem, a házból akadálypályát varázsoltam, hókuszpókusz, legyen áramszünet, karácsonyi özönvíz, romlott tej, baszódjon el a tévé, a kályhacső füstölögjön és apád fosson, mint a vízesés. És román kántálók jöjjenek, bokorban.

És legeslegvégén elbuktattalak a ház előtt.

Drágajóistenem, te voltál.

És kiterültél, mint egy döglött csirke.

A szoknyád alatt a csipkés tanga, abban szöktél, a csipke a kövér seggedbe csípődött, apád kinézett az ablakon, mert nem volt semmi levegője, levegőtlevegőt, ordította, tiszta levegőt.

De téged nem látott. Szemüveg nélkül szellőztette magát.

Máskor egy kicsiszar baki és rögtön meggondoljátok magatokat, egy sovány fekete macska. És voltnincs tervezés.

Nem tudtam, hogy te voltál. Na mégis ki.

Lépjünk, mondja, jókezdem, mondom.

Úgy hiszem, nékem már nem énekelnek.

Lépjünk, mondja, jókezdem, Ó Ó Ó Ó *Shakespeare a sláger – oly kikent-kifent /*

Oly intelligens / „És mit tegyek most? Mit tegyek? / Így rohanok ki, így megyek végig az utcán, / Kibontott hajjal. És holnap mit tegyünk? / És mindig mit tegyünk?”

Lépjünk, mondja, levegőztetés.

Vegyem egybe ezt a kettőt, az éneklőset a kibontott hajjassal.

Nem értem, mondom, hát gyűrjam egybe és értelmezzem, például mondjam, hogy végem van, nekem már nem énekelnek, pedig kibontottam a hajam. És így megyek az utcán.

Aha, én változtatást mondok, ő levegőztetést.

És mást is lehet, többet, a szöveget engedjem a testbe, szívjam be és hirtelen mindenestől mozduljak.

A betűt a testbe és a testet a világba. Mert odatartozik. Napuff, mondom.

Szóval ne csak olvassam és mondjam, mint a papagáj, csináljam is meg, napuff, mondom.

Lehetne valami példát, ópersze, ha azt olvasom, kibontott hajjal, bontsam is ki. És induljak a sok göndör hajtinccsel.

És ha ott tartok az olvasásban, hogy rohanokrohanok, rohanjak. Például kibontott hajjal. Vagy anélkül. A szoprán néninek kopaszon is milyen jól ment.

De hová induljak, a város szélére, a versek ott várják az embert.

És énekeljek. Menjek végig az utcán, és énekeljem, hogy nékem már nem énekelnek. Pedig Ó Ó Ó *Shakespeare a sláger*, és mennyire kedvemrevaló volna.

De ez a Prufrock, mondom, ez nem az Átokföldje, aha, mondja, de különböző verseket érinthetek össze, sorokat sorokkal és sort tartalommal is. Ízlés szerint.

Az égvilágon mindent lehet.

Húha, mondom, hát a szerelemmel is nem pont ezt csináltuk, mondja.

És milyen szépen haladtunk vele.

Neki a Prufrockból leginkább ez, hogy nem így képzeltem el, egyáltalán nem így képzeltem el.

Nekem mi, én is mondjam el. Közel kerültünk egymáshoz, mindent elmondhatok.

Ó, én biztos elképzelések nélkül. Ha valamit mondani akartam, elfogyott, mire a nyelvemhez ért.

Szó és elképzelés csak távolodott, és én tátogtam, slusszpassz, nem jött semmi szó. És az elképzelés is odalett.

Így tudnám összefoglalni.

És utána apám basztatott, kéthárom napig.

És most sem dereng valami kicsi bizonyosság. Mert ebben az évben sokat foglalkozott velem, szinte különórára jártam hozzá. Perceket emelt ki az időből.

Mire gondol, kérdezem, akármire, stílusra, testre, utazásra, bőrre, ilyen apróságokra.

Jaj, egyikben sem vagyok illetékes.

És az életről, halálról, a kettő találkozásáról. Vajon a nagy témák nem fekszenek nekem jobban.

Azok sem. Utálok, amikor amikor az egyik pillanat a másikba ér.

Úgy értem, amikor az élet szuszog egy utolsó. És a halálba fejel, a halál első pillanatába. A széleken még az élet remeg.

De a halálnak nincsenek pillanatai, mondja.
Egy mégiscsak lehet, mondom. Amikor még kapaszkodik.

Nem vitatkozik erről, tovább. Az Átokföldjét mondom, jómondom, *Így rohanok ki, Így megyek végig az utcán, Kibontott hajjal. És holnap mit tegyünk? És mindig mit tegyünk? Tízkor meleg víz.*

Levegőztetés, mondja, kezdjem a kibontott hajassal, és mondom rá ezt a mélabússágot.

Hogy *nékem már nem énekelnek.*

De felőle ahogy akarom.

Hát ezaz. Nekem innen nem a kibontott hajas.

Nekem innen a mit tegyek most. Hogy tegyek most valamit vagy semmit és holnap mit és ketten együtt mi mit holnap valamit mi ketten egyszer valamikor vagy mi semmit mi ketten már soha. Nekem ez.

És ezek akkora nagy bajok, hogy az ember kibontja a haját, mondom.

Nalátod, ez a levegőztetés. Szószéken a helyed, Melinda.

Nem mondtad, hogy ennyire ismered Eliotot, mondom.

Nem kérdezted, mondja. Lépjünk.

Jókezdem, mondom, *ZÁRÓRA URAIM S vasárnap Albert hazajött, meleg sonkát / ebédelték,*

Lépjünk, mondja.

Jókezdem, mondom, *ZÁRÓRA URAIM ZÁRÓRA URAIM Jójszakát, Lou. Jójszakát May. Jó éjszakát. Pá, pá. Jóéjt. Jóéjt. Jójszakát, hölgyeim, jójszakát, drága hölgyeim, jó éjszakát, jó éjszakát.*

Levegőztetés, mondja. És a kettőt együtt.

A két zárórásat, az alberteset és a pápásat, jókezdem, mondom.

De nem kezdem, csak pislogok, nem tudom, hol vagyok, pedig a második padban, az evangélikus templomban, a belvárosi körforgalomból.

Miabaj, semmibaj, csak elcsordogálok, hüvelyi úton. A szoprán néni felé indultam el. Még sincs több mondanivalóm.

Nade imádságban vagyok. És imádságot hogy a fenébe akarok félbehagyni, mondja, az rosszabb mintha egy könyvet.

Az olyan, minha egy csókot, kérezem, nem, hogy is magyarázza, egyenesen lehetetlen. Mint a szárást, amikor benne vagy.

Betesz nekem ez a zárórás szöveg.

Te választottad.

Jókezdem. Szenteste volt, késő. Beszaladtam a boltba, tíz perccel záróra előtt. A portás a lengőajtóban álldogált, záróra, záróra, de kéremszépen, kéremkérem. Nagyon fontos.

A kasszánőnek is ugyanezt, nekem házassági évfordulóm van, hányéves évforduló, egyéves, mondtam, és mutattam a gyűrűmet, csak valami gyors ajándékot, magamnak és az evangélikus férjemnek, erre megenyhültek, de nagyon gyorsan, amilyen gyorsan csak lehet, mert ZÁRÓRA, ZÁRÓRA, még tíz perc, az nekem pont elég, záróra, zengedezte a portás a bolt előtt.

Szóval tíz perc. Ne legyen több.

Felkaptam ezt azt, vállfákért kapkodtam, a sorok elején ing, nadrág, szoknya. Ingsor, nadrágsor, szoknyasor, szaladgáltam mindenfelé, a bal karomra néztem, négy darab, elég. Mert otthon még karácsonyi vacsora is, egybesült csirke, fahéjas lángossal.

Két férfiing, egy fekete szoknya és egy fehér blúz. Poncsójuk nem volt.

És máskor sincs poncsó, kérdeztem, máskor sincs, és nem is kereste senki.

A két inget és a blúzt a kasszánál hagytam. De a szoknyát próba nélkül mégsem lehet.

Két próbafülkékünk van, széles bársonyfotellel. És mindkettőben hatalmas tükrös fal, óistenem, ide járok, mióta az eszemet tudom.

Családos bevásárlásokat csaptunk, anyám, apám, a húgom és én. A kasszásnők évenként változtak, de semmi más.

Mi a nyavalyát szarakodtok ennyit. Két perc. Kettő és megyünk.

Jajistenem, most húzza el apám a függőnyt, mostmost, elhúzza és én egészál bugyiban, a sok bársony közepén.

És mindenki engem néz. Örökké fáztam.

Nem jövök többet veletek, fenyegetőzött apám, persze mindig. Hogy ne költünk sokat.

Semmit nem tudunk rendesen felpróbálni, lötyögött rajtunk szoknya, nadrág, blúz, bugyi, én mindenből egy számmal vettem nagyobbat, anyám kettővel.

De tudtam, hogy közeleg, közeleg az idő, amikor egyedül járok ide. És nagyon lassan vetkőzöm le és lassan öltözöm vissza. Ha úgy döntök, csak nézem magam, és a három tükröt egyszerre használom. Én döntöm el, hogy szép vagyok vagy csúnya. Végigsimogatom magam, comb, mell, nyak.

És javítok, amin lehet, a hasamat véglegesen összenyomom. Jobb tenyér a hason, bal tenyér a derékon, és hopp, egy hirtelen szippantás, és a sok háj egy-szuszra felszívódik.

Itt gondolom át véglegesen a szőrtelenítést is, mindeddig hetenként változtattam a véleményemet. Hogy igen vagy nem, hogy barna bőr és rövid ruha, vagy maradjon minden a régi. Maradjak magamnakvaló.

Vetkőzés és öltözés között sokat üldögélek, öt percet is, fekete bugyiban vagy anélkül. A lábamat nem fogom keresztbe tenni, a combomat a bársonyra nyomom, és fenékkal is kiélvezem a fotelt.

Egyé válok a finom bársonnyal.

De ez nem az az idő volt. Megint nem, mert még öt perc, és záróra.

A kék fülkébe szaladtam, amelyik függönyöstől kék. A másik bordó, mind-egy, mindkettőt szerettem.

És bent eszembe jutott, hogy még egy fekete túsarkú. Az nagyon kellene.

Hol lehet a kasszásnő. Mert én bugyiban, és már csak öt perc és záróra.

Hallgatóztam, kérem szépen, kérem, lehetne egy harminchatos feketebőr túsarkút. Mert csak öt perc, és nincs idő újabb átöltözésre, tovább kiáltoztam, kérem szépen, egy harminchatos feketét, a kassza nagyon közel van, két méterre. És több dolgot vásárolok, ennyit a kasszásnő is megtehet értem.

Egy harminchatosfeketetésűsarkút kérek. Hall engem valaki, de csend volt, úgyhogy megfordultam, hogy vissza, a fotelbe. Hogy gyors felöltözés és haza.

Mert ebből már nem lesz cipő. Mert ha a cipőt nem lehet az új szoknyával próbálni, finom harisnyával, kidobott pénz és összeroppanás.

Mert a túsarkút mindig ceruzaszoknyában, hogy a két darab mutassa egymást, aprókat lépni, az egyik térdet picit emelni, ha lehet, spiccel. És mikor egyáltalán nem számítasz rá, akkor tárják fel a testedet. És akkor hiába minden ruhadarab. Olyan hirtelen történik, ahogy eltűnik a nap melege. Még a combod között is fázol.

Takargatnád magad sállal, körömlakkal vagy napszemüveggel, de fityinget sem ér, rútság és gyönyörűség egyszerűen a világba érkezik.

Szó szerint így mondta a szoprán néni, az egyik záró ima előtt. A lába keresztben volt, a bal a jobbon, és egész testtel ringatózott, bal, jobb, bal, ötcentis kilengésekkel.

Ceruzaszoknyában és méregzöld túsarkúban üldögélt, *Hű Jézusom ölébe teszem kezem belé*, énekeltük, a férfiak bolondulnak a szép lábakért, mondta, végignézett a padokon, itt legalább harmincöt férfi ül, jól meg kell gondolni, milyen szoknyát választasz.

A halál kapujában is riszálta a seggét.

És amikor harmadszor kérdeztem, hall engem valaki, akkor csúszott be a túsarkú.

A kék függöny alatt érkezett, hegyes orru harminchatos.

Ki lehetett, a portás vagy a kasszásnő, köszönöm szépen, rebegtem, de semmi, a zárórát bezzeg hangosan zengedezték.

Nem vásárolok meg a cipőt. Fel sem próbálok.

Kivitem a szoknyát, ezt is kérem, mondtam, a két inggel. És a blúzt is.

A kasszásnő arca már távol volt, a cipőről nem kérdezett semmit.

Nem ő volt, gondoltam, visszamegyek a fülkébe és elveszem, visszaviszem a polcra. Mert bosszúból hagytam ott.

Minden az ő lelkükön szárad, ezt akartam tudatni.

Itt a karácsony, angyalkástól, mindenestől. Mégsem lehetek szemét.

Egyetlenegy pillanatot kérek, mondtam, otffelejtetem a cipőt. Helyreteszem.

Visszarohantam. Csak három perc, már annyi sem, és záróra.

És a bordó fülkébe zuhantam.

Egy meztelen férfi volt bent, bordó inget tartott a kezében. Három tükörben egyszerre láttam.

A cipőért jöttem, akartam mondani. Azért jöttem, hogy visszategyem a cipőt, hogy elvegyem a próbafülkéből és visszavigyem. Csak rossz fülkébe.

Semmit nem mondtam.

Az arcába költöztem, a szakállába. Befogadott.

Villámcsapás ez vagy felemelkedés, egyik sem, gondoltam, a kezdet vagy a vég, egyik sem.

Hozzá számlálódok, gondoltam, véglegesen.

A szerelem közepébe estem.

Édesistenem, pont a Miurunk születése napján, pont most keltesz életre engem. Mintha újból hegyeket formálnál. És hozzá szelet és hajnalt.

Egymás mellett álltunk a tükrökben.
Levetkőztem én is. Majd gyorsan fel, és elrohantam.

Tovább, tovább, Drágajóistenem, nem tudom tovább, nincs levegőm, hát nem ezért vagyunk itt, nem pont a levegőztetésért, de bedugultam, de nem ezért vagyunk itt, kérdezi megint.

Hogy kidugaszoljuk a sok evangélikus lelket.
Én kérdezek és te válaszolsz, jómondom, ezt megpróbálhatom.

(segítő kérdések és feleletek)

Kit láttál.
Nem tudom, mondom.
Mit láttál.
Nem tudom, mondom.
Mi történt.
Nem tudom, mondom.

Így nem megyünk semmire, Melinda.

De ártatlan vagyok, mondom, visszagondolok, és csak a sok bordót látom.

Mert a próbafülkében erős hatások értek.

Parancsoljon, drága, mondta a kasszásnő, és mindent a tasakomba gyömöszölt, erre eszméltem. Boldogkarácsonyt kívánt. És siessek, mert mögöttem egy férfi, elég sok holmival.

Milyen jó ízlése van magának, duruzsolt a kasszásnő, mennyi izgalmas kombináció, a bordó késsel, a fekete bordóval, és a kék a feketével is. Az is nagyon, aztamindenét, boldogkarácsonyt, uram.

A férfi kártyával fizetett.

A pulton nadrágok, ingek és zakók voltak, mindenből három szín, Istenem, mennyi szépség, egy egész ruhahegy.

A próbafülkés férfié volt minden.

Szerelmem, gondoltam.

Záróra, zengedett a portás.

A férfi engem nézett, a kasszásnő hiába duruzsolt. Milyen gyakran hord maga szoknyát, óléleg gyakran, mondtam, és milyen hosszút, csak nagyon hosszút, pedig milyen csinos vagy.

Ehhez a szoknyához tényleg túsarkú kell. És ilyen mozgáshoz.

De milyen mozgáshoz, kérdeztem, mi nem ismerjük egymást, a tiedhez, mondta, te az égre jársz.

A nevét mondd. Drágajóistenem, kinek a nevét, ennek a férfinak a nevét, de jól tudod a nevét, akkorismuszáj.

Később. Amikor odaérek a beszámolómban.

A cipőt ne hagyd itt, mondta, de ehhez késő, mert záróra, mondtam, egy cipőt mindig próbálni kell, és indultam, végül is két ing, egy blúz és egy szoknya, és otthon még az ünnepi vacsora is, mert szenteste és házassági évforduló.

Így emlegettük, házasság, nem mondtuk szökésnek. Végül is január első munkanapján összeházasodtunk.

Mi a baj, írtam vissza apámnak. Elegendő lett. A negyedik cetlijére válaszoltam ezen a hangon, akkor már összevissza írkált, egyik cetlit a másik után. Azt hittem, rendes tőlem, ha megírom, január első munkanapján összeházasodunk. És címünk is van.

De megbántam, azzal kezdte, hogy csélcsap hülyetyűk, aki vagyok, mindent elrontottam, az egész kurva életemet, és biztos, hogy román. Csak román lehet.

Másnap megtudta, kiról van szó. Hogy evangélikus.

Utána mindennap két cetlit kaptam, nem vagy a lányom, írta az elsőre, mostantól nem vagy a lányunk, ezt a másodikra, mint egy közönséges kurva, olyan vagy, ezt a szégyent a családunkra, pedig őshonosok vagyunk, tiszta evangélikusok, ezt mind a harmadikba gyúrta bele.

És én az ő életének a végleges csődje, ezzel fejezte be a kilencediket.

A többit nem olvastam el.

Még tizenöt cetli érkezett, mind apámtól. Anya nem írt.

Jó éjszakát, jó éjt, pápá, jó éjt, drága hölgyem, és drága uram, jó éjszakát, drága-drága, magának és mindenkinek, az evangélikus férjének, az egész világnak, most a Miurunk születése napján.

A bolt elé érkeztünk, a lengőajtó elé, még kinnebb, még, intett a portás, egészen ki, a járdára.

De mi nem ismerjük egymást, mondtam, most sem látjuk egymás arcát, most, hogy beszélgetünk és egymás mellett állunk, mögöttünk a bolt és előttünk ez a hisztérikus karácsonyi utca.

De észrevettelek, mondta, észrevettél, kérdeztem, láttalak, mondta, láttál, kérdeztem, csak te voltál a boltban.

És a fölkéből észrevettelek.

Elértem a négyest. Ájvissjú ö merrikrisztmös, a négyesen két hete ez volt a sláger, a négyesen az Ájvissjú, a nyolcason román kolindák és az Ájvissjú románul.

A kolindák szépek voltak.

Mindegy, nekem a négyes vonal a jó, és ezzel utazom. És könnyen kikapcsolok, nézek kifelé, házak, kirakatok, emberek, koldusok, néha fülest teszek, és azt hallgatok, amit éppen csak akarok, általában Bachot.

Nem szabadulok apámtól, a kántor lánya vagyok, amíg élek.

Mi a baj ezzel, kérdezi, hát nem megbocsátottál, Drágajóistenem, persze, de most a régi időkről beszéltem.

Akkor ne kavard, a mondatokat tedd múltidőbe, mondja, és igaza van, honnan kezdjem, onnan, hogy a négyes vonal a jó.

Jó, kezdem, a négyes vonal volt a jó, és ezzel utaztam, könnyen kikapcsoltam, néztem kifelé, házak, kirakatok, emberek, koldusok, olykor fülest tettem, és azt hallgattam, amit éppen csak akartam, általában Bachot. Nem szabadultam apámtól, a kántor lánya voltam, és az maradok, amíg élek.

Drágadrága, most vissza, hová vissza, oda, hogy elérted a négyest.

Mert semmi nem ment ilyen simán.

De nem emlékszem semmire.

Ó dehogynem.

Egy négyes elment, de csak álltál. Mint aki megkukult. Két lépcsőfokot kellett volna, de annyit sem tudtál, a gombot megnyomtad, az ajtó kinyílt, visszacsukódott, kinyílt, visszacsukódott, háromszor. A villamosvezető várt egy csomót, hülyetyúkakivagy, kétszer kiköpött és elviharzott.

De öt perc se, és jött a következő, az is négyes. Aznap este feltorlódtak a négyesek. Emlékszem, mondom. Felszálltál, de nem voltál magadnál. Nem voltam, mondom.

A villamos üres volt, a középső ajtón ültél fel, és az ablakra egy szakállas fejet rajzoltál. Ájvissjúú, ájvissjú, jú, jú, ezen a négyesen volt a leghangosabb a zene.

Nincs két egyforma villamos.

A férfi mögötted ült. A cipőd, mondta.

De miért, kérdezted, miért vásároltad meg ezt a cipőt.

Nem tudtam otthagyni.

A cipőddel és a ruhástasakkal üldögélt, benne a sok nadrág, ing és zakó, minden három színben. A tasakját a tied mellé tette.

És villamosoztatok, te elől, ő hátul, emlékszem, mondom.

Egymás illatában ültetek, emlékszem, mondom.

És a második kanyarban minden leesett, mindkét tasak. Az övé és a tied, és a sok ruha összeborult. A ruhák csúszkáltak a villamos padlóján, leginkább a kanyarokban, fékezésnél és gyorsulásnál.

Még huszonegy percig.

A cipőt ölben tartotta.

Az ötödik körnél lehajoltatok, és visszagyúrtatok a sok karácsonyi ajándékot.

Minden összemocskolódtok, ing, nadrág, zakó, semmigid, mondta, ó, semmi gond, mondtad, hát nem örület, mondtad, igen az, mondtad, egymás holmiját szedegettétek, a villamos még egy kört és még egyet, egyre gyorsabban.

És a bordó zakó egy fékezésnél előrecsúszott, a villamosvezetőhöz.

Felemelte és a feje fölött megforgatta, ez a zakó pont rám való.

Magának adom, mondta a próbafülkés férfi, karácsonyi ajándék.

Krisztus és Szűzmária. Ezt a szerencsét. Hogy éppen az én villamosomba szálljanak.

Három hete csak ez az ájvisjú, az agyam is szétrobban tőle.

Bizonyisten, éjszaka is csak ezt hallom.

Hallgassunk valami szerelmeset.

Szerelmesre váltott, retróra, románul óbégatott hozzá, jaj mekkora sláger, ilyen egy életben csak egyszer, ha egyáltalán.

Nem állunk meg többet, mondta, az égig röppentem magukat, ha akarják.

Róttá a köröket, egy, kettő, tíz, minden megállóban gyorsított és kurjantott, az emberek bambán néztek, vagy rázták az öklüket.

Mindenkinek csókot küldött.

A hetedik körnél ült melléd.

Tetszik, kérdezte, nagyon tetszik, mondtad, próbáld fel, mondta, jó, mondtad. Felálltál. A bal cipőt nyújtotta, pontjód, mondtad.

Tedd fel a lábad, tedd az ülésre. Feltetted és végigsimogatott, a cipőorrtól térdközépig.

Soha nem tudtál túsarkút hordani, Drágajóistenem, soha nem tudtam, mondom, alig álltál a lábadon, alig álltam, mondom.

Innentől én akarom folytatni, mondom.

És hátha valami elkerülte a figyelmemet.

Drágajóistenem, hátha valami elkerülte a figyelmedet. Mert, Drágajóistenem, mit tudod te, milyen ez az egész.

A másikat is felpróbáltam, erősen tartott. Néztünk kifelé.

Házak, kirakatok, emberek, koldusok, vessem le a kabátomat, mondta, hogy érvényesüljön a cipő.

Vajon a combom is gyönyörű, így, túsarkúban, vajon mint a vádli és a térd, fogalmam sincs, mondtam, de ugye megnézheti, kérdezte.

Az is gyönyörű, mondta, és vajon a csípőm, az milyen, hátha az is szép, mondtam.

És vajon megnézheti.

Megforgatott, és megint, és még egyszer, a villamos visított.

Még mentem egy kört.

Kettőt mentél.

Apám nyitott ajtót, levette a kabátomat, a cipőmet, letörölte az arcomat, magához szorított, szorított és tartott.

Apám sohasoha ilyen erősen.

A nappaliba vitt, és ott is, a csillár alatt, hála Istennek, hála Istennek, tovább szorított.

Anya is. Órákig telefonálgattak, a férjemnek, itt van, mondta apám, a húgomnak, a barátnőmnek, hazajött, a nagybátyámnak, nagymamának, megvan.

Én senkinek nem mondtam semmit, apám és anya az arcomat, a szememet törölték egész este.

Fölvetődött, hogy meggyűjtsunk egy csillagszórót, de nem gyűjtöttük meg.

Azóta minden második vasárnap apáméknál ebédelünk.

(összecsapjuk a szöveget, a sorokat, pedig jobbnál jobbak)

Elkanyarodtunk, kezdjem előlről.

Jókezdem, mondom, *Micsoda, még a Mi Urunk születése idején, karácsonytájt sincs béke a földön, jóakarát az emberek között, most kérés formájában.*

Hogy a Miurunk születése idején mégiscsak legyen, mondom, de mi legyen, békeésjóakarát, jómeglesz, tovább.

Hát a szerelem, mondom, napuff, azt hitte, ezt lerendeztük.

De mondjam, a szöveget, jómondom, úgy hiszem nékem már nem énekelnek, ez a szöveg, és mi a gond ezzel, az égvilágon minden, mondom.

Akkor a kérést és egész mondatban. És a szövegből induljak ki.

Jókezdem, hogy nekem énekeljen. Ez a kérés.

Evangelikus énekeket és Bachot, nem vagyok finnyás, énekelhet bármit, az ócska Ájvissjút is, vagy tudom is én, valami bethániásat.

Így jó lesz, kérdezem, így jó, tovább.

A harmadiknál ez az én örök bizonytalankodásom kínoz.

A szöveget, mondja, jómondom, és mit tegyek most mit tegyek És holnap mit tegyünk és mindig mit tegyünk.

A kérést mondjam.

Hogy tudjam, mi van és mi lesz. És a tevést is, azt is tudjam, a mozgolódást és a beszédet. Vagyis mindig mindent. A vanban a leszben is. Aha, meglesz, a jobb lábujj a kulcs, mindig azt kell nézni.

És nem szeretnék zárórát sem. Ne legyen ez a pápá és jó éjt jó éjszakát, ez is fontos nekem.

Miért fontos, kérdezi, hát csakúgy, amiért neked a jézuska és az angyalka, mondom.

Mert miért van az, hogy egy csomó férfival lefeküdhetnék, szétvethetném a lábamat, markolnék a seggemet és duruzsolnának, milyen jó seggem van, még az is lehet, hogy a legjobb a világon.

De az az egy bezzeg soha, ő csak ezt a pápát. Hogy pápá jó éjt és jó éjszakát. Azt is telefonon.

Jó, nem lesz több pápá és nem lesz jó éjszakát. Megígéri. Gyorsan tovább.

Jómondom, és ekkor *Karthágóba értem Lángban lángban lángban lángban Ó Uram Te kitépsz engem Ó Uram Te kitépsz Lángban.*

És ezzel mit csináljon, mi itt a kérés.

Itt nem szeretnék sok változtatást.

Mert ez a szöveg összefogja a testrészeimet. És a világhoz erősíti.

Itt csak a legnagyobb bajon kellene változtatni.

Hogy ne tépj ki ne tépj ki netépjki.

Ne visítsak itt, mint egy malac, tárjam fel a gondolataimat értelmesen. Mit jelent, hogy ő kitép. És mit jelent, hogy nem.

Pont azt, amit másnak, mondom, egyfenétazt, mindenkinek mást jelent, nekem mit.

Ezt kérdezte.

Nekem mindig őt, a próbafülkészet. Akivel villamosoztunk.

A nevet, mondja, Pé, mondom.

Na végre. De nem gabalyodik bele. Mert mi köze neki Péhez, hát neki mindenkihez, mondom.

Nem ez itt a probléma, gondolkozzak kicsit. Ha az a bajom, hogy Pé nem engem, hogy Pé valaki mást, és az a valaki más is éppen Pét, az már egy szép pár.

És a világon egy problémával kevesebb.

És más is van itt. Ha ez ennyire életbe vágó, hogy minden halálba is fordulhat, akkor ezt mondjam.

Hogy meghalok Pé után. Mert Pé nem engem szeret. És ne arról kántáljak, tizenötszörhússzor egymásután, hogy Óuram, te kitépsz kitépsz satöbbi. Ha egyszer Pé.

Drágajóistenem, ez csak egy szófordulat.

Na ez a baj.

A pap szája csücsörít, a gyülekezet az utolsó ének utolsó sorát fújja, egy ó-t, óóóóó, végül mindenki egy utolsó csücsörít. Egyformák leszünk.

És cseréld ki a neveinket, az enyémet és az Eliotét.
Hogy jön ez ide. Még ha valaki mást választanék, nem egy ekkora bombát.
De Eliottal hogy, a szakirodalom is egy kilométer.
Szerényebbnek látszol, Melinda. A szoprán néni az agyadra ment.
Meggbantam, mondja, én is, mondom.
Te mit bántál meg, kérdezi, én ezt az utolsó kérést, mondom.
Te mit bántál meg, kérdezem.
Hogy melléd ültettem.

kísérletek, a harmadik, a találkozásé

Drágajóistenem, ma nem szeretnék beszélgetést, már otthonról ezzel indultam.
Apám hosszú prelúdiumot játszik, látom, anya is eljött. Apám mellett üldögél.
Himbálja a kerek testét, balrajobbra, balrajobbra, ó Melinda, mondja a karzat-
ról, és csókot küld. Úgy gondolja, neki mindent szabad.

Mert sokáig voltunk egyben. Meddig én és honnan ő, évekre telt, míg letisz-
táztuk, a bizonytalanságom harapásba és bőgésbe szorult bele.

De anya tisztán látott, a vonalakat felkarcolta a testére, eddig gyere. Anya okos
nő. Szívtam, szívtam, anya simogatott. A hátamat, ott szerettem. Apám másféle-
képpen mutogatott, ő mutatójával. Egy héten keresztül térképet rajzolt anya testé-
re, reggel és este, amikor kezdődött a szoptatás, itt és itt. És itt nem, mondta.

Ilyen nehéz a leszoktatás.

Meztelenül szoptam, trikót, bugyit, kicsi sapkát, semmit nem tűrtem maga-
mon, az utolsó cseppig magamba, belőle mindent magamba. Tízéves koromig
anya hetenként visszatért rá, visítotál, mint egy malac, és csámcsogtál is, a kicsi
arcod maszatos és tejescsés volt.

Végül fellázdattam, anya, nem akarom hallani.

Anya most minden éneksor végén bólogat, apám nem, ő csak rázza a vállát és
szédületes tempót diktál, a kurvaéletbe, a kurvaéletbe, a trágárságait sorok közé
préseli, és a fogaiban tartja.

Azt hiszik, valami előéneke.

A házasságot ünnepeljük ma.

Ó, szeretet Forrása, te adtál minden jót, megszámlolom, száztizenketten vagyunk.
Bekapcsolódom az énekbe, *Egyesítsd szívüket, És esdeklő imánkra Mondd rá
szent ámened, Mint egykor ott Kánában.* Ma elfoglalom magam, ma megnyomom
az ámeneket, és minden jóra és szépre odafigyelek.

Feladatot is kaptunk mára, a házások hozzanak valamilyen emléket, például
az esketési Igét, mondta a pap. Vagy egy tárgyat, mondták mások, mégiscsak
emléket, mondta a pap, mégiscsak tárgyat, legtöbben erre az álláspontra helyez-
kedtek.

Vagy az első szerelmet hozzuk el, varázsoljuk vissza a régi, csodálatos érzést.

Mindenki elköltözött a helyéről, a házások zöld székpárnán üldögélnek, és
szorongatják egymás kezét, az özvegyek feketén. Legtöbben képet hoztak, vagy
valami szart, ami nem nehéz. Sokan a bizonyítékot, hogy házasságot kötöttek.

A pap a mikrofonba bömböl, *Bő áldásodat kérjük, Öntsd rájuk gazdagon, csatlakozunk, Öntsd rájuk gazdagon.*

A pap a sor végén jelt ad anyának, és anya pirossal nyomtatott igeverseket szór a fejünkre.

Apró, négybe hajtott cetliket.

Jujjj. Mint a régi szép időkben, amikor az emberek még tudtak ünnepelni.

Mint esketéskor, a nagy szerelem idején.

A hívek négykézláb keresgélnek, a padok alá is bebújnak. Kutatnak.

Végigtapogatják a szűk réseket, tenyérrel és ujjbeggyel.

A sokok cetli közül az igazi volna jó.

Válogatnak, csereberélnek, passzoljon minden szó, és érjen egyenest a szívbe. És saját nyelven, magyarulnémetülrománulvagyyszlovákul.

Mert anya négy nyelven szórta ránk ezt a sok szépet.

A németek nem mozdulnak, ezeknek soha nem lehet a kedvükben járni, a románok és szlovákok kapkodnak, mi az aranyközéputon.

Hozzám is esett egy cetli, *Mert ahová te mész oda megyek én is népedazén népem IstenedazénIstenem.* A két lábam közé.

Lelépem. Bal lábfejjel meghúzó a vonalat, mint anya szoptatáskor.

Az IstenedazénIstenemet hagyom szabadon.

Megosztaná-e valaki a boldogságát, kérdezi a pap. Hárman állnak kint, egymástól félméternyire, a pap, az előljáró és a papné. Bátorítanak minket.

Aha. Néhányan igen. De inkább verssel, mert a saját szó ehhez kevés.

Négyen a cetlijüket viszik, kisimítják, felolvassák és kibővítik.

Miért a cetlijüket, kérdezi a pap, mert mintha csak nekik, mondják, mintha az ő lelküknek.

Az első cetli szövege furcsa, *A derék asszony koronája a férjének, De mint csontjában a rothadás, olyan a szegyetelen,* tovább, mondja a pap, egyre többen bátorságot nyernek és elindulnak, a padosorok között huszonegyen állnak sorba, *Mint liliom a tövisek közt,* olvassa a következő, nenene, várjon, mondja a pap, most jön valaki románul, és jön, *Le voi da o inimă și o cale ca să se teamă de Mine totdeauna, spre fericirea lor și a copiilor lor după ei,* tanulságos és kifejező, a papunknak nagy gyakorlata van a műsorvezetésben.

A Mintaliliomoshoz fordul, most fejezze be, kérem, de nem lehetne mégis előlről, kérdezi a Mintaliliomos, persze hogy lehet, *Mint liliom a tövisek közt, olyan az én mátkám a leányok között,* akkor közt vagy között, dühöng fentről apám, szerencsére csak én hallom, továbbtovább, mondja a papunk, akik már olvastak, menjenek helyre, akik még nem, jöjjenek, de ne tolongjanak.

Legyenek türelmesek.

Mindenki sorra kerül.

Kér valaki székét?

A szoprán néni egyik rokona. És angolul akarja olvasni.

Én angolul, mondja, én a szlovákot angolul, de miért, a mi papunk sokat ad a kiegyensúlyozottságra, magyarokrománoknémetekszlovákok mind az övéi vagyunk, de a szlovák néni rokona éppen azért, hogy mindenki értse. Mert az ő

cetlije éppen a szívénél landolt, a bal mellbimbóján. És ott maradt. Azt hiszi, csoda történt. Azt hiszi, ezt az Igét mindenkinek érteni volna jó.

A paptól nincs jóváhagyás, a szoprán néni rokona mégis fordítja, *Set me as a seal upon your heart, as a seal upon your arm, for love is strong as death, jealousy is fierce as the grave. Its flashes are flashes of fire, the very flame of the Lord*, a pap a torkát köszörüli, illyent, hogy valaki ennyire érzéketlen legyen, az egész gyülekezet előtt. És ilyen erőszakos, ezeket akarja mondani, régóta ismerem. Utána mégiscsak jön szlovákul is az Ige. A szoprán néni rokona a szlovákot is olvassa.

Úgy látszik, a rámenősség náluk családi jellemvonás.

Még ketten olvasnak, mindketten románul, továbbtovább, mondja a papunk, de nincs tovább, hirtelen ér véget a sor.

A hívek felállnak és újracsoportosulnak, hátulról előre ülnek, és balról jobbra, valaki a karzatba is felmegy.

Mindenki székpárnástól költözködik, azt hiszem, csakúgy szimpátia szerint.

Vagy bibliai könyvek szerint, ez is meglehet. Mert az első padban két példabeszédes pár üldögél.

Íme minden kész, jöjjetek, az Úr megterített asztalához jöjjetek. Ez a nap fénypontja.

Én mindig a harmadik körben úrvacsorázom, tízes kört alkotunk és álldogálunk, várjuk a sorunkat. Balról jobbra. Először ostyát, utána bort.

Nem mondhatom, hogy kétszer egyesülnék Krisztussal, én általában egyszer, az ostyában vagy a borban, inkább az ostyában. Az tovább tart.

Imádságokat mondunk, én is, hálát adok neked mert jó vagy hozzám mindig érdemeim fölött örökkévaló vagy az egekig ér a te kegyelmed, ilyesmiket mondok.

És Eliotot is hozzá mondom, most is, hogy nem így képzeltem el egyáltalán nem így képzeltem el. Vagy, így hát merhetek-e s hogyan kezdjek bele. Vagy. Mit tegyek most mit tegyek.

Ami eszembe jut.

Menjete el békeséggel, és teremjétek az új élet áldott gyümölcseit, és ilyenkor indulunk is vissza a padokba, mert megkaptuk, amiért jöttünk.

Most mégsem indulok, álllok.

Még nem megyek, mondom.

Mert én is hoztam valamit. De nem jutottam szóhoz.

De milyen hosszú, kérdezi a pap, hát ez nem kiszámítható, én az őszinteséget pártolom, nálam a pillanatból születik a következő pillanat.

Elővehetem a táskámat, kérdezem, minden a táskámban van. Én is készültem a házasság hetére.

De milyen hosszú, kérdezi, mondtam, hogy nem tudom.

Jó, a körben állók menjenek a helyükre, mondja a papunk. Csak siessek, mert még fél gyülekezet vár, még négyésfél kör, vagyis negyvenöt ember.

Elkezdem a készülődést, a táskámból kiviszem az ollót és a fényképes kazetát. Szép famunka, leveles motívumokkal.

A képeket kirázom, az oltár előtti perzsára, és mindegyiket egyenként igazítom meg.

Hatvanöt kép, a teljes családi gyűjtemény.

Tizenegy kép arca esik, ezeket megfordítom és egyenes sorokba rakosgatom, ahogy a kezembe akadnak.

Öt sorban férnek el.

De mégiscsak kellene valami rendszer. Bal oldalra teszem a házasságom előtti képeket, és jobbra az azutániakat, ezt találom ki.

Ez sem jó, nem szeretném irányítani a szemlélődést.

Mindent összeszedek.

Újrakezdem, mondom. Egyetlen hatalmas négyzetet rakok ki, egy négyzet alakú, házasságos kollázst.

A papunk arcán örömet látok, és mondja is, ez tetszik neki.

Amit én itt megalkottam.

De ez most a házasság hete.

Hát én is erről, csak én képekben, mert én a szavakkal mostanában hadilábon állok.

És nézze meg mindenki, jobbnál jobb képek ezek, és mind a házasságról. Apám, anya, a húgom és én. És az evangélikus férjem.

És miért az olló, az ollóra semmi szükség, mondja a papunk, Melinda. Add ide az ollót, nincs is közügyesség.

Csak kivágom a nem ideillő arcokat. Mint annak idején vallásórán, akkor a kakukktójást kellett kivágni.

Rendben, mondja, szívesen segít, de ebben nem tud, mondom, de sietni kell, és nincs közügyességem, Drágajóistenem, mondom, de csak magamban, gyermekkoromtól ismerem a papot, nem tudtam, hogy ilyen korlátolt faszfej, és az történik, ami mindig, onnan jön az én segítségem, ahonnan nem várom, a Kövérkiszjézus rámkacsint és hirtelen pisilni kezd.

Lepisili a papot. És a képek felét. A papunk megrendül, és a képek mellé ül, azt hiszem, végre magába szállt.

Munkához látok.

De illene egy rövid beszédet tartanom, a hívek felé nézek, és fel, apámhoz is és anyához, íme, végre minden kész, mondom, jöjjetek és lássátok, nem jut más eszembe.

Halasszuk a következő vasárnapra a befejezést, mi volna, ha következő vasárnapra halasztanánk, mondja a pap, annyira hozzászólt a beszédhez, hogy lepisilve és seggen ülve sem tud hallgatni, a befejezést elhalasztjuk, ismétli a papunk.

Mert a hívek fele még nem úrvacsorázott, még négy és fél kör hátravan. Az előadásomat rosszul időzítettem. Hiába érdekesítő és tartalmas, mondja.

Legyen jövő vasárnap. És több időt szánunk rá, meglátom.

Nem szeretném. Én hagyományos szerkezetekben gondolkodom, az én fejemben mindennek eleje, és kiterjedése van, és utána jön a vég. És most a kiterjedésnél tartok, szóval nem lehet a következő vasárnapra tolni. A képek mellé ülök, hogy lássák, a döntésem végleges.

Nyissák ki a diplomáját, rendelkezik a pap, valaki nyissa ki, hogy végre egy kis levegőt, és valaki kinyitja.

zen megközelíthető körforgalomba. Tádádádáám, tádádádááám, kezdi apám, és az első akkordok után én is bekapcsolódom, végre.

Elmagyarázom, mondom hangosan. Hogy apám megérinti a billentyűket, vagyis bejátssza. Kipróbálja. Ez a toccata, és apám tényleg semmi mást nem csinál, évek óta. Csak megérinti.

Persze nem akarom lejártni apámat, úgyhogy erről hallgatok.

Felnézek, továbbtovább, mondom, hogy a fúgát is tudjam, azt is magyaráz-hassam el.

Apám most nehézkes, pedig milyen tíz ujjá van, tíz, és mind könnyű, kérlek, tartsd a ritmust, szólok fel.

És igen, itt már a fúga, mondom, ugye hallják, ugye hallják a témát. Hogy kergeti, hajszolja. Kerülgeti, ugyanazt a témát.

Mindenkivel ezt csinálta, de erről is hallgatok, végül is megbocsátottam.

Bamba arccal néznek, azt hiszem, nem hallják rendesen az előadásomat.

Mikrofont kérek, mondom, és a papunk hozza is. A fehér galléromra csípteti.

Szóval a fúga, még mindig a fúgáról beszélek.

Figyeljenek, és kicsit később ezt is megmagyarázom.

Apám végre belelendül, figyeljék a négy szólamot, a hisztérikus tizenhatodo-kat. Apám virtuóz kezét.

A kódáig is szeretnék eljutni, majd a legvégén.

Most a verset hallgassák, engem. És felnézek, hogy megint előlről.

A versemhez csak ez illik, a tádádádááám, és apám rázendít, tádádádááám, és én rámondok.

A VILÁG ÍGY ÉR VÉGET A VILÁG ÍGY ÉR VÉGET A VILÁG ÍGY ÉR VÉGET
NEM BUMMAL CSAK NYÜSZÍTÉSSEL.

Nem vagyok elégedett.

Úgy gondoltam ki az egészet, hogy amikor én a nyüszítéshez érkezem, apám a tizenhatodokhoz. De nem kerültünk összhangba, nem tartottad a ritmust, mondom neki.

És már nem is bízom benned. Hogy valaha is tartani fogod.

Megismételhetnénk, de újból elrontanád.

Más verset választok, mondom, és felnézek, megint előlről, mondom, apám rá-zendít, tádádádááám, tádádádááám.

És én rámondok, LÁNGBAN LÁNGBAN LÁNGBAN Ó URAM TE KITÉPSZ
ENGEM Ó URAM TE KITÉPSZ.

Az ajtót, mondja a pap.

Nyitják, de kívül egy másik ajtó, azt is nyitják, de megint egy.

És megint, mind egyforma.

Drónok

Egy pillanatra azt hitte, a sávtartó automata rezgettette meg a kormányt, gyorsan előredőlt, és a szélvédőn keresztül tágra nyílt szemmel meredt az idegesen villódzó választóvonalra. Nem tért ki a sávból, a szinte üres autópálya pedig nyílegyenes unalommal pörgött előtte, mint egy filmszalag, ami végtelen sok azonos látványt rögzítő képkockából áll. Nem a kormánykerék rezgett, hanem a keze remegett, még akkor is, amikor a halántékát kezdte masszírozni. Az elektromos motor tompa zümmögése úgy hasított a fejébe, mintha a vezetőülésen át hirtelen őt is rákapcsolta volna az autó fedélzeti számítógépe az utasfülke alatt heverő akkumulátorkötegre. Akkor már inkább szóljon valami zene, gondolta, de mi? A kocsik applikációi között volt több zenemegosztó is, és a telefonjáról is beindíthatott volna bluetooth-on keresztül bármit. De a legkevésbé sem volt kedve most válogatni, még csak végiggondolni sem, hogy mit hallgathat, hiszen akármit hallgathat, ha akar. A világ végtelen zene- és zajkínálata ott kopogtat végül is a kocsik érintőképernyője mögött, és nincs olyan szimfónia, olyan koncertfelvétel, olyan bonus track vagy olyan poszttesztétikus ricsaj, ami ne lenne elérhető két-három ujjbegykoppintással. Csak hát nem kellett semmi ebből az egészből, pláne nem a tét nélküli válogatás hervasztó kényszere. Mennyivel jobb volt, amikor a kesztyűtartóban heverő három kazetta közül kellett válogatni, ez jutott az eszébe, aztán meg hogy kurvára nem volt jobb, és újra megnyomogatta a halántékát, bár ez egyáltalán nem segített a másnaposságán.

Mivel jobb ötlete nem támadt, végül is a rádiót kapcsolta be, és gondolkodás nélkül rábökött az egyik csatorna logójára, amelyiknek a neve ismerős volt valamennyire. Magyar slágerzene szólalt meg, valami duett, hallgatta pár pillanatig. A női és a férfi hang ügyefogyott rímekben, tulajdonképpen arról énekelt virágnyelven, hogy nagyon szeretnének baszni, legalábbis neki ez jött le belőle, inkább rákoppintott egy másik csatornára. Ezen meg egy több évtizeddel korábbi szám ment éppen, gyerekkorából volt ismerős a dallam, és már akkor is retrónak számított. Eleve szar volt, és az idő csak rontott rajta, gondolta, mégsem kapcsolta el azonnal. Egy réges-régi nyáron mindenki erre táncolt a vízparti diszkókban, csak hát ez már így utólag senkinek sem válik a dicsőségére. Megint csatornát váltott, a következőn nem zene szólt, hanem egy interjú közepén jártak éppen, a kérdező fiatal női hang ott tartott, hogy milyen előképek alapján csinált valamit a válaszadó. Hogy pontosan miről volt szó, nem derült ki, de egy kissé kásás hangú férfi arról kezdett beszélni, hogy a természetben fellelhető rajokat vették mintának, ezeket tanulmányozták, a méheket, darazsakat, illetve a legalaposabban a vándormadarakat. Arra voltak kíváncsiak, folytatta, hogyan viszonyul a csoport mozgása az egyes egyedek dinamikájához. Amikor idáig eljutottak, inkább kikapcsolta az egészet, és az elektromos motor álmosító zümmögésében vezetett tovább.

A szokatlanul enyhe őszi délután jellegtelen színekkel töltötte fel a tájat. És nemcsak az autópálya agresszívan semleges formáit, de a távolabbi részleteket is mintha épp most forgatta volna ki az idő a legutolsó látható tulajdonságaiból. Elvileg ilyenkor kellene a legragyogóbb vörös és sárga színekben pompázni a lomboknak, csak hogy errefelé lombok sem nagyon voltak, vagy ami mégis akadt, halványbarna bágyadsággal csüngött az ágvégeken. Az előző napi szertartás jutott az eszébe, és hiába nem telt még el huszonnégy óra sem, úgy ugráltak a temetés képei a fejében, mintha archív felvételt nézne. Egyáltalán, temetés volt ez valójában, vagy mi erre a pontos kifejezés? Hiszen nem temettek el semmit, pláne senkit, a szó szoros értelmében. Miközben ezen gondolkodott, megelőzött egy ezüstszerű tartálykocsit meg egy öreg Suzukit. Történésnek mondjuk elég kevés volt mindez, de legalább a kezeit minimálisan meg kellett érte mozdítania. Lábaival közben egy nemlétező ritmust dobolt a puha padlókárpiton, a tempomat pedig tette a dolgát szépen, hozzá sem kellett érnie a pedálokhoz.

A délkelet felől érkező autópálya, amin ő haladt, egy idő múlva finoman ívelni kezdett, majd egyre erősebben kanyarodott, kissé mintha meg is dőlt volna, hogy végül egy lassító szakasz után beletorkolljon az északkeletről érkező pályába, és eleinte öt-hat sávval, majd fokozatosan szűkülve haladjon tovább nyugati irányba. Ezeket a lassítókat egyébként éppúgy figyelmen kívül hagyta, mint gyakorlatilag az összes többi táblát a szalagkorlátok mentén, illetve az úttest felett átívelő sebességellenőrző kapukat is. Nem arról volt szó, hogy nem látta őket, tulajdonképpen mindet alaposan megnézte, unalmában nem is nagyon tudott mást tenni, csak épp nem gondolta, hogy bármelyik is rá vonatkozna, hozzá szólna, őt akarná figyelmeztetni bármire.

A kérdésre, amit már jóval a temetés előtt feltett magának, vagyis hogy mit kellene éreznie az egésszel kapcsolatban, továbbra sem volt kész válasza. Mivel zsigerileg nem érzett semmit, racionális érveléssel próbált előkaparni magából valami reakciót, de ezzel sem jutott sokkal előrébb. Tragikus, persze, de hogy neki ebben a tragédiában mekkora a részesedése úgymond, az erős kérdés volt. Úgy próbálta felfogni, mint valami piaci tranzakciót. Ennek a tragédiának kétségtelenül nem ő volt a többségi tulajdonosa, de azért volt benne némi érdekeltisége mégis, amire a múltja, a közös múltjuk volt a fedezet, és amit az azóta eltelt idő sem inflált el teljesen. Mégsem volt képes magában gyászra váltani ezt a részesedést valamiért, és ez a tény azért elméleti problémaként is érdekesnek tűnt.

A többiek láthatóan nem akadékoskodtak ennyit az érzelmeikkel, úgy lapogatták egymás vállát meg az övét is, mintha valóban vigaszra szorulnának. A régi törzshelyükre szervezett esti gyásziváson egy idő után akadt, aki egyenesen könnyekben tört ki. Már ez is eleve mennyire elbaszott ötlet volt, hogy menjenek oda inni, mintha a helyek nem épp annyit változnának, mint az emberek, vagy még annál is többet. Ez nem ugyanaz a kocsmá volt, nem ugyanazok a srácok, nem ugyanaz a pia. Egyáltalán, mihez képest ugyanaz? Mintha lett volna egy korábbi, valódiabb életük, holott semmivel sem volt valóságosabb az, ami régen történt, mint ami éppen ott zajlott, vagy ami történhetett volna bármikor az időben bárkivel közülük. A háttérben biliárdozás meg csocsózás közben rajtuk röhögő kamaszok képe sokkal erősebben hatott rá, mint a saját úgynevezett gyászoló barátaié. Lehet, hogy több köze is volt azokhoz a suhancokhoz, mint a

taknyukat-nyálukat összefolyató pocakos faszikhoz, a srácokhoz, miért is ne, gondolta. Aztán mégis lehiggadt hirtelen, és arra jutott, a másnaposságtól kavarg ez a sok zagyvaság a fejében.

Mégiscsak inkább zenét kellene hallgatni, gondolta, de továbbra sem tudta rávenni magát a válogatásra, inkább az ujaival dobolt a kormánykeréken, hátha azzal is jobban telik az idő. Aztán, ahogy egy pihenőhelyhez közeledett, látta, hogy a megálló túlsó végén, a kihajtónál ácsorog valaki. Mi az istent keres ott vajon, kész életveszély. Rögtön eszébe jutott az a statisztika, amit néhány napja olvasott, hogy a leállósávban átlagosan húsz percünk van életben maradni. Nem mintha ebből bármi is következne, különösen egy olyan gyér forgalmú napon, mint amilyen ez is volt. Mindenesetre tényleg állt ott valaki, és ahogy az autójával közeledett hozzá, az alak fel is emelte a kezét, és mintha egy-két lépést tett volna a sáv belseje felé. Reflexből elhúzta a kormányt, de közben a fékre is rálépett finoman, és ahogy lassulva elhaladt mellette, látta már, hogy egy stoppos az, egy lány, hátizsákkal. Önkéntelenül kitette az indexet jobbra, és lehúzódva megállt a szalagkorlát mellett. Kellett néhány pillanat, amíg a lány odaért a kocsihoz, a férfi a visszapillantó tükörben figyelte, hogyan szedi a lábát a másik.

– Szia, nekem álltál meg? – kérdezte a lány kipirult arccal, ahogy benézett a leengedett ablakon.

– Ki másnak? Ül be nyugodtan.

A férfi lopva megnézte magát is a tükörben. Mielőtt megállt, nem volt rá ideje, olyan hirtelen jött a döntés, jobban mondva nem is döntés volt ez, az valami tudatosságot feltételezett volna, ő viszont úgy állt meg, hogy végig sem gondolta, mit csinál. Nem szokott stopposokat felvenni, általában egyedül szeret utazni, ne kelljen senkihez szólnia, és hozzá se szóljon senki. Ha egy kollégáját kell magával vinnie, az is inkább nyűg szokott lenni, mint kellemesen töltött közös idő. Most mégis itt állt, és gyorsan igazított egyet az inge gallériján, amit kissé elnyomott az ülés.

– Nem gondoltam volna, hogy meg fogsz állni – mondta a lány, miközben bekötötte magát.

– Miért nem?

– Hát, az ilyen kocsik, mint ez, nem nagyon szoktak...

A férfi hümmögött egyet, jobb válasza nem volt, aztán egy félmosollyal megvonta a vállát.

– Mindenesetre most így történt, mehetünk?

A koci egy élesebb zúgást hallatva meglódult, aztán mélyebb zümmögésre váltva felgyorsított, mielőtt besorolt volna a külső sávba. Azt követően, hogy megállapították, nagyjából ugyanoda akarnak eljutni, elakadt a beszélgetés. A férfi úgy tett, mint aki a vezetésre koncentrál, de közben óvatosan oldalra pillantott néha, hogy felmérje az utasát. Fiatal lány volt, a húszas évei elején járhatott, de volt benne valami érett, sőt, túlérrett vonás is, már amennyire egy-egy elkapott rezdülésből ezt meg tudta állapítani a férfi. Végül is egész szép volt, csak ahogy a mostani huszonevesek, ő is inkább takargatni látszott a szépségét, semmint kiemelni, legalábbis a férfinak ez volt a benyomása. Semmi smink, simán vállra eresztett haj, bő dzseki és a nyolcvanas éveket idéző farmer tornacipővel, meg egy rettenetes frottírzoknival. Régebben az ilyen lányokról rögtön azt lehe-

tett gondolni, hogy valami művészkék, de mióta mindegyik így néz ki, ez sem ilyen egyszerű. Mindenesetre nem akarta túl hosszan bámulni, és egyébként is, ha hosszan nézné, sem deríthetne ki róla többet, gondolta.

A lány, úgy tűnt, még mindig zavarban volt, amiért egy ilyen autóba keveredett, legalábbis összehúzott válla meg az ölébe préselt kezei, melyekkel görcsösen szorította két térde között tartott vászon hátizsákja fülét, valami ilyesmiről árulkodtak. Olyan feszülten ült ott, mintha bármikor kiderülhetne, mégsem idevaló, és azonnal kiszállíthatnák emiatt.

– Gyakran stoppolsz? – kérdezte a férfi, aztán kényszeredetten megköszöri a torkát.

– Mit jelent a gyakran? – húzta föl a szemöldökét a lány. – Te gyakran veszel fel stopposokat?

– Nem igazán – felelte a férfi, és ismét a halántéka felé nyúlt, de azán mégsem kezdte el masszírozni magát, inkább tétován visszaeresztette a kezét a kormánykerékre.

Még mielőtt beszállt volna a lány, a lehúzott ablakon keresztül alaposan végigmérte a férfit. Már az autó miatt volt egy erős elképzelése, amit aztán a vezető látványa a legkevésbé sem cáfolt meg. Fáradt, negyvenes arc bámult vissza rá, enyhén színtelen, pergamenszerű bőr, erősen mélyülő ráncok a szem körül, miközben a tekintet még elég friss, elég fürge valahogy. Szépen ápolt borosta, elegáns ing, egy sikeres, de sehova sem tartó élet apró jelei rejtőznek minden részletében. Huszonévesen az ember képtelen irgalmat érezni a kétszer olyan idősök iránt, és a lány nem is érzett semmi effélét. Az enyhén fás parfümillat, ami belengte az autót, nem volt a lány ellenére, a férfi fehér inge, fekete nadrágja és a vezetőülés fejtámlája mögé szerelt vállfán ringatózó szintén fekete zakó viszont erős viszolygást keltett benne.

– Jól sikerült a tárgyalás? – kérdezte hirtelen.

– Hogy mondd?

– Gondolom, üzleti úton vagy – felelte a lány, és tüntetően végigmérte a férfit.

Nem sokkal előttük két kamion foglalta el az autópályát. Elvileg nem lenne szabad előzgetniük egymást, de alighanem az üres út miatt most megengedték maguknak a sofőrök ezt a manővert. Csakhogy nagyjából ugyanolyan tempóval haladtak, vagyis elképesztően lassan jutott csak a másik elé a belső sávban igyekvő gép. Muszáj volt mögötte lelassítani, és ez most szinte elviselhetetlen toporgásnak tűnt az eddigi zavartalan száguldás után.

– Kivételesen nem erről van szó – felelte a férfi savanyúan, aztán erőteljesen rálépett a gázra, ahogy a kamion kihúzódott előle, és fél szemmel elégedetten nyugtázta, hogy a lány a hirtelen gyorsítástól jobb kezével végre elengedte a hátizsákját, és a kapaszkodót kezdte szorítani az ajtón. – Temetésen voltam.

– Aha, bocs – mondta a lány, és elengedte másik kezével is a hátizsákját, ami lassan becsúszott a bokái közé. – Rokonén?

– Nem – felelte a férfi. – Egy volt osztálytársam halt meg. – Aztán nyelt egyet, és még hozzátette: – Jó barátom volt régen.

A lány érezte, hogy elvörösödik az arca, de nem akarta, hogy a másik észrevegye, elszégyellte magát, elfordította a fejét, és mint akinek nincsen több kérdése, szóltanul bámult kifelé az ablakon. A síkság háttérében futó hegyvonulatot néz-

te, ez alighanem a Mátra, gondolta, és akkor az ott, amelyiknek az a pálcika van a tetején, nyilván a Kékes. Innen nem is tűnik olyan alacsonyának.

– Az ott a Kékes szerinted? – kérdezte hirtelen visszafordulva a férfi felé.

A másik a kormány fölött előrehajolt kissé, és egy pillanatra elnézett a hegyek felé. – Azt hiszem, igen – mondta aztán.

– Innen nem is tűnik olyan kicsinek – vágta rá a lány.

– Tényleg nem – felelte a férfi, és közben a lányra nézett, még mindig ott de-rengett némi pír az arccsontja fölött. – Ahhoz, hogy kicsinek érezd, egész közel kell menni.

Fogalma sem volt, ezt miért mondta, és inkább vissza is dőlt gyorsan az ülés-be. A hegyek körül már egész erőtlennek tűnt a nap fénye, az ég kékje piszkos-szürkébe fordult, mintha valahol a magasban egy hatalmas, kopott pokrócot húznának feléjük irgalmatlan lassúsággal. A kocsi-ban beállt hallgatást hirtelen a hangfalakba továbbított telefoncsöngés hasította ketté. Az autó rendszerére magától rákapcsolódó készülék automatikusan a kihangosítón szólalt meg, az érintőképernyőn pedig a hívó neve kezdett villogni. A férfi egy darabig zavartan nézte a nevet, aztán rátapasztotta ujját az áthúzott hangszórójelre.

– Nyugodtan vedd fel – mondta a lány.

– Nem kell – felelte a férfi. – Ez is egy volt osztálytársam. Gondolom, csak azt akarja tudni, minden rendben van-e a tegnap után. – De ahogy ezt kimondta, meg is bánta, hiszen semmi oka nem volt a magyarázkodásra. A lánynak viszont tetszett, hogy ezt mondta, mert valami olyan érzékenységet vélt kihallani a másik hangjából, aminek a vállalását feltétlenül korszerű férfierénynek gondolta.

– Sajnálom, ami a barátoddal történt – szólalt meg a lány egy idő után. Majd kissé oldalra biccentett fejével hozzátette: – Természetesen nem akarok úgy tenni, mintha rám tartozna, de ha beszélni szeretnél róla...

Egyszerre volt a hangjában valami kellemes és nyugtalanító. Nagyon magától értetődően, őszintén jutott el oda, hogy rákérdezzen, mi történt, ebben nem volt tola-kodó, ugyanakkor akadt a felajánkozásában valami zavaró rutinosság is. Biztosan nem először van ilyen szituációban, ki tudja, gondolta a férfi, a végén még kiderül, hogy pszichológia szakra jár. A hirtelen feltámadt bizalmasabb hangütést mindenesetre nem akarta elszalasztani a férfi, sőt, az jutott eszébe, hogy jó lenne még rátenni egy lapáttal valahogy.

– Öngyilkos lett – vágta rá hirtelen. – Felkötötte magát a garázsban éjszaka, miközben a családja odafent aludt a házban.

A lány szisszent egyet, beharapta az alsó ajkát, és zavartan járatta körbe a tekintetét a műszerfal előtte elterülő grafit-szürke domborulatán.

– Szörnyű, ez igazán szörnyű... – motyogta, de nem is annyira a váratlanul brutális információtól jött zavarba, hanem attól, hogy nem tudta rögtön, hogyan reagáljon rá. Mindig úgy gondolt magára, mint akinek ösztönösen jó érzéke van a nehéz helyzetek kordában tartásához, most meg fogalma sem volt, hogy mit kéne mondania. – Mikor történt? – kérdezte végül, bár érezte, ennél azért tudna jobbat is.

– Múlt hét elején – mondta a férfi. – Legalábbis a felesége nekem ezt mondta a telefonban, amikor felhívott a hírrel.

Miközben meggyőző magabiztossággal adta elő a történetet, arra gondolt a férfi, Tamás vajon haragudna-e érte, hogy egy kissé megbolondítja a valóságot.

A régi Tamás biztosan nem, sőt, ha vele együtt ülne itt a kocsiában, még jobban adná alá a lovat. De hogy az a Tamás, akinek a hamvait végül is szétszörták tegnap a városi köztemető erre kijelölt sarkában, mit gondolna, fogalma sem volt.

– Gyerekeik is vannak? – kérdezte a lány.

– Igen, kettő, a nagyobb lány, Zita, a kisebb fiú, őt Szabolcsnak hívják.

Egy pillanatra összerándult a férfi gyomra, ahogy zsigerből bement a saját gyerekei nevét, de ebbe legalább nem fog belezavarodni, gondolta végül. Meg a gyászos hangulat átéléséhez sem volt épp haszontalan, hogy a saját gyerekeit idézte fel magában.

– Borzasztó lehet nekik – mondta a lány.

– Az, nagyon borzasztó – bólogatott a férfi, és talán egy kissé könnybe is lábadt a szeme, annyira átérezte a dolgot.

– Van valaki, aki segít nekik?

– Igen, szerencsére a nagyszülők is ott vannak, meg barátok is...

– És szakemberek esetleg?

Ezt olyan hangon kérdezte a lány, hogy a férfi most már tényleg arra kezdett gyanakodni, valami terapeutanövendőssel van dolga.

– Nem hiszem, hogy bármilyen szakember többet tudna most tenni, mint egy jóbarát – mondta egy lemondó legyintés kíséretében, és izgatottan várta, mivel akarja majd meggyőzni a lányt.

– Persze, a barátok nagyon fontosak. De a gyászmunkában nagy segítség lehet egy hozzáértő külső személy, hidd el.

Gyászmunka, forgatta magában elégedetten a kifejezést a férfi, helyben vagyunk. De nem akarta túlfeszíteni a húrt, úgyhogy csak annyit mondott: – Biztos lesz ilyen segítség is, most sokan odafigyelnek rájuk.

Odakint a forgalom lassan kezdett sűrűsödni, ahogy egyre közelebb értek a fővároshoz. Közben azzal a magabiztossággal ereszkedett le a szürkület, amivel csak egy októberi este tud beállni. Telt, zsiros félhomály borult a tájra, és mint egy óriási tenyér, egyre keményebben préselte a talajhoz a fényeket. A férfi épp mondani akart valamit, amikor ismét megszólalt a telefonja, de ezúttal egy másik név villogott az érintőképernyőn. A lány újra biztatóan bólintott, hogy vegye csak fel, de a férfinak esze ágában sem volt. Pedig jó lett volna, ha megteheti, sőt, egyenesen életbevágó, a válóperes ügyvéd hívta ugyanis, és erre a telefonra várt már jó ideje tőle. Úgy viszont, hogy a lány ott ült mellette, nyilván nem beszélhetett az ügyvéddel, még akkor sem, ha a kihangosítóról lecsatlakoztatta volna a készüléket. Idegesen ismét az áthúzott hangszórójelre koppintott, de most nem fűzött semmilyen megjegyzést a dologhoz. A csend üvegszerűen megkeményedett a két ember között, és egyik sem volt képes hirtelen megrepeszteni. Szótlanul surrogtak alattuk az akkumulátorok, amelyek a kocsi hajtották, és az energialeadás gondosan körbezárt rendszerének tetején az idegenség nem várt súllyal telepedett rájuk.

Az autópálya ezen a szakaszon hosszú, komótos lejtőbe billent át, amelynek a távoli végén, valahol a sötétség túloldalán a nagyváros fényei is felbukkantak már. De azoknál jóval közelebb egy benzinkút óriási neon cégtáblája lebegett az úttal mellett.

– Ha nem gond, megállnék itt egy pillanatra.

– Persze, ahogy neked jó – felelte a lány.

A férfi a kutaknál várakozó kocsikat megkerülve közvetlenül a töltőállomáshoz tartozó bolt mellé kanyarodott. Miután leparkoltak, előhúzta a telefonját, idegesen lapozgatott rajta néhányat, aztán hátranyúlt a zakójáért, és odakint, a csípős szélben rögtön magára kapta.

– Nyugodtan várj meg itt, vagy ha gondolod, igyál egy kávé.

– Kösz, azt ilyenkor már nem szoktam – válaszolta a lány. – Megvárlak inkább.

– Nem fog sokáig tartani.

Miközben a férfi a fülére tapasztott készülékkel befordult a kis épület sarkán, a lány végigjáratta tekintetét a kocsit körbekerítő látványon. A sárgás neonderengést itt-ott kék foltok törték meg, néhány reklámtábla villódzása távolabbról szinte olyan érzetet keltett, mintha a levegő lüktetne az épület körül. Kicsit messzebb egy buszparkoló kiszélesedő aszfaltcsíkja terült el, majdnem üresen, csak egy felnyitott oldalú turistabusz álldogált a közelebb eső felében, körülötte dohányzó fiatalok tébláboltak kisebb-nagyobb csoportokban. Kisvártatva egy család lépett ki a benzinkút épületéből, négyen voltak, és mintha valami egyenruha része volna, mindannyian szürke melegítőnadrágot viseltek, hozzá a férfiak kapucnis pulóvert, a két nő, vélhetően anya és lánya pedig ujjatlan pufidzsekit. Amint észrevették a kocsit, a férfiak egyből közelebb léptek hozzá, és a nőknek mutogattak valamit. Nem magyarul beszéltek, de a gesztusaik alapján felizgatta őket az autó látványa. A lány tágra nyílt szemmel figyelte odabentről a jelenetet, a két föl-le hajlongó tagbaszakadt fickót és mögöttük az őszinte érdeklődést nagyon szerény színészi tehetséggel mímelő nőket. Aztán az egyik férfi tekintete találkozott az övével, és úgy összeresztett, mint valami gyerek, akire a sarkon ráhugtak a tréfás kedvű barátai. Egy pillanatnyi zavar után végül hangos röhögésben tört ki a pasas, és a többiek is széles vigyorral nyugtázták a helyzetet. Összevissza álló, hiányos fogsorok villogtak egy darabig a neonlámpák előnytelen fényében, aztán ledülöngélt a társaság a színről.

A lány ismét egyedül maradt, a férfinak egyelőre nyomát sem látta, elővette ő is a telefonját, nyomkodta egy darabig, majd unottan visszacsúsztatta a kabátja zsebébe. Összefonta maga előtt a karját, majd egy hirtelen ötlettel előrenyúlt, és megpróbálta a kocsi kijelzőjét bekapcsolni, hátha legalább valami zenét hallgathat, ki tudja, meddig nem jön még vissza a férfi. A képernyő ki is világosodott, de a menüt nem sikerült behoznia rajta, óvatosan igyekezett piszkálni az ikonokat, nehogy félrenyomjon valamit. Végül megnyílt egy új ablak, aztán még egy és még egy. Hirtelen mintha valami útvesztőbe vezették volna az ujjbegyei, a lány már abban sem volt biztos, hogy mit is keres tulajdonképpen. A nagyobb baj az volt, hogy kilépnie sem sikerült, a végén meg már egészen elkeseredetten nyomogattott mindent, amitől a kijelző újbóli elsötétülését várta. Az nem történt meg, de véletlenül rábökhetett a kesztyűtartót nyitó opcióra is, mert egy finom kattánás után lassan a térdére ereszkedett a tároló ajtaja. A lány előrébb hajolt, hogy legyen helye kézzel visszazárni az ajtót, és akkor vette észre a piros kartonból kivágott szívet. Mosolyogva, ártatlan érdeklődéssel fordította be maga elé, egy fotó volt ráragasztva, a fotón pedig a férfi állt középen, két karján egy-egy gyerekkel, egy kislánnyal és egy kislánnyal. A lány önkéntelenül megfordította a szí-

vet, hogy elolvassa, mit írtak a hátuljára: „Nagyon hiányzol nekem apuci, meg Szabolcskának is. Zita”.

A lány visszacsúsztatta a szívet, és bezárta a kesztyűtartót. Megfogta a hátizsákja fülét, mint egy erőtlen, de mégiscsak ismerős kezét, majd ismét elengedte. A homlokát dörzsölve gondolkodott egy darabig, aztán az autó mellett megjelenő alak hangjára összerezdülve nézett fel. Nem az ő sofőrje volt, csak egy idegen, aki nagyon vehemensen magyarázott valamit a telefonjába. Újra megragadta a táskája fülét, de ezúttal már nem habozott tovább, kiszállt a kocsiból, körülnézett, aztán egyre gyorsuló léptekkel elindult a nem messze várakozó busz felé.

Miközben a férfi odabent két dobozos üdítőt a kezében tartva álldogált a pénztár előtti sorban, arra gondolt, elmondja a lánynak, hogy igazából csak kitalálta ezt a dolgot a régi barátja öngyilkosságáról. Lehet, hogy csak az ügyvédtől hallott jó hírek miatt jött rá ez az őszinteségi roham, mindenesetre most úgy gondolta, megértené a lány. Persze, nem volt szép dolog, de majd kimagyarázza magát, és az talán jó érv, hogy Tamás kamaszkorukban imádta az ilyen morbid átveréseket. Hányszor beadta különböző tanáraiknak, hogy meghalt valamelyik nagyszülője, és ő a gyásztól nem tudott felkészülni. Meg különben is, a valóság sosem annyira érdekes, gondolta a férfi, egy családapa öngyilkossága az valami, az rettenetes, de az, hogy egy egyedülálló negyvenes fickó, aki ráadásul túlsúlyos, láncdohányos és bizonyos sztenderdek szerint kétségtelenül alkoholista is, egyszer csak összeesik az albérlétéhez vezető lépcsőházban, és mire bárki észrevenné, már nem lehet rajta segíteni, ez ugyan kinek a lelkét törné össze? Hirtelen szívmegeállás, hát igen, pont úgy hangzik, mintha azt mondanák, hogy tökéletesen mindegy, miben haltál meg.

Az üres kocsi előtt egy pár másodpercre megtorpant a férfi, aztán zavartan nézett körül a kihalt parkolóban, és az épület sarkához lépve sem látta sehol a lányt. A távolban egy turistabusz prüsszögése hallatszott, és ahogy a férfi hunyorgva abba az irányba fordult, mintha a záródó buszajtóban egy ismerős dzseki, egy nemrég látott vászon hátizsák elmosódott foltja tűnt volna el épp a szeme előtt. Az üdítős dobozokat a padkára tette, és dideregve járt még egy kört a biztonság kedvéért az épület körül, de a lánynak teljesen nyoma veszett. Visszaült a kocsiba, és kinyitotta az egyik üdítőt. Lassan kortyolta a cukormentes, de édesítőszerrel és ízesítőkkal alaposan telenyomott italt. Aztán elindította a kocsit, és szinte hang nélkül, mintha lopakodna, kigördült a benzinkútról.

A város előtti bevezető szakaszon már otthonosan sűrű forgalom vette körül. Még tudta használni a tempomatot, de a távtartó automatika egyre gyakrabban fékezte le az ő hozzájárulása nélkül is az autót. Egyszerre járt túl sok minden az eszében, és közben azt érezte, egyiknek sincs igazából jelentősége. Hogy a fejében örvénylő gondolatfoszlányok zaját elnyomja, megint megpróbálkozott a rádióval. Az a csatorna jött be, amit még délután utoljára hallgatott. Épp egy politikai vita ment, de tökéletesen hidegen hagyta, hogy miről folyik a nem különösebben élénk eszmecsere. Csak annyit akart, hogy emberi hangok töltsék meg az autót, szavak, mondatok, köhintések és hűmmögések szövete tekeredjen a feje köré, akár egy könnyű, mintás kendő. Nem az értelem kellett neki, csak a tónus, és erre végül is alkalmas volt ez a csatorna. A vitát egy rövid ajánló követte, aztán időjárás-jelentés, majd ismét a stúdióba kapcsoltak. Egy mélyebb, alig-

hanem jó pár év dohányzástól érdes női hang szólalt meg, és arról kezdett beszélni, hogy nap közben már többször beszámoltak róla, de jelenleg is tart egy drónkísérlet valahol Budapest külvárosa fölött. Aki az M3-as bevezetőjén megy éppen, vagy az M0-s keleti szakaszán, és különös, világító rajt lát az égen, ne ijedjen meg, mondta a nő, és ne gondolja, hogy UFO-kat lát. Csak a Műszaki Egyetem kutatói kísérleteznek azzal, hogy egy önálló drónraj milyen módszerben tud a leghatékonyabban közlekedni, együttműködni, önálló mozgással bíró csapatként repülni.

A férfi hallgatta még egy ideig a rádiós magyarázkodását, az volt az érzése, a bemondónak fogalma sincs arról, hogy mi ez az egész, amiről őt most beszélni kényszerítik, de ehhez képest végül is egész szépen lehozta a műsort. Pár perc után persze dögunalmas volt ez is. A férfi ismét kikapcsolta a rádiót, aztán egy rövid időre mégis közelebb hajolt a szélvédőhöz, és összeráncolt homlokkal nézett végig a külváros fölött. Hátha tényleg épp itt repülnek azok a drónok, gondolta, de ameddig ellátott, hibátlanul sötét volt az égbolt.

Téli trilógia

I. A postás mindig kétszer csönget

Nehéz megjósolni, hogy mi fogja mellbe vágni az embert. Hogy mi jut eszébe hajnali álmaiban. Nekem most ez a különös kijelentés. Hogy a postás mindig kétszer csönget. Franciául kellene ideírnom. De hát a *Le facteur sonne toujours deux fois* mondatnak nem sok keresnivalója van ebben a magyar szövegben.

Akkor, tizenkét évesen nem is értettem, hogy mit jelent. Ültünk a Grand Place sarkában működő modern moziban, Lise, a belga lányka szerette a szerelmes filmeket. Már elmúlt tizennyolc éves, és valahol Spanyolországban élt a vőlegénye. Ő pedig itt várt rá, Valloniában, és velem, a magyar kisfiúval nézte az ilyen fura filmeket.

Felkelek, megnézem újra, hetvennél több év elteltével. Most sem értem, csak az első felét. Most azért, mert a tévé képernyőjén angol nyelvű a szöveg. Mégis, jól emlékszem minden jelenetére. A kallódó figura, akit egy vén vendéglős befogad. Az öregnek álomszép asszony a felesége. Gitározgat, énekel neki. A két fiatal pedig meg akar szabadulni tőle. Én nem, megszerettem ezt a gitározó öreget.

1947-et írunk, engem is befogadtak a belgák. Ez itt a családom. Lise, a szőke lányka különben sem hozzám illő. Őt csak reménytelenül szerethetem.

Megyünk hazafelé, kéz a kézben. Lépegetünk a Grand Place macskakövein. Végig a szűk sikátoron, ami fogadott szüleim házához vezet. Hallgatunk. Tél van, leszáll a köd. Lise a vőlegényére gondol, akit nem lát viszont tavaszig. Én pedig rá, akinek fogom a kezét, és akit reménytelenül szeretek.

És akit most ez a fura film, a postás csengetése eszembe jutatott.

Lise már fél évszázada nem él. Néha egy ilyen hajnali álom az első szerelem.

II. Kétéves menyasszonyom

Gyerekeimről sok mindent megírtam. Csak évek múltán tűnik fel egy-egy fehér folt. Valami, ami kimaradt. Veronika kislányomról például leírtam egyik első, legelső emlékemet. Kislányom talán négy-öt éves, amikor a Simca gyár átadja neki – igen, neki! – új, áramvonalas gépkocsimat.

Most pedig egy ennél az autóvásárlásnál is régebbi közös emlékünkhöz is eszembe jut. Akkor már elmúlt hét év a forradalom óta, és én még mindig nem mehettem haza. Elhatároztuk, hogy francia feleségem látogatja meg a vasfüggöny mögött élő magyar családomat.

Ketten indultak útnak, mert ötéves kisfiam, Michel is velem ment. Én otthon, Strasbourgban őriztem a házat, és kislányom, Veronika is velem maradt.

Akkor kaptam a hírt: Ákos barátom a szomszédos Fuldában, Németországban volt amerikai katona. Annak idején, a vasfüggöny mögött, az ő húga, Baba volt a menyasszonyom. És hát ez a lány most váratlanul megérkezett. Én pedig mi mást tehettem, felöltöztettem Verát, és útnak indultunk, a tizenöt lóerős Citroënenem.

Nagy találkozás volt. Ákos, katonai egyenruhában, Baba, hét éve elhagyott menyasszonyom. Róla csak az jut most így hirtelen eszembe, hogy mindig esővízzel mosta a haját. Fáradtnak tűnt, furcsán megöregedett. A feleségem illatos asszonyka volt, ő pedig nem használt testápolószereket.

Az, hogy hozzám jött, csak most jut eszembe. Talán úgy képzelte, véglegesen. Hogy mennyi időt maradtunk együtt? Talán egy hetet. De az is lehet, hogy csak két-három napot. Baba elmondta az életét. Könyvelő volt, vidéken dolgozott. Sűrűn leveleztünk, én verseket küldözgettem neki. Szomorú búcsúverseket.

Ott, Fuldában keveset beszéltem. Talán csak azt mondtam el, amit mindenkinek. Hogy milyen nehéz a munkám, és hogy milyen keserves az idegen.

Az utolsó este Ákos, a milicista ünnepi vacsorát rendezett. Emlékszem, apró lánykám szájába én tördeltem a sok ízes falatot.

– Lefekteted? – kérdezte a pezsgő után barátom.

Bevittem Veronikát a szobámba. Talán azt képzeltem, hogy gyorsan el fog aludni a gyerek. Nem így történt.

– Pupus! – könyörgött mellettem az ágyban. Mert már akkor – és azóta is – ezen a beceneven szólított. – Pupus! Mesélj!

És jöttek, egyik a másik után, a sokszor hallott, jól ismert történetek.

Azután, akármilyen hihetetlen, én, az apa aludtam el kétéves kislányom lágy, langyos karjaiban. Rémlik, hogy Ákosék még benyitottak a szobába, de lehet, hogy ezt is csak álmodtam.

Másnap pedig felkerekedtünk, és útnak indultunk Strasbourg felé a ropogó, havas utakon. Aznap már Budapesten is felszállt a vonatra francia asszonyom.

A bázeli pályaudvaron vártuk őket.

– Milyen volt? – kérdeztem könnyek között.

– Majd elmesélem! – felelte sírva a francia asszony.

– És ti? – kérdezte.

Németországot elmeséltem én is. Hogy megszállta a „boche”-okat egy ötvenhatos magyar katona. De azt nem mondtam el, hogy kétéves lánykám karjaiban felejtettem el Babát, magyar menyasszonyomat.

III. Este a vurstliban

Fehér foltokról szoktam beszélni, ha csak később jut eszembe egy részlet, amit aztán gondosan besatírozok. De mi van, ha nemcsak fehér, hanem bizonytalan is ez a folt? Zavaros, megbízhatatlan? Álmodtam volna? Lehetetlen. Én csak megtörtént dolgokról álmodom.

Ami most forog a fejemben, ötven éve történt. Egy ködös, téli napon. Útközben: repülőtereken, pályaudvarokon. Leírom, saját használatra, magamnak. Aztán pedig lesz, ami lesz. Legfeljebb eldobom.

Kisfiammal éltünk, egy trópusi szigeten. Ma sem értem, hogy a francia aszszony hogyan bízhatott rám egy alig hatéves, óvodáskorú gyereket.

Jól megvoltunk kettesben. Vince a Casita del Sol – a Napsugárka – nevű óvodába járt, és a szigetvilágban nincsenek telek.

A szomszédunkban a Szörényi család lakott, és náluk is volt egy fiacskámmal egykorú gyerek. Ott, Évánál és Don Juliónál töltöttük az estét, jó volt ilyenkor messze az óhazától ez a magyar környezet.

De aztán beköszöntött a karácsony. A vakáció, az iskolai szünet. Mi pedig felke-rekedtünk, hogy odaát, a család másik felével töltsük az ünnepeket. Burgundiában élt feleségem, kislányom és nagyfiam. Hogy mi ketten hiányoztunk-e nekik, nem tudom. De Vince egyre többet emlegette a mamáját. Én is a feleségemet.

És itt kezdődik az én történetem.

*

Mert eddig minden világos. Gyanítom, hogy későn néztem jegy után, mert már kint, a repülőtéren elkezdődtek a bajok. A Britishnek nem indult London felé a szokásos légi járata. Mi ketten pedig menni akartunk mindenáron. Szörényiék már elbúcsúztak, nekik nem élt a Pocsolyán túl rokonuk.

Hogyan, hogyan nem, egy osztrák járaton találtak nekünk két helyet. Itt, az Austrian Airlines gépében már minden tétova és zavaros. A légikisasszonyok nem angolul, németül beszéltek. Valami sűrű, nagy boldogság ömlött végig rajtam, miközben hallgattam a régi, jól ismert bécsi akcentusukat. Ide már egészen közel volt Magyarország. És az óhaza jelek szerint még a burgundi családnál is jobban hiányzott nekem.

Landoltunk. Kisfiam félálomban repülte át az óceánt. Azt képzelte, hogy ez itt már francia föld, mi pedig itthon vagyunk.

Furcsa érzés volt a trópusi nyárból átrepülni a télbe. Innen most már visszafelé kerestünk egy légi járatot. Bele kellett törődnöm, hogy aznap este Bécsben maradunk. Szürke téli délután volt, korán sötétedett, és én bevitettem a Rathausplatzra a didergő kisfiamat.

Elmúlt húsz év is, mióta utoljára jártam itt. Tél volt akkor is, sorban álltunk a francia követség előtt, *flüchtlinge*: menekült magyarok. A fülünkben még ott zúgott, vibrált az eltiport forradalom hangja.

A városháza előtt most vidám párocskák korcsolyáztak, és ütemes sramlizene szólt. És mint egy hollywoodi filmben, havazott.

– Tudsz korcsolyázni? – kérdeztem a fiamat. – Na, gyere! – biztattam – Itt az alkalom! Én most majd megtanítalak!

*

Annyi idős lehettem, mint ő, amikor utoljára korcsolyáztam. A Tabánba, a Fürj utca teniszpályáihoz vitt le minket anyánk. Lent, a téren itt is zene szólt, és vidáman bukdácsoltak a gyerekek.

„Este, ha a vurstliban tánczene szól...” Most is hallom a dalt. „Hej, diridiri, hej diridiri dengó!” Anya felerősítette a korcsolyámat, és útra bocsájtott. Úgy,

mint most én is Vincét. Emlékek kavarnak. Tankok dübörögnek, figyelem csetlő-botló kisfiamat.

Este még beültünk egy kávézóba, talán még ettünk is valamit. Másnap sikerült visszajutnunk Zürichig, onnan pedig tovább, Autun felé, nyilván egy bérelt gépkocsiban.

Most, fél évszázaddal később, karácsony este felhívtam a fiamat. Ezt a régi utunkat kérdeztem tőle. De hiába faggattam, Vince még az első korcsolyázására sem emlékezett. Végül is elbúcsúztunk, és letettem a kagylót. Álom lett volna ez az út? Álmodtam volna, hogy egyszer ötven éve Bécsben korcsolyáztunk a városháza előtt?

Autunben fent, a katedrálisban voltunk éjféλι misén. A szertartásokhoz feleségem ragaszkodott. Hideg éjszaka volt, sűrűn havazott. Soha nem felejtettem el ezt a zavaros repülőutat.

„FELHŐ-FENSÉGBEN ÍM A HOLD FÖLTÁMADT”

A csillagos ég esztétikájáról

*„Hesperus vezette / e csillagtábort, legszebben tü-
zelt, / mígnem felhő-fenségben ím a Hold / föltá-
madt, fénykirályné, föltakarta / páratlan fényét, és
az éjre dobta / ezüst talárát.” (John Milton: Elvesztett
Paradicsom, ford. Jánosy István, IV. 605–610.)*

Ebben az esszében¹ a csillagos ég tapasztalatának néhány esztétikai kérdésével szeretnék foglalkozni. Az első részben általános megfontolásokat ajánlok ennek a tapasztalatnak a számunkra adott vagy elérhető lehetőségeiről és feltételeiről. A második részben pedig a csillagos ég esztétikai tapasztalatát elsősorban mint idő-élményt szeretném bemutatni. Reflexióimat – amelyek terjedelmi okokból és a téma komplexitásából adódóan szükségképpen kissé impresszionisztikusak lesznek – egyrészt a kortárs környezetesztétika elméleti szövegeinek kontextusához próbálom illeszteni, másrészt a modern esztétika kialakulásának, tehát a XVII. század végének és a XVIII. század első felének elméleti törekvéseihez, amikor is még az ezen a néven nem is nagyon nevezett esztétika inkább valamiféle alkalmazott esztétika volt, és sok tekintetben emlékeztetett arra, amit az 1960-as évek közepétől a természet szépségére fókuszáló környezetesztétikának nevezünk. A környezetesztétika kibontakozását sok tekintetben a modern esztétika kialakulása újrajátszásának gondolom,² ezért tűnik számomra termékenynek a kétfajta, időben egymástól elég távoli szövegekörpusz együttes emlegetése és felhasználása.

I.

Mindenekelőtt pontosítanom kell a tárgyamat. Arról az esztétikai élményről kívánok beszélni, amely a *Földről szabad szemmel látható csillagos égbolt tényleges természeti látványából* adódik. Tehát nem az a csillagos ég vagy éppenséggel mélyűr érdek, amely űrfotókon és csillagászati távcsövek által készített felvételek nem-valós színezésű kompilációin jelenik

¹ Eredetileg előadás formájában hangzott el a „Vadon – város – virtuális valóság: környezetesztétikai közelítések” című online konferencián, amely az ELTE Esztétika Tanszékén működő *Research Centre for Aesthetics, Nature and Environment* szervezésében zajlott le 2021. március 19–20-án. Az esszé rövidebb változata időközben angolul is megjelent (vö. Szécsényi 2021).

² Jean-Marie Schaeffer egy nemrég megjelent cikkében azt elemzi, hogy a XVIII. századi esztétika természeti szépségre vonatkozó meglátásai mennyiben hasonlítanak és térnek el a természetre vonatkozó modern környezetesztétikai törekvésektől, s úgy találja, a különbségek sokkal számszerűbbek, mint a hasonlóságok (Schaeffer 2018). Schaeffer azonban kizárólag Kant esztétikáját hozza fel az előbbi reprezentálására, én viszont sokkal inkább prekantiánus elméletekre vagy filozofikus elmélkedésekre gondolok, amikor az 1960-as évek közepétől felemelkedő környezetesztétika és a modern esztétika formálódásának első időszakában közötti párhuzamosságokra utalok.

meg, vagy akár profi fotósok high-tech gépeivel készült felvételeken található, mely képeken szabad szemmel soha nem látható színek, árnyalatok és részletek látszanak. És az a csillagos ég sem érdekel, amelyet CGI-grafikusok tálnak nekünk tudományos-fantasztikus témájú mozik újrjeleneteiben stb. – általában tehát nem a csillagos ég vagy a mélyűr digitális vagy festett képi reprezentációival fogok foglalkozni, noha bizonyára ezeknek is van esztétikájuk, és minden bizonnyal visszahatnak arra, ahogyan a csillagos éghoz „oda-kint” esztétikailag viszonyulunk.³

A csillagos ég eleven tapasztalatáról hagyományosan azt szoktuk gondolni, hogy az mindenki számára könnyen elérhető és egyetemesen nagyra értékelt élmény. Ha már a modern esztétika szókészlete felől akarjuk megnevezni, akkor általában azt mondjuk, hogy eminens példája a természeti fenségesként ismert esztétikai minőségnek. Kötelező ezen a helyen Kant *A gyakorlati ész kritikájának* agyonidézett zárszavára hivatkoznom, ahol a königsbergi mester azt állítja: „Két dolog tölti el elmémet mindig új s egyre fokozódó csodálattal és hódolattal, minél gyakrabban és hosszabban gondolkodom el róluk: *a csillagos ég fölöttem és a morális törvény bennem*” (Kant 1998, 189.). Maga a „fenségeség” ugyan csak egyszer fordul elő ebben a zárszóban, de a Harmadik Kritika felől visszafelé olvasva, az égbolt esztétikai szempontból nézve – mert persze nézhetjük máshogy is, például természettudományos szemmel, a tengerész szemével, az asztrológuséval stb. – Kant szerint egyértelműen fenséges. A prekantiánus esztétikákat szemügyre véve ez azért nem is annyira evidens, mint képzelnénk, egyáltalán nem mindegyikben lelhető fel vagy legalábbis nem tartozik az elsősorban emlegetettek közé a csillagos égbolt, amikor is sorolni kezdik azokat a természetben található látványokat, amelyek a természeti fenséges paradigmikus példatárát jelentik: mint a kietlen hegyvidékek, a sivatagok, a háborgó vagy éppen nyugodt tengerek, a dühöngő vulkánok és fürgetegek vagy a sötét rengetegek. Ennek egyik oka minden bizonnyal a csillagos ég vallási és metafizikai túlterheltsége, ami miatt több kora újkori szerzőnek nehézséget okozhatott a *mérhetetlen* kiterjedésű fizikai látványok előbb idézett sorába állítani. Hiszen ha van valami, ami „fent van”⁴ (tehát vertikálisában áll elénk, és nem horizontális kiterjedtségében) és minőségi (nem pedig mennyiségi) természete miatt lényeges a számunkra, akkor az éppen a csillagos ég vagy hagyományosan a mennybolt.⁵ Mindenesetre Kantnál már összeér a két hagyomány, s inntől kezdve a fenséges értelmezési keretében szokás a csillagos égről beszélni. Ami még azt sem jelenti feltétlenül, hogy csak pozitívan lehetne értékelni: Kantnál persze a fenséges a morális érzésben alapozódik meg, s a magasabb rendűségünket jelentő morális lény voltunk megéléséhez kapcsolódik. De például brit kortársánál, William Blake-nél a csillagos ég világunk kifícamodott metafizikai szerkezetének jele, az a hely, ahol egy korlátolt démiurgosz trónol: egy fölénk magasodó merev, sötét, despotikus hatalom: „A tűzörömöt Urizen tíz torz parancsá rontá, / Vezetve csillagos hadát éji vadonon át...” (ford.

³ Hogy a képi reprezentációk és/vagy az irodalmi leírások miképp hatnak vissza, s ez hogyan érhető tetten a csillagos ég „közvetlen” esztétikai tapasztalatában, nagyon érdekes probléma, de erre ehelyütt nem térek ki.

⁴ A korszak angol irodalmában legalább a XVIII. század közepéig a még *nem esztétikai kategóriaként* elgondolt „fenség” (*sublime*) éppen ezt jelenti: valamit, ami fent van.

⁵ Ha esztétikai kontextusban merül fel az égbolt, gyakrabban esik szó a tiszta kéklőről vagy éppen érdekes felhőalakzatokkal tagolt nappaliról. Amikor pedig az (új) űr „mérhetlenségének” – amelyet a XVII. század végén és a XVIII. elején még gyakran a mindenhol középponttal rendelkező végtelen kör (gömb) középkori metaforája segítségével prezentálnak – borzongása vagy szédülete a téma, az egyrészt elsősorban a távcsövek tudományos felfedezéseire apellál, másrészt inkább a tér végtelenségének és a világok számosságának *gondolatához* kapcsolódik (Pascal, Fontenelle, Shaftesbury, Addison), amelyhez az éjszakai égbolt szabad szemmel látható érzéki-esztétikai tapasztalata, ha egyáltalán felmerül, csak aporóként szolgál (miközben ez utóbbi nélkül is kiválóan működik például egy dolgozósobában elmélkedve).

Tóth Eszter, *Amerika: jövődőlés*, 10. tábla) – amire szintén lehet azt mondani, hogy fenséges, csak nem éppen kanti értelemben.⁶

Azért azt is hozzá szoktuk gondolni, hogy bármennyire könnyen és egyetemesen elérhető a csillagos ég esztétikai tapasztalata, talán éppen mindennapisága miatt mindig is hajlamosak voltunk teljesen megfeleledkezni róla. Ugyanakkor az újrafelfedezése és az ismételt rácsodálkozás többnyire megrendítő erejű, és a szemlélő életének valamilyen fordulópontjához kötődik. Szépirodalmi példák sorát lehetne erre hozni, álljon itt most csak kettő: az 1811–12-es nagy üstökössel ékesített égboltra felbámuló Pierre-é Tolsztoj *Háború és békéjében* vagy az álmatlanságában az éj közepén a Logodi utcai ablakából az égi bálra rácsodálkozó Kosztolányi Dezsőé a *Hajnali részegség* című versében. Pedig más baj is van, nem csak a feledékenység: ma már, különösen a városokban élők számára, de kisebb mértékben tulajdonképpen minden néhány háznál nagyobb méretű emberi település lakója számára, a tündöklő éjszakai ég látványa többé egyáltalán nem könnyen hozzáférhető. A levegő- és főleg a fényszennyezés következtében a derült vagy enyhén felhős éjszakák nyújtotta kép nagyon távol van attól, amit Anaxagoras, Ovidius, Pascal, Kant, Thoreau vagy szinte bárki akár egy évszázaddal ezelőtt láthatott, ha az éj leszálta után észbe jutott felnézni az égre. Az a pár fényesebb égitest, amely manapság sugarai-val át tud törni ezen a vastag fátylon, csak egy töredékét jelenti a bámolni valónak. Ráadásul évezredekken keresztül az égboltot a nyugalom, a változhatatlanság és az örökévalóság megtestesüléseként tartották számon, magasztos lassúsággal forgó boltozatnak látták, vagy éppen több koncentrikus kristálysférának, amelyen az események – üstökösök, „hulló csillagok” (meteorok), fogyatkozások, (szupernóva) felfénylések vagy bolygóegyüttállások – ritka és jelentőségelteli kivételnek számítottak, s ezek közül szabad szemmel is érzékelhető gyors mozgása csak a meteoroknak volt. Most viszont akárhova nézünk, szinte mindenütt és szüntelenül repülőgépek, helikopterek, újabb drónok rajzanak, műholdak tucatjai és a Nemzetközi Űrállomás húznak el felettünk, hatalmas űrszállodát is terveznek, ahogy a hírekből értesülhetünk, s előbb-utóbb az űrszemét is elérheti a láthatósági küszöböt. Azaz ma már akár komoly túrákat vagy – ha még a forgalmas légifolyosóktól is távol akarunk kerülni – költséges nagyobb utazásokat kell tennünk távoli, elhagyatott régiókba, hogy olyan helyszínek találjunk a Földön, ahol többé-kevésbé még régi pompájában csodálhatjuk meg a csillagos eget. 2001-ben már világméretű örökségvédelmi program is indult⁷ az ilyen helyszínek összegyűjtésére és megőrzésére. Tehát a csillagos ég legtöbbünk számára ma már semmi esetre sem mindennapi és könnyen elérhető tapasztalat. Jellemzőnek tartom, hogy például a *Pi élete* című 2012-es filmes adaptációban az óceán közepén mentőcsónakban hanykolódó főhősre ráboruló hatalmas, dermesztően nyugodt és kristálytisztá éjszakai égbolt leginkább a kétségbeejtő ma-

⁶ Már korábban, a XVIII. század legelején, az éjszakai eget immár új szemmel nézők között is megfigyelhető ez a kettősség, ráadásul szellemileg egymáshoz sokkal közelebb állóknál, mint Kant és Blake: Joseph Addison, bár a „nagy” (azaz a fenséges) természeti látványok közt nem sorolja fel az éjszakai égboltot, a „nagy”, a „szép” és a „szokatlan” három (immár mondhatjuk) esztétikai minőségének együttes példajaként azért megemlíti például a *Spectator* 412-es számában (1712): „ha szépség vagy szokatlanság is társul [...] a nagysághoz, mint a kavargó óceán vagy a csillagokkal és meteorokkal ékes mennybolt esetében” (Addison 2007, 1189.), akkor e minőségek egymás hatását erősítik. Ugyanakkor Isaac Watts, jeles prédikátor, himnuszköltő, teológus és egy *Spectator*-ben megjelent esszé társszerzője, ugyanezt a csillagokkal teletűzdelt sziporkázó (téli) égboltot pusztán a hidegséggel asszociálja, amellyel teológus professzorok „a szent vallást” helytelenül csak a fej – a fogalmak és tanítások – ügyének tekintik, nem hagyva helyet a lélekben az érzelmek melegségének (Watts 1810, 687.).

⁷ *International Dark Sky Places*, 2001-ben alapították, hogy felkutassák és megvédjék a még sötét megfigyelhető helyeket, ahonnan a csillagos ég zavartalanul szemlélhető, vö. <https://www.darksky.org/our-work/conservation/idsp/> (utolsó elérés: 2021. május 27.).

gányt és elveszettséget fejezi ki, hiszen *ehhez* a látványhoz manapság már minden emberlakta helytől óriási távolságban kell lenni.

Attól persze, hogy a csillagos ég eleven és teljes látványa sokkal nehezebben hozzáférhető, és helyét a fentebb emlegetett képi, illetve mozgóképi reprezentációk veszik át, a hagyományos státusát sok szempontból megőrizte. Popkulturális közhely lett például, hogy egy elképzelt jövőben az ég vagy a csillagos ég látványának elvesztését a földlakó emberiség számára egyszerre fizikai, morális és spirituális katasztrófaként jelenítik meg, kézenfekvő példaként említhetném az olyan disztópikus filmeket, mint a *Szárnyas fejvadász* (1982), a *Mátrix* (1999) vagy *Az éjjeli égbolt* (2020). Mindenesetre ennek a motívumnak a vissza-visszatérése és univerzális érthetősége azt sejteti, a csillagos ég látványa valamit mára is megőrzött még a hajdani metafizikai vagy spirituális erejéből és értékéből.

II.

Azt, ahogyan az éjszakai égbolt esztétikai tapasztalata hozzáférhető számunkra, nagyban befolyásolja az utóbbi évszázadokban, különösen Kopernikusz óta halmozódó természettudományos tudás is a Földet körülvevő világról. Hogy pontosan mi is volna ez a szerep, másképpen és kicsit általánosabban fogalmazva, hogy mi is a státusa a természettudományos tudásnak a természet esztétikai megítélésében, régóta tartó vita a környezetesztétikai irodalomban. A csillagos éggel kapcsolatos megfontolások ennek a problémának a közepébe vezetnek. Azok az elméletírók, akik szerint a természettudományok eredményeinek felhasználása nélkülözhetetlen az esztétikai élvezet és értékelés számára, azért arról is biztosítanak bennünket, mint például Sandra Shapshay egy 2013-as tanulmányában, hogy ez nem szükségképp vezet varázstalanításhoz: „amit élvonalbeli természettudományunktól megtudhatunk, az az, hogy az éjszakai ég még mindig tele van tudományos rejtéllyel”, az érintett tudományos kutatás „ezen rejtélyek mélységeinek új és kellően adatolt értékelését nyújtja a számunka; ilyen esetben a sűrű fenséges tapasztalatát támogatja” (Shapshay 2013, 197.). A *thin* és a *thick sublime* kettőségéről van szó, amelyet talán felszínes (vagy olcsó) és sűrű (vagy mély) fenségesnek fordíthatnánk. Sűrűségének, mélységének, azaz fenséges esztétikai tapasztalatként való komolyan vehetőségének garanciája éppen a kellően elmélyült természettudományos tájékozottság volna a befogadó részéről. Végső soron minden természeti szépségre vagy fenségre irányuló esztétikai ítéletnek a természettudományos tudásban kell megalapozódnia, mondják. Ennek a kognitivisták megközelítésnek a legfőbb környezetesztétikai elméletírója Allen Carlson, aki több évtizede írja az ezzel kapcsolatos könyveit, és akinek természetesen sok követője is van,⁸ miként az imént idézett Shapshay is, vagy éppen Patricia Matthews, aki még 2002-ben írt egy fontos tanulmányt a természettudományok és a természetre vonatkozó esztétikai tapasztalat viszonyáról. Ő ugyan nem hozza fel a csillagos eget, de egy vízesés példáján amellet érvel, hogy lehet ugyan valamilyen érvénye egy naiv esztétikai ítéletnek (a „zsigeri” ítéletnek, ahogy nevezi), amely a vízesés láttán érzett csodálatunkra vonatkozik, de ha biztosak akarunk lenni abban, hogy ítéletünk korrekt, akkor egyből szükségünk lesz természettudományos ismeretre (Matthews 2002, 45.). Tehát, tesztem hozzá, kellő geológiai és hidrológiai ismeretek hiányában el vagyunk veszve, nem tudhatjuk, tetszésünk megalapozott-e: avagy esztétikai tapasztalatunk sovány-e vagy valóban sűrű. Ugyanitt Matthews azért elismeri, hogy nem minden tudományos információmorzsa releváns, amikor az adott természeti tárgyat vagy látványt esztétikailag szemléljük, de az a fajta tudás szerinte igenis meghatározó, amely „megváltoztathatja a tárgyról alkotott esztétikai értékelésünket azzal, hogy megváltoztatja, hogyan észleljük azt” (Matthews 2002, 44.).

⁸ Vö. például (Carlsion – Parsons 2008), illetve a történeti érdeklődést is mutató (Barton 2016).

Innen nézve a newtoni természettudományok és különösen a csillagászat kibontakozása és térnyerése a XVII. század második felétől valóban olyan új tudás megszerzésének látszik, amely alapvetően megváltoztatta, hogyan is tekinthetünk a csillagos égre esztétikailag. Sokan és sokféleképpen írtak erről a nagy horderejű átrendeződésről az európai szellem történetében, amikor a késő középkorig érvényben lévő, alapvetően ptolemaioszi – majd kopernikuszi – világképet, amely egy hierarchikusan berendezett, spirituális minőségekkel jellemezhető szférákkal rendelkező és véges kozmoszt jelentett,⁹ leváltja az elsősorban fizikai, mennyiségi viszonyokkal leírható és modellezhető, horizontálisan vagy minden irányban kiterjedő végtelen univerzum newtoni képe (vö. Koyré 1957; Tuveson 1960); más szavakkal, a természetben megpillantható isteni felől: a természet szép és magasztos épületét teremtő istenit felváltja a beláthatatlan mélység örvényében kavargó fenséges tér-istenség. Pascal döbbenetét szokás ehelyütt idézni a *Gondolatok* címen ismert 1670-es töredékgyűjteményből, a Brunschvicg-féle számozás szerinti 72. töredéket, amelyben a távcsövekkel a világegyetemben feltáruló kozmikus végtelen és a mikroszkópokkal felderíthető végtelen kicsinyiség végletei közé vetve pillantja meg a véges embert, aki „megrémul önmagától, s ráeszmélve, hogy természet adta tömegével a végtelenség és a semmi két feneketlen mélysége közt lebeg, remegve tekint majd e csodákra” (Pascal 1983, 32–33.). A csillagos ég alakulóban lévő természeti fensége értelmezhető az új univerzum elsajátítására tett immár esztétikai kísérletként, Pascal kétségbeesésére adott válaszként.

Első ránézésre mindez alátámasztani látszik azt, amit Matthews mond, mégis azt gondolom, hogy az általa is képviselt álláspont inkább az esztétikainak egy sajátos kiterjesztése:¹⁰ ami az esztétikai és a tudományos különös elegyének kikeveréséhez vezet; ennek következtében aztán a természettudományos kíváncsiság és rácsodálkozás (*awe*) is esztétikainak fog minősülni. Sőt végső soron már nem is csak elegyről beszélhetünk, hanem a hagyományos esztétikai leváltásáról; pontosan ezt teszi Shapshay, amikor a csillagos ég számos intellektuálisan izgató rejtélyével magyarázza, miért nem „varázstalanodik el” a mélyúr, miért nem lanyhul az iránta való „esztétikai” lelkesedés továbbra sem. Én ezt egy kissé félrevezetőnek gondolom, inkább ragaszkodnék a modern esztétikainak mint *érzéki-spirituálisnak* az értelmezéséhez, legalábbis ami a természeti látványok tapasztalatát illeti. Ez volt ugyanis az igazi névum a modern esztétika kibontakozása során.¹¹ Élvonalbéli tudományunk lencséjén át valóban lelkesedéssel szemlélhetjük a természetet, a legnagyobbtól a legapróbb jelenségeiig, de nem biztos, hogy minden rácsodálkozás esztétikai természetű – már a XVIII. század közepén Edmund Burke megfigyelte, hogy egy természettudós rendkívüli lelkesedéssel és vonzalommal tud viselkedni mások számára „akár undorító és izléstelen”, tehát az esztétikai szféráján egészen biztosan kívül eső tárgya iránt is (Burke 2008, 128–129.).

⁹ Kopernikusz ugyan már heliocentrikus elrendezést ajánl, és az állócsillagok szféráját is távolabbra helyezi, de ugyanúgy minőségi és véges kozmoszt feltételez. Giordano Bruno lesz az, aki először szédül bele a világegyetem végtelenségének gondolatába.

¹⁰ Ez egyáltalán nem előzmények nélküli a modern esztétika korai elméleteit tekintve sem, például Francis Hutcheson 1725-ös *Vizsgálódásában* kifejezetten „matematikai stílusban” beszél a tárgyakban lévő szépségről, amibe beleérti a természet műveit is, mint „az egyformaság és a változatosság összetett arányáról [*a compound Ratio of Uniformity and Variety*]”. Ami a mennyei testeket illeti, szertinte észre és reflexióra van szükségünk ahhoz, hogy ezen óriási struktúrák szépségét érzékelhessük (vö. Hutcheson, 2004, 29–31.). A „csillagos félteke” egy „összetett idea”, amely „szép, rendezett és harmonikus” (22.), legalábbis ha a bolygók rendezett mozgásában, az égi jelenségek szabályos és állandó ismétlődésében stb. leljük fel a szépségeket, „amelyek elbűvölik a csillagászt és kellemessé teszik fáradságos számításait” (31.). A csillagos ég e szépsége meglehetősen funkcionálisnak tűnik: csak a természetkutató számára elérhető, aki mintegy fáradságos kutatómunkája jutalmaként nyeri el.

¹¹ Lásd erről (Morris 1972, 137.; Szécsényi 2020, 59. skk.).

Newton és természettudós társai felfedezéseinek eredményeként egészen máshogy észleljük magunkat és Földünket a bennünket körülvevő űrben, az is egyértelműnek látszik, hogy e felfedezés hozzájárult a természeti fenséges feltalálásához és kidolgozásához Pascaltól Lord Shaftesburyn és Addisonon át John Baillie-ig vagy Kantig és tovább. Ugyanakkor ennek az új tapasztalatnak a kialakításában számos más – teológiai, vallási, irodalmi, antropológiai, alkímiai és mágikus – elem is szerepet játszott. Úgy tűnik, e sokféle komponens alkalmazásának vagy kiaknázásának a *módja* és a *célja* fontosabb volt, mint az egyes elemek származási helye. Ráadásul az is elég tanulságos, hogy mind Pascal, mind Kant elutasítja a természettudományos igényeket a végtelen tér vagy a csillagos ég esztétikai értékelésekor. Pascal azt mondja az imént idézett töredékben, hogy a végtelen és a semmi „feneketlen mélységei” között remegő szemlélő „*kíváncsisága csodálatra fordul*, és hajlandóbb lesz némán szemlélni, mint elbizakodottan kutatni őket” (Pascal 1983, 33.). Kant pedig már explicit módon a természeti fenséges kontextusában írja a csillagos ég látványáról, hogy fenségesként való megítélésekor nem hagyatkozhatunk tudományos belátásokra a végtelen térben feltételezhető más, eszes lények lakta világokról, hanem „[i]télnünk pusztán aszerint szabad, amilyenek az eget látjuk: tág, mindent átfogó boltozatnak” (Kant 1997, 191).¹² A csillagos ég esztétikai megítélése mintha visszatérítene bennünket egy korábbi kozmosz-képhez, dacára a végtelen térbeli mélységeket feltáró nagy tudományos felfedezéseknek;¹³ vagy másképpen: mintha a végtelen térbeli kiterjedés természettudományos koncepciója csak egy újabb eleme volna a csillagos ég összetett tapasztalatának, egy újabb árnyalat vagy, ha tetszik, egy újabb szólam a kórusban, amitől azonban még az éjszakai ég sok minden más is marad. *A természettudományoknak kezdetektől fogva nem volt kizárólagos joga meghatározni, mi is a „természet” a természeti fenségesben*, és bár valóban elképesztő további fejlődésen ment keresztül a csillagászat és az asztrofizika az azóta eltelt három és fél évszázadban, s akár újabb ingereket vagy impulzusokat is adhatott a csillagos ég esztétikai tapasztalatához, *alapjaiban* mégsem változtatta meg e nagyszerű látvány esztétikai észlelését. Pascalnál, Addisonnál és később Kantnál is azt látjuk, hogy a fenséges természeti tárgyak esetében képzelőerőnk nem tud lépést tartani az értelmünkkel, nem képes elnyelni és szemléletessé tenni az újabb és újabb adatokat és tudományos információkat. Évtizedekkel ezelőtt már csodálatlalt bámultam az Oriont, ma már tudom, hogy híres köde egy nebula, hogy alfája, a vörösen izzó Betelgeuse az egyik legnagyobb méretű ismert csillag, olyan hatalmas, hogy a legnagyobb távcsöveinkkel nem pusztán izzó pontként, hanem korongként is észlelhető, valamint bármikor felrobbanhat; továbbá azt is, hogy a mögötte kelő Nagy Kutya csillagkép alfája, az északi égbolt legfényesebb állócsillaga, a kékesfehérben sziporkázó Sirius, valójában egy kettős rendszer stb. – de megváltozott-e alapjaiban az ezekhez hasonló számos új ismerettől a csillagos éggel kapcsolatos esztétikai tapasztalatom? Talán egy kicsit, bár az évtizedek alatt halmozódó élettapasztalataim bizonyára sokkal többet formáltak a percepciómat.

¹² Mellesleg itt ellentmond a Második Kritika fentebb idézett zárszavának is, ahol aztán éppen a számtalan világokat emlegeti (vö. Etlin 2012, 231.).

¹³ Érdemes azért megjegyezni, hogy a nyúlfarknyi életidejű és az alatt csak arasznyi teret bejáró vagy megismerő ember és a kozmosz „határtalan” térbeli és időbeli tágasságának feszítő ellentéte régi téma, nem kellett rá a kora modern kor csillagászati felfedezéseig várni. A sztoikus szerzők például elég gyakran hivatkoznak erre az ember érintő egzisztenciális fejtegetéseikben: „Arasznyi az ember élete, arasznyi az a földzug, ahol él, de arasznyi a legtovább fennmaradó hírnév is” (Marcus Aurelius 1975, 32.). Amit viszont a XVII. század tesz hozzá, az a bizonyosság elvesztése, hogy hol is a helye az embernek a végtelenné tágult univerzumban, hogyan is lehet elgondolni, el lehet-e egyáltalán gondolni ember és természet/kozmosz összhangját – akár csak elérendő célként, ahogy még a római császár-filozófus megtehetette: „Egyszer majd rá kell eszmélned, hogy milyen az a világrend, amelynek része, vagy milyen az a világot kormányzó elv, amelynek a kisugárzása [tudniillik emanációja] vagy, s hogy kimért az idő...” (Uo., 17.).

Megfelelőbb és *korrektebb* lett-e az esztétikai ítéletem a begyűjtött csillagászati és asztrofizikai tudástól – ahogy Matthews elvárná? Elmélyült-e (sűrűbb lett-e) a csodálatom ezektől? Aligha. Mintha inkább arról lenne szó, hogy a tekintetünk „mögött” felhalmozódó és terebélyesedő természettudományos tudásunk *ellenére* is megmarad valamilyen elemen-táris vonzódás.

Lezárva esszém első részét, összességében azt gondolom, hogy a végtelen univerzum természettudományos koncepciója valóban új helyzetet teremtett három és fél évszázada, s a csillagos ég természeti fenséges tapasztalatának kibontakozása válaszként értelmezhető erre, de e tapasztalat – tartalmaival, szerkezetével, asszociációival – semmiképp nem érthető meg *kizárólag* a csillagos eget érintő percepciónk tudomány generálta megváltozásából.

III.

Két évvel 2008-ban bekövetkezett halála után jelent meg Ronald Hepburnek, a környezet-esztétika alapító atyamesterének az utolsó, eredetileg előadásnak készült írása jeles tanítványa, Emily Brady szerkesztésében, *Az égbolt és a tér esztétikája* címen (Hepburn, 2010). A cím is arra utal, ami az eddigiek után cseppet sem lep meg minket, hogy az égbolt – akár a nappali, akár az éjszakai – esztétikája szorosan összefonódik a tér esztétikájával. A továbbiakban azonban én inkább a csillagos ég egyes időbeli vonatkozásairól fogok szólni. Nem akarom ezzel azt állítani, hogy a térbeli és időbeli aspektusok tisztán szétválaszthatók lennének, mégis úgy tűnik nekem, hogy a csillagos éggel időtapasztalatként kevesebbet foglalkoztak, akkor is csak a tértapasztalat kiegészítéseként.¹⁴ Az előbbi felvázolására teszek kísérletet a továbbiakban.

A közelmúltban egy meglehetősen ritka együttállásnak lehettek szemtanúi azok, akik a nyugati égboltot vizsgálták elég közel a horizonthoz napnyugta után: a Jupiter és a Szaturnusz egy hónapon át együtt volt látható, 2020. december 21-én olyan közelségbe kerültek, hogy szabad szemmel egyetlen ragyogóan fényes égitestnek látszottak. Az első hírek arról szóltak, hogy utójára ilyen, az északi félgömbről megfigyelhető jelenség a XVIII. században fordult elő, legközelebb pedig csak 2080-ban lesz, azaz jóval a születésem előtt történt a korábbi, és nyilvánvalóan a halálom után esedékes a következő. Később más dátumokat is olvastam, de a konklúzió csak még inkább megerősödött: ha most nem látom ezt az égi látványosságot, akkor egy *életre* elmulasztom. Ám soha nem láttam még – persze a nyájas olvasóval egyetemben – szupernóva-kitörést, és ha a már emlegetett Betelgeuse nyugodt marad még pár évtizedig – ami még egy röpke pillanatnak sem számít egy 8–8,5 milliárd éves vörös szuperóriás életében –, akkor minden bizonnyal sosem látok ilyen rendkívüli felfénylést és égi tűzijátékot. Persze az is lehet, már egy ideje felrobbant, hiszen nagyjából félezer év, mire ideér a fénye, és még így sem lesz elég életidőm kivárni azokat a grandiózus sugarakat. Évtizedekkel ezelőtt, amikor tinédzserként egy rövid ideig csillagásznak készültem, és sok-sok órát töltöttem azzal, hogy a kis refraktorommal az eget bámultam, egy tiszta és nagyon hideg téli éjszakán – az ilyeneket valamiért jobban kedveltem a meleg és balzsamos illatú nyárestéknél, talán azért, mert mint Thoreau is írja a *Téli séta* című esszéjében, ebben az évszakban „a menny közelebbnek tűnik a földhöz” –, nos, egy ilyen éjszakán egyszer csak fellobbant egy szupernóva a szemem előtt: alig akartam elhinni, de nem volt kétséges, mozdulatlanul ragyogott abban a csillagképben, amelyben ki-gyúlt, sokkal fényesebb volt, mint a Vénusz vagy a Jupiter. Felejthetetlen perc volt. Aztán kénytelen voltam ráébredni, hogy valójában egy a közeli katonai bázisról felszálló és törté-

¹⁴ A csillagos ég a világgal való érzéki kapcsolatunkat (írja Kant) „végtelenül nagyvá tágítja, világokon túli világokkal és rendszerekkel felölelő rendszerekkel való kapcsolattá, s kiterjeszti ezt periodikus mozgásuk határtalan idejére is, annak kezdetére és további megmaradására” (Kant 1998, 189.).

netesen nagyjából egy percig éppen felém repülő MiG 23-as reflektorát látom csak; aztán a pilóta kikapcsolta a fényszórót és elfordította a gépet, ekkor már hallottam a hajtómű hangját is – a csoda véget ért. Ezeket a példákat azért hoztam, mert alkalmasnak tűnnek érzékeltetni, bár kétségkívül *más-más módon*, hogyan adhat karaktert a személyes életidő – az élet-tartam tudata, a létezésünkkel kapcsolatos félelmek és remények – a „ kozmikus ” időnek, és megfordítva, hogyan töltődhet fel idegen és hatalmas tágasággal a személyes életidő a csillagos ég esztétikai tapasztalatában.

Ráadásul, a korábbi találkozásaink a csillagos éggel, legalábbis azok, amelyeknél volt alkalmunk valóban *elidőzni*, gyakran – vagy talán mindig – egzisztenciálisan jelentősek a számunkra, s emlékeik, amelyek múltunk fontos pillanatait hordozzák (mint az imént említett példákban is), újra játékba jönnek vagy legalábbis jöhetnek minden egyes újabb találkozásakor, temporális mélységet vagy réteget és folyamatosságot előidézve. Mondhatnánk azt is, hogy ebben a megidéződő temporalitásban egyfajta felszabadulást élünk meg a csillagos égben manifesztálódó örökkévalóságtól (az emberivel összemérhetetlen temporális skálától), avagy, ahogy egy helyütt Blake mondja, megérezzük, hogy valójában az „Idő – az örökkévalóság irgalma” (*Milton: A Poem*, 24. tábla, 72. sor). Ezzel egyidejűleg, a csillagos ég esztétikai tapasztalatában egy egyedülálló köteléket is közvetlenül átélhetünk, amely elődeinkhez, kortársainkhoz és leszármazottainkhoz fűz: a csillagos ég ugyanis – természetesen a technológiai civilizációnktól „érintetlen” változatában (tehát számunkra, teszmez azt, amikor félúton kitekintünk az éjszakába a Transzszibériai Expresszből) – talán az egyetlen olyan egyedi „objektum”, amely az emberi faj történetének egészében változatlanul és állandónak tekinthető, sem a természeti képződmények, sem az ember alkotta tárgyak nem állnak úgy ellen az idő múlásának vagy a folyamatos változásnak, mint a fölénk boruló égbolt. A csillagok, „akik nézték Hannibál hadát / s most néznek engem”, sóhajt fel Kosztolányi, de sokkal korábbra is elmehetünk időben, és előre is szaladhatunk emberi léptékekkel szinte elképzelhetetlenül sokkal. Természetesen nem csillagászati értelemben gondolom ezt, hiszen tudjuk, hogy még az égbolton is vannak változások, nem beszélve a Föld forgási tengelyének hibogásáról, mégis nyugodtan mondhatjuk, hogy a csillagos ég emberemlékezet óta állandó, hogy minden eddig élt generáció szinte teljesen ugyanazt a lélegzetállító képet láthatta, ha éjszaka felnézett az égre, miközben minden más megváltozott a környezetében. Tehát az „éterinek” vagy „szelleminek”, valamiképp „megfoghatatlannak” látszó égbolt mindig is tartósabbnak tűnt a legkeményebb kősziklánál vagy ércnél is, újabban: a praktikus örökéletűnek mondott vasbetonnál vagy műanyag flakonoknál is.

Ha a modern esztétika kicsit kitágított történetére tekintünk, akkor érdemes egy futó pillantást vetnünk Petrarca sokat idézett és sokak által értelmezett híres levelére, amelyben beszámol az Avignon melletti Mont Ventoux megmászásáról. A levelet 1336-ra datálta vissza, valójában 1350–52 tájékán született, s bár azt a látszatot igyekszik benne kelteni, mintha közvetlenül a csúcstról visszatérve szakadt volna ki belőle élménybeszámolóként, valójában egy gondosan kidolgozott humanista irodalmi alkotással, sőt allegóriával van dolgunk. E levél alapján is szokták Petrarcat az első modern embernek nevezni, aki úgymond csak a kilátás kedvéért képes volt megmászni egy hegyet: „Az a vágy ösztökélt csupán, hogy ezt a roppant magas hegyet, melyet nem ok nélkül hívnak »Viharos«-nak, a mai napon megmászsam, miszerint egy olyan csúcsot láthassak, amelyik magasságáról híres” (Petrarca 1962, 82). Most itt nem foglalkozom sem e levél értelmezésének sokrétű hagyományával, sem azzal, mi lehetett a költő valódi szándéka ezzel a szöveggel, bár aligha az, hogy a természet iránti újfajta nyitottságot kezdeményezzen, ahogy Jacob Burckhardtól Kenneth Clarkig sokan értelmezték.¹⁵ A hegyre feljutás eredeti célja valamiképp közelebb kerülni az éghez, ami

¹⁵ A levélnek a természeti látvány (esztétikai) tájként felfedezésében és a tájképfestészet műfajának későbbi kialakulásában játszott esztétika- vagy művészettörténeti szerepe és jelentősége utólagos konstrukciónak látszik, nem tűnik egyezni a szerző eredeti szándékaival.

itt, Joachim Ritter híres értelmezéséhez kapcsolódva, a természetben lévő isteni megragadására irányuló régi filozófiai törekvés mintájára a természet mint Egész átkarolása volna a csúcsról nyíló szokatlan méretű kilátásban, azaz a fizikai térben. Ezen a ponton mindenesetre összekapcsolható a grandiózus táj észlelése a csillagos égével, ahogy erre – mint mindjárt látjuk – a levél szövege is utal. A vállalkozás ötletének megszületése, az előkészületek, majd a küzdelmes felfelé menet után megérkezünk a csúcsra Petrarccal és fivérével, valamint a névtelen kísérőkkel. A ritka levegő okozta szédülés és a szokatlan méretű tér okozta megrendülés említését követően mindössze néhány sornyi, felsorolásszerű leírást kapunk a látottakról, s költőnk figyelme nagyon gyorsan másra terelődik: „új gondolatok szállták meg lelkemet, és a táj keltette gondolataimat az időről való elmélkedés váltotta föl [*Occupavit inde animum nova cogitatio atque a locis traduxit ad tempora*]” (Petrarca 1962, 86.). Nem „táj”, hanem a *locis* szerepel az eredeti latin mondatban, tehát a „helyekről” az „időre” váltunk. És innen-től egy érzelmileg sokkal fűtöttebb és terjedelmesebb merengés következik, amelyben Petrarca múltja, jelene és jövője lesz a téma, életének már meghozott és még meghozandó egzisztenciális döntései. A csúcsról nyíló kilátás látszólag közel hozott térben távoli dolgokat, ezzel párhuzamosan vagy ez által felkeltve időbeli sűrűsödés kezdődik, amely a múltat és a jövőt hozza közel egymáshoz, utóbbiba a túlvilági élet horizontját is beleértve. A térbeli – a földi világhoz tartozik, az időbeli – a spirituálishoz. Mintegy álomból, úgy ébred fel Petrarca ebből a révülésből, futólag még körbepásztázza tekintetével a panorámát, röviden felsorol néhány földrajzi helyet, amelyet lát vagy csak sejt, aztán következik a levél híres fordulata, amikor is végleg hátat fordít a látványnak. Találomra felüti Szent Ágoston *Vallo-másait* a X. könyvnel, s éppen ezekre a sorokra esik a pillantása: „Íme, összevissza csavarognak az emberek, hogy megcsodálják a hegyek csúcsait, a tenger iszonyatos taréjait, a folyók roppant kanyargásait, az óceán tágas tereit, a csillagok futását, de magukra ügyet sem vetnek” (Augustinus 1987, 290.). Ebben a kontextusban az éppen megmászott hegy, hasonlóan más, szintén grandiózus fizikai méreteikkel csodálatot kiváltó természeti tárgyakhoz, a földi és ezért értéktelen csodálat tárgyaként merül fel. Ebben az aszketikus-platonikus értelmezésben, amely csak a befelé figyelést értékeli, a boldog élethez vezető igaz ösvényt kereső számára még a csillagos ég szemlélésével való bibelődés is méltatlan lesz – noha utóbbi legmagasabbra értékelésének jelentős hagyománya volt, talán elég, ha Anaxagorasra vagy Ovidiusra hivatkozom.¹⁶ Petrarca levelét a látható-fizikai és a láthatatlan-spirituális közötti mély szakadék miatt nem lehet proto-esztétikai szövegnek olvasni, a koszorús költő szelleme még nem volt képes – ahogy majd Hepburn nevezi – „metafizikai képezelőerőként” működni, amely egyszerre tekintene a metafizikaira mint támaszára és végső igazolására, ugyanakkor a konkrét jelenbeli természet- (vagy táj-)tapasztalatnak is nélkülözhetetlen eleme volna, mint ami „egybeolvadt az érzéki komponensekkel, nem pusztán egy azok által keltett meditáció” (Hepburn 1996, 192.).

Mindezzel együtt Petrarca levele már nagyon szépen dokumentálja nekünk, hogy a monumentális tértapasztalat hogyan transzformálódik időtapasztalattá, hogy egy határtalan látvány milyen intenzíven hat az idővel kapcsolatos érzékenységünkre, hogyan merülnek fel ilyen találkozásokkor azonnal a saját étellel, annak eddigi történéseivel és remélt kifutásával kapcsolatos kérdések és hogyan vetődik fel a személyes felelősség az ezekkel kapcsolatos döntések meghozatalában – és ez a csillagos ég esztétikai megtapasztalása esetén is működik.

¹⁶ Arisztotelész *Eudemoszi etikájában* egyetértőleg említi, hogy Anaxagoras szerint arra születünk, hogy a mennyboltot és a világ rendjét szemléljük (vö. 1216a). Ovidius *Átváltozásai* első szakaszának végén is ezt olvassuk: „Minden egyéb állat letekint görnyedten a földre, / embernek fölemelt orcát és adta parancsát, / hogy föl a csillagokig pillantson, az égre tekintsen. / Így, mely imént nyers volt s formátlan, a föld sosemismert / emberi orcákkal vált végül tündökölővé” (ford. Devecseri Gábor).

A mennybolt temporális aspektusát természetesen sokféleképpen elgondolhatjuk. Nézhetünk rá mint a csillagászati vagy kozmikus idő megmutatkozására egy Einstein- vagy Lemaître-féle univerzumban, mely időt sokatmondóan távolságadatokban szokás megjeleníteni (a különböző égitestek vagy égi jelenségek közötti távolságok fényéveiben, vagy az Univerzumunk gömbjének feltételezett sugarában, amelyet jelenleg 13,8 milliárd fényévben határoznak meg). Ha tekintetünk csillagképekre tagolva nézi az eget, hatalmas kupolaként (ahogy Kanttól Thoreau-ig később is sokan javasolják), akkor a mitológiai idő lenyomatának is nézhetjük, számos, gyakran tragikus történet emlékének emberek és istenek konfliktusáról; vagy egy talán még régebbi, kozmogóniai idő emlékművének is, amely a világ legelső benépesítésének vallási ősidejébe vezet vissza, és ekkor a mindig hideg és távoli uranikus égistent magát láthatjuk a csillagos égboltban, ahogy erről Mircae Eliade olyan szépen írt *A szent és a profán* című könyvében (vö. Eliade 1987, 108. skk.). S persze az örökkévaló, koncentrikus gömbökként elképzelt szférák magasztos és méltóságteljes körmozgásának is látható a hosszabban megfigyelt csillagos boltozat egy ptolemaioszi kozmoszt feltételezve, amiből az idő emberi számításának alapvető ciklusai is adódtak: a napok, a holdhónapok, az évek. Mégis a csillagos ég talán elsősorban és mindenekelőtt a személyes életidő-tapasztalat egyik jelentős formájának értelmezhető.

Első nekifutásra ez a saját élet *végességének* eleven és erős érzését jelenti. Ha a mérhetetlen tértől vagy a benne sejtett hatalomtól szédülünk a csillagos égre nézve, az valamiképp elárasztja érzékeinket, összenyomja a tudatot, megdöbbeníti a szemlélőt, a végtelen térként megélt csillagos ég – láttuk, Pascal óta közhely – egzisztenciális jelentéktelenségünk érzését kelti (legalábbis ez lett a fenséges tértapasztalatként elgondolt éjszakai égbolt kiváltotta hatás első vagy kezdeti fázisának bevett leírása), ha felhasználjuk mai tudományos ismereteinket, akkor azt mondhatjuk: a viszonyítási pontok nélküli beláthatatlan térben milliárdszámra lebegő galaxisok között az egyik közepes méretűnek egy eléggé kültekinek tűnő spirálkarjában egy harmadrendű sárga törpecsillag harmadik kőzetbolygóján kell elhelyeznünk magunkat. Az Univerzum ismert méreteihez képest annyira eltörpültnek látszunk, hogy ennek elgondolása már önmagában messze meghaladja a képzelőerőnk teljesítőképességét – Kant ezt persze már a főként boruló boltozat egyetlen látványként való megragadására is alkalmatlannak mutatta be. Ezt a nyomasztó túlaradást vagy a felfogóképességeink alkalmatlanságának (kezdeti) negatív érzését általában feloldódás követi a tértapasztalatként elgondolt csillagos ég esetében: emlékezhetünk Kant „felszabadító” moralizálására vagy Brady megfogalmazására, amelyben „a végtelenség egyfajta érzéki megérzése” volna az éjszakai égbolt fenséges tapasztalata, mint ami erősen különbözik a végtelen bármifajta intellektuális vagy matematikai eszméjétől (Brady 2013, 60). Ezzel szemben időtapasztalatként elgondolva a felszabadító vagy kiterjesztő potenciál másmilyen típusú, mint amelyet mérhetetlen térként érzékelve kaphatunk, a továbbiakban ezt kísérlem meg röviden kibontani.

A csillagos ég esztétikai tapasztalatában az időbeli végesség érzése az *egyediségünk* vagy a *páratlanságunk* mintegy kozmikus viszonylatban való megéléséhez vezetethet, miközben ez mégsem jelent hübriszt vagy a megélt tapasztalatot jelentősen torzító antropomorfizálást. A szemlélő nem képzelettel a világegyetem urának magát, még csak morális felsőbbrendűséget sem kell, hogy tulajdonítson magának, nem kell azt sem képzelnie, hogy ő volna a jelentés egyetlen lehetséges forrása az őt körülvevő ürességben, s mindent önmagából kellene kivetítenie a szemben álló mérhetetlenre – miközben szükségképpen és mindig az éppen észlelt félgömb középpontjában állunk, akárhol is vagyunk, amikor felnézünk az égre. Az időélmény felől felsejlő pozíció lehetővé látszik tenni egy a térbelihez képest másra kifutó és koncentrálnó reflexiót, amelynek egyszerre tárgya az ég, a Föld és önmagam: saját életem és az emberi faj egész története, mindezek egymáshoz való viszonya – végső soron a múlt-jelen-jövő közti kapcsolat. Adódnak számunkra természetesen

más látványok és források, amelyek esztétikai befogadásakor megélethetjük létezésünk időnek kitettségét vagy végességét, mint az ősi és a modern romok, a Föld egész felszíne gigantikus romként elgondolva Thomas Burnet XVII. század végi nevezetes elmélete alapján, a „*sic transit...*” végkicsengésű tanulságok az emberiség történetírásából, vagy akár néhány megsárgult fotó egy családi albumból alkalmas lehet erre. A csillagos ég azonban, szemben ezekkel a forrásokkal, egyúttal mindig megőrzi radikális idegenségét és roppant látványának változhatatlanságát.

Mindig marad benne valami távoli és monumentális emlékmű-jelleg, amelyen a csillagok szikrázó fénypontjai is leginkább pazar díszítő-ünnepi elemként tűnnek fel (persze nem a csillagász vagy a szextánssal dolgozó navigátor szemében), mintsem (providenciálisan) hasznos világító vagy meleget adó forrásként. Mint ilyenek osztoznak az éjszaka apró fényeiben megpillantható esztétikumban (a karácsonyfák fényei, születésnap gyertyák, fáklyás menetek, ünnepi tűzijátékok és díszkivilágítások), amelyre Anne Souriau hívja fel a figyelmünket *Petites lumières dans la nuit* című rövid esszéjében.¹⁷ A csillagok a mennybolt kupoláján sokban osztozhatnak az éjszaka (emberi) fényfüzéreivel, Souriau szerint „tiszták” és valamiképp a „szentséghez” kötődnek: a csillagok fénye nem melegít, nem „ad életet”, nem „hasznos”. Ugyanakkor megszépítik az „alkalmat”: a jelen pillanatot ünneppé teszik, s ezzel időben kitüntetett ponttá emelik vagy terjesztik ki. A csillagász vagy a navigátor számára persze hasznosak is lehetnek a boltozat sziporkázó pontjai, bár mindkettő érdeklődése (a tudományos és a térbeli tájékozódási) csak az égbolt egy bizonyos részére vagy területére irányul, sosem az egész tündökletességére.

IV.

Végezetül egy másik oldalról is szeretném megvilágítani, mire is gondolok, amikor a csillagos ég esztétikáját nem elsősorban a tér-, hanem az időtapasztalat felől próbálom megragadni. Ehhez a megvilágításhoz éppen a csillagos ég fényeit fogom segítségül hívni, tehát azért metaforákkal fogok operálni. Az *éjszaka és a holdfény* című 1863-as esszéjében Thoreau megjegyzi, hogy a Hold fénye „inkább arányban áll a tudásunkkal, mint a napvilág. Nincs nagyobb homály az átlagos éjszakákon, mint amilyen szokásosan honol az elménkben, és a holdfény épp annyira ragyogó, mint a legfényesebb pillanataink” (Thoreau 1863, 583.). Mintegy másfél évszázaddal korábban, 1714-ben Addison egy pascali inspirációjú esszé-sorozatot írt *The Spectator* című folyóirata számára *Erkölcsei és mennyei esszék* címen, ennek első darabja nyitányként elmeséli egy tágas mezőn tett esti sétája történetét. A napnyugta színorgiáját követte a fokozatosan és észrevétlenül leszálló éj. Előtűnt a csillagos ég bámulatos látványa, felragyogott a Tejút, s mindennek megkoronázásaként még a telehold is felkelt „abban a felhő-fenségben [*clouded Majesty*], amelyre már Milton is felfigyelt”: és mindez „a

¹⁷ Szerinte az éjszaka apró fényei tiszta esztétikai tapasztalatnak tekinthetők, amennyiben a rájuk csodálkozás nem igényel sem elméleti, sem művészeti előképzettséget. Az ünnepi alkalmakat ünnepivé a beszédek, díszlővések stb. tehetik, aki fényt gyűjt ilyenkor, az megszépíti azokat. Sőt a éjszaka ezen apró fényei akkor is működnek esztétikailag, ha semmiféle ünnepi alkalomhoz nem kötődnek; azért nézhető tiszta művészetként, mert létezésüket kizárólag esztétikai jellegük igazolja; a fény önmagában is ragyogó, de egy fűzér apró fény megsokszorozza a ragyogását, és gazdagságot kölcsönöz a látványnak. A sötétségben elszórt apró fények mintegy kiállnak a világ többi (nem látható) részéért. A hasznos fények profánok, ezen kis fények rejtelmes ragyogása valami szent(séges)hez hasonlítja őket. A kettő közti hallgatólagosan elfogadott hierarchiát szépen bizonyítják azok az esetek, amikor a hasznos világítást lekapcsoljuk, hogy jobban láthatóvá váljanak ezek a (nem hasznos) fények, például lekapcsoljuk a villanyt, hogy a születésnap torta gyertyafénye tündökölhessen (Souriau 1977, 319–320.).

természet új képére nyitotta rá a szemet, amely finomabban árnyalt és puhább fények közé vetett, mint az, amelyet a Nap korábban felfedett számunkra” (Addison 1965, IV: 529).¹⁸ Thoreau még azt a megfigyelést is teszi, hogy a holdfényben látott táj, éppen a szokatlan élességű és másként vetülő árnyékok miatt, olyan részleteket is megmutat, amelyeket nappal sohasem vennénk észre. Ezzel a két idézettel egyrészt a napfény és a holdfény közti különbség összetett hagyományára is utalni szeretnék, másrészt egy szándékaim szerint valamelyes magyarázó erővel bíró analógiát szeretnék felállítani a hold- és a csillagfény visszaverődése és a csillagos ég látványa által előidézett időtapasztalat között. David E. Cooper hívja fel a figyelmet arra, hogy több nagy kultúrában is megtalálható olyan tradíció, amely a holdfényes félhomályt és sötétedést kontrasztba állítja a napfényvel, és az előbbi részesíti előnyben, mondván, a napfényben a dolgok elkülönülten és individualitásukban mutatkoznak meg, amíg a finom holdfényben valódi mivoltukban: végső egységben összeolvadva. Ilyenkor „a világ akként jelenik meg, amint valóban van, »bizonyos misztikus homályossággal átitatva«” (Cooper 2013, 83.).¹⁹

Ami tehát az analógiát illeti a kozmikus fénysugaraknak a természet éjszakai megvilágításával való viszonya és a kozmikus időnek (az örökkévalóságnak) a személyes életidővel való viszonya között, az éjszakai ég megtapasztalásának leírása mind Thoreau-nál, mind Addisonnál felkínál egy valamelyest újfajta esztétikai értelmezést: anélkül, hogy valamilyen illuzórikus egységet vagy akárcsak harmóniát tételezne fel az esztétikai szemlélő és valami nagy Egész között, anélkül, hogy antropomorfizáló projekciókat működtetne, mégis *viszonyt* létesít köztünk és az éjszakai égbolt radikális mássága vagy akár emberte-

¹⁸ Addison egyik forrása itt is minden bizonnyal Bernard le Bovier de Fontenelle-nek a világok sokaságáról folytatott *Beszélgetései* (1687) lehetnek, amelyben a holdfényes éjszaka méltatásával kapcsolatban mindjárt az első estén elhangzik az is: „a nappal látványa túl egyhangú: nincs más, csak a nap és a kék égbolt; ezzel szemben az ezer és ezer alakzatban szanaszét szórt csillagok látványa talán kedvez az álmodozásnak [*rêverie*] és a kusza gondolatoknak, melyekben örömet merül el az ember [*où l'on ne tombe point sans plaisir*]” (Fontenelle 1979, 19.). Fontenelle szövege azért más jellegű, egyrészt tudományoskodóbb, másrészt – a márkinóval folytatott folyamatos flörtölés következtében – mondénabb. Addison széles mezőn tett esti sétája szellemiségében inkább a *Genezist* idézi meg: „kiméne Izsák este felé elmélkedni a mezőre” (1Móz 24,63).

¹⁹ Cooper ebben a könyvében a vízfelületen táncoló és vibráló napfény elbűvölő jelenségével foglalkozik, amely szerinte a világ nagyon hasonló aspektusára hívhatja fel a figyelmünket: a dolgok fúziójára vagy egységére, a mélyükben húzódó tünékeny titokra. A tapasztalat világa – Cooper szerint – azért rejtélyes, mert egy kimondhatatlan ősforrásból származik, amely maga nem lehet tárgya a tapasztalatnak; ez a kimondhatatlanság valóban kifejezhető a félhomállyal és a holdfényvel, de ekkor az ismeretlen iránti félelemmel és borzongással is összekapcsolódik, holott szerinte „a dolgok titokzatos ősforrása, ha valamit egyáltalán, akkor, a hála érzését kelti fel, nem a félelemét, átölelésre hív, nem remegésre” (Cooper 2013, 85.). A vízfelületen táncoló napfény (amikor egyszerre látjuk a sziporkázó vibrálást, és vagyunk tudatában azon mélységeknek, amelyekben ez nyugszik) ezért végső soron hatásosabb és adekvátabb metaforája a világ misztériumának. Érdeemes azért megjegyezni, hogy egyrészt Cooper is csak fokozati különbségről beszél e két metafora között, másrészt ő is tudatában van annak, hogy más emberekre más metaforák és képek hathatnak intenzívebben; szerintem a vízfelületen játszó napfény-sziporkák hatásosabbak napnyugtakor, amikor a Nap fénye és melege mérséklődik, amikor a nappal közel jár már ahhoz, hogy átadja helyét a csillagfényes éjszakának, amikor a Nap is egy olyan csillag lesz, csak nagyon közeli, mint az összes többi (még Cooper kis kötetének fedőlapján is egy tenger feletti napnyugtát ábrázoló fotó látható). Harmadrészt a holdfényes félhomálnak a borzongatóhoz vagy akár a horrorhoz kötése valóban jól ismert az európai kultúrában, de a gótikus (rém)történetektől Ady Endre *Jó Csönd-herceg előtt* című verséig (s persze tovább) ívelő tradíció csak az egyik hozzáférhető értelmezés, sem az általam fentebb hivatkozott Fontenelle-nél, sem Addisonnál, sem Thoreau-nál (és még nagyon sokanál másoknál) nincs ilyesmiről szó a hold- és csillagfényes éjszaka tapasztalata kapcsán.

lensége között. Ráadásul, ettől nem függetlenül, Addison beszámolója inkább csak a mezőn tett séta kerettörténetével sejtetve, Thoreau-é világosabban utal arra, hogy a csillagos ég tapasztalata egyáltalán nem egyenlő a boltozat látványával, hanem multiszenzoros tapasztalat, a földi környezet az összes egyéb érzékünket stimuláló ingereivel annak konstitutív része: a puha fényekkel megvilágított táj, az éjszaka hangjai és zörejei, illatai, ízei, fuvallatai és azok hőmérséklete stb. – amelyek mások, mint a nappal megfelelő és szükségképp megszokottabb minőségei – mind elválaszthatatlanul hozzátartoznak. A csillagok és a Hold fényénél egyúttal tehát a körülöttünk lévő természeti környezetnek is új képét, azaz másfajta *állapotát* pillantjuk meg; és ezen közben magunkat is máshogy tapasztaljuk meg.

Ezen a ponton talán érdemes még egy Hepburntól származó megfigyelésre hivatkoznom. Egyik tanulmányában beszámol egy éjszakai sétájáról, s noha ő ragaszkodik a térrel kapcsolatos szókészlethez, nem tanulságok nélküli az, amire jut. Északnyugat-Anglia híres Tövidékén járt, amikor egy dombra felkapaszkodva egy tengerszemet pillantott meg: a durva sziklás környezetben „csodás élvezetet okozott a háborítatlan sima víztükör” látványa, ráadásul „a hold tükröződött a tengerszemen; és az a ragyogó, pici hozzájárulás a látványhoz jelentős további változást idézett elő”. Hepburn ugyanis azt kezdte érezni, hogy ő többé „nem egy egyszerű, magányos tengerszem-néző”, hanem „valaki, aki egy űrben lebegő planéta felszínén sétál”. A „testi méretének és léptékének érzetét” és egész „pozícióját” innentől meghatározta „más mennyei testekhez, bolygókhoz, holdakhoz és csillagokhoz” való viszonya (Hepburn 1998, 273.). A holdfény visszaverődése a tengerszem felszínén egy kiterjesztett self érzetét keltette. Ha a csillagos éggel kapcsolatba hozható időtapasztalatra próbálom ezt alkalmazni, akkor ez a saját életidő intenzív és össze-sűrűsödő megélésével és az emberiség történeti idejére való kiterjesztésével volna jellemezhető. A visszaverődés metaforája arra is utalhat, hogy ez a tapasztalat elválaszthatatlan a földi léttől, az ismert természeti környezettől, amely – mint láttuk – szintén más arcát mutatja ilyenkor. Ugyanaz a táj vesz körül bennünket a csillagos ég alatt is, mint napvilágnál, mégis az ég, valamint a hold- és csillagfényben átforgált földi környezet *együttese* egy temporálisan „kiterjesztettebb” állapotba juttatja az éjszakai sétálót, hasonlóan ahhoz, ahogy Hepburn saját testének méretét és léptékét érzékelté egy kitágított dimenzióban, az űrben lebegő égitestekkel való viszonyában.

Mintha a csillagos éjnek ezt a temporális dimenzióját ragadták volna meg egy egészen más nyelven az álmok és a profetikus látomások ősi koncepciójában; az álmokban, amelyek természetszerűleg az éjszakához tartoznak, s amelyekben a self érzékletei intenzívebbek, és a léleknek legalább részben lehetősége van a testi-fizikai és a hétköznapi időbeli korlátoktól megszabadulni. Ez volt Szeléné birodalma, aki – a mítosz egyik változata szerint – *örök álomban* szunnyadó szép kedvesében, a pásztor Endümióban gyönyörködik éjszakákon át, s akiről a nyolcadik orphikus himnuszban azt olvassuk – itt most Thomas Taylor 1792-es angol fordítására támaszkodom –, hogy a Hold-istennő „a korok anyja [*the Mother of Ages*]” és az „éjszaka lámpása”, aki „a Természet műveinek végső célt rendel [*Who giv’st to Nature’s works their destin’d end*]” (Taylor 1792, 126.) – talán fogalmazhatnánk úgy is, *életcélt* rendel.

Végezetül még annyit tennék hozzá, hogy a XVII. és XVIII. század fordulóján, a modern esztétika megjelenésének idején, az tűnt a sürgető feladatnak, hogy újra felfedezzék vagy újra elsajátítsák a csillagos eget immár mint természeti fenséges tapasztalatot, amihez újra kellett konfigurálni a korábbi mitológiai és metafizikai tartalmakat is; manapság viszont mintha az lenne a feladat, hogy újra felfedezzük a csillagos ég esztétikai tapasztalatának egy kvázi-ptolemaioszi sémáját, hogy újra elsajátítsunk releváns és félig-meddig feledésbe merülő tartalmakat egy egyre ritkábban adódó esztétikai tapasztalaton keresztül, miközben újra konfiguráljuk a természettudományos kíváncsiság és ámulat e tapasztalatot illető igényeit; még általánosabban: a modern európai természettudományos kul-

túra igényeit, amelynek legszembetűnőbb jegye kezdettől fogva az volt, hogy fokozatosan minden kognitív értéket a (természet)tudományba kívánt asszimilálni (vö. Gaukroger 2006, 11.). Miközben az éjszakai égbolt megjeleníthet elérhetetlen térbeli távolságokat és felfoghatatlan időbeli skálát, valamilyen radikális másságot vagy akár embertelent, fenséges esztétikai tapasztalatként sokkal inkább a Földhöz viszonyul: egyrészt az adott tapasztalat partikuláris körülményein keresztül (a földi táj megvilágítása, hangok, illatok stb. révén), az emberi faj közös élmény voltán keresztül és a szemlélő személyes életidejének intenzív megélésén keresztül. A fentebb kínált, nem kognitivistá értelmezésben bárki kiaknázhhatja az éjszakai égbolt tapasztalatában lévő esztétikai potenciált, aki a kozmikus időnek a megélhető világra és a személyes életidőre való visszaverődéseként tekint az égre, és nem pusztán kimeríthetetlen csillagászati és asztrofizikai rejtélyek tárházának gondolja. A tudományos tudás bizonyos részei mindig is részeivé válhattak a csillagos égbolt esztétikai tapasztalatának, de ez a tudás nem magyaráz meg mindent, nem kizárólagos, sőt nem is konstitutív ebben az élményben. Az esztétikai szemlélő inkább csak szemezgetni fog a természettudományos ismeretek óriási asztaláról, amennyiben talál ott izgalmas és inspiráló falatokat, ugyanakkor folyamatosan felhasznál számos más és egy-mástól nagyon különböző forrást a kulturális örökségétől kezdve a saját élettapasztalatáig. Manapság ennek a visszaverődésnek a megtapasztalása figyelemzavaróként is megjelenik: egy Földünk van, egy világunk és egy életünk (az emberiség szintjén is) – ezt élhetjük meg, élvezhetjük és próbálhatjuk megőrizni: ez nem egyszerű antropocentrizmus a szó pejoratív értelmében, inkább annak megrendítő erejű tudatosítása, hogy egyediek és egyedülállók vagyunk e holdalatti világban.

Hivatkozások

- Addison, Joseph és mások. 1965. *The Spectator*. 5 vols, szerk. Donald F. Bond. Oxford: Clarendon Press.
- Addison, Joseph. 2007. „A képzelőerő gyönyörei”, ford. Gárdos Bálint. *Jelenkor*, 50/11. 1184–1209.
- Augustinus, Aurelius. 1987. *Vallomások*, ford. Városi István. Budapest: Gondolat.
- Barton, William M. 2016. *Mountain Aesthetics in Early Modern Latin Literature*. London: Routledge.
- Brady, Emily. 2013. *The Sublime in Modern Philosophy: Aesthetics, Ethics, and Nature*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Burke, Edmund. 2008. *Filozófiai vizsgálódás a fenségesről és a szépről való ideáink eredetét illetően*, ford. Fogarasi György. Budapest: Magvető.
- Carlson, Allen – Glenn Parsons. 2008. *Functional Beauty*. New York: Oxford University Press.
- Cooper, David E. 2013. *Sunlight on the Sea. Reflecting on Reflections*. [London:] [n.d].
- Eliade, Mircea. 1987. *A szent és a profán. A vallási lényegről*, ford. Berényi Gábor. Budapest: Európa.
- Etlin, Richard A. 2012. „Architecture and the Sublime”, in Timothy M. Costelloe (szerk.), *The Sublime: From Antiquity to the Present*. Cambridge: Cambridge University Press, 230–273.
- Fontenelle, Bernard le Bovier de. 1979. *Beszélgetések a világok sokaságáról*, ford. Lakatos Mária. Budapest: Európa.
- Gaukroger, Stephen. 2006. *The Emergence of a Scientific Culture: Science and the Shaping of Modernity, 1210–1685*. Oxford: Clarendon Press.

- Hepburn, Ronald W. 1996. „Landscape and the Metaphysical Imagination”. *Environmental Values*, 5/3. 191–204.
- Hepburn, Ronald W. 1998. „Nature Humanised: Nature Respected”. *Environmental Values*, 7/3. 267–279.
- Hepburn, Ronald W. 2010. „The Aesthetics of Sky and Space”, szerk. Emily Brady. *Environmental Values*, 19/3. 273–288.
- Hutcheson, Francis. 2004. *An Inquiry into the Original of Our Ideas of Beauty and Virtue. Revised Edition*, szerk. Wolfgang Leidhold. Indianapolis: Liberty Fund.
- Kant, Immanuel. 1997. *Az ítélőerő kritikája*, ford. Papp Zoltán. Szeged: Ictus.
- Kant, Immanuel. 1998. *A gyakorlati ész kritikája*, ford. Papp Zoltán. Szeged: Ictus.
- Koyré, Alexandre. 1957. *From the Closed World to the Infinite Universe*. Baltimore: The Johns Hopkins University.
- Marcus Aurelius. 1975. *Elmélkedései*, ford. Huszti József. Budapest: Európa.
- Matthews, Patricia. 2002. „Scientific Knowledge and the Aesthetic Appreciation of Nature”. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 60/1. 37–48.
- Morris, David B. 1972. *The Religious Sublime: Christian Poetry and Critical Tradition in 18th Century England*. Lexington: The University Press of Kentucky.
- Pascal, Blaise. 1983. *Gondolatok*, ford. Pődör László. Budapest: Gondolat.
- Petrarca, Francesco. 1962. *Petrarca levelei*, ford. Kardos Tibor. Budapest: Gondolat.
- Schaeffer, Jean-Marie. 2018. „Esthétique de la nature ou esthétique environnementale?” *Nouvelle Revue d’Esthétique*, 22/2. 55–63.
- Shapshay, Sandra. 2013. „Contemporary Environmental Aesthetics and the Neglect of the Sublime”. *The British Journal of Aesthetics*, 53/2. 181–198.
- Souriau, Anne. 1977. „Petites lumières dans la nuit.” *Actes du VIIe congrès international d’esthétique, Bucarest 28 Août – 2 Septembre, 1972*, II. 319–321.
- Szécsényi Endre. 2020. „The Jesuit Thread in Joseph Addison’s Aesthetics’, in Claire Boulard Jouslin – Klaus-Dieter Ertler (szerk.), *Addison and Europe / Addison et l’Europe*. Berlin: Peter Lang, 49–63.
- Szécsényi Endre. 2021. „Remarks upon the Aesthetics of the Night Sky”. *ESPES – The Slovak Journal of Aesthetics*, 10/1. 51–63.
- Taylor, Thomas. 1792. *The Hymns of Orpheus*. London: a szerző kiadása.
- Thoreau, Henry David. 1863. „Night and Moonlight”. *The Atlantic Monthly Magazine*, November, 573–583.
- Tuveson, Ernest Lee. 1960. *The Imagination as a Means of Grace: Locke and the Aesthetics of Romanticism*. Berkeley: University of California Press.
- Watts, Isaac. 1810. *The Works of the Reverend and Learned Isaac Watts, D.D.* Vol. 3. London: J. Barfield.

MEGTANULNI ELBÚCSÚZNI

Kántor Péter: *Elegendó ok*

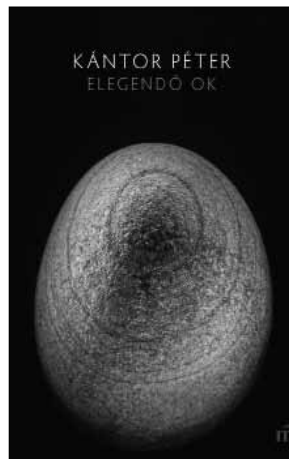
Az elmúlt bő egy évtizedben hozzászokhattunk, hogy Kántor Péter „-tól, -ig” évszámzással látta el új versesköteteit. A *Megtanulni élni* című 2009-es válogatást követően így volt ez a *Köztünk maradjon* (2012) és a *Valahol itt* (2017) esetében, és nincs ez másként a tavaly júliusban megjelent *Elegendó ok*kal sem. Azt azonban már e kötet megjelenésekor tudni lehetett, hogy a cím alatt feltüntetett 2017–2021-es időszak egyben az utolsó is, amelyben újabb Kántor-versek születhettek. A könyv a szerző halálát megelőző négy és fél évben írott alkotásait tartalmazza és reflektáltan egyfajta búcsúkötetként készült el.¹ Az *Elegendó ok* tehát nem kevesebbet vállal, mint hogy méltó zárata (és egyben kerete) legyen egy kiemelkedő költői pályának.

A kötet nem tagolódik különálló ciklusokra, helyett időrendben, éves bontásban sorakoznak a szövegek, ami a tartalomjegyzékben követhető. E gesztus önmagában is árulkodó lehet azzal kapcsolatban, hogy az *Elegendó ok* inkább gyűjtemény az utolsó évek alkotásaiból, mintsem maradéktalanul kidolgozott kompozíció. Emiatt a szerző korábbi kötetének viszonylatában néhol egyenetlennek, esetleg kiforratlannak érezhetjük, ám ez nem jelenti azt, hogy (a kiváló szerkesztői munkának is köszönhetően) ne lennének szándékolt ívei vagy jól körülhatárolható koncepciói.

Noha a megjelenés körülményeinek, illetve a szerző sorsának utólagos ismerete is megelőlegezhetné ez irányú olvasatunkat, mégsem csak ezekből következtethetünk arra, hogy a kötet egyik hallgatólagos szándéka az összegzés. Az *Elegendó ok* (a korábbi művekhez képest) csekély terjedelme ellenére szemléletesen idézi meg az életmű főbb állomásait, valamint sokszínű áttekintést nyújt a költő kedvelt témáiról, jellegzetes megszólalásmódjairól, alakjairól és tárgyairól. Több alkotás nyíltan is feleleveníti Kántor korábbi munkáit. Hogy csak egy kézenfekvő példát említsünk: a szerző első kötetét (*Kavics*, 1976) idézi meg (a borító mellett) a *Négykézláb* című korai mű kibővített újrairása, a *Négykézláb őszintében*. A szöveg emellett a *jukka palma* említésével a Kántor-életmű ikonikus darabjára, a *Megtanulni élni*re is utalást tesz, de számos ehhez hasonló gesztust találunk más költeményekben is.

A visszatérő szereplőkkel és témákkal kapcsolatban már a kötet első verse reprezentatív lehet. A *cirkusz* című alkotás központi alakja a nagymama, akiről a költő korábbi műveiben is gyakran olvashattunk. (Nem melleleg az *Elegendó ok* más darabjaiban is kitüntetett szerepet kap. Lásd: *Feltételes*

¹ Számos recenzió kiemeli, hogy a költő súlyos betegsége miatt a kiadvány fokozott munkatempóban készült. Továbbá e búcsújellegről árulkodik a sötét tónusú borító, illetve Dávid Anna fül-szövege is.

Magvető Kiadó
Budapest, 2021
72 oldal, 1999 Ft

megálló, Valaki feljegyzéseiből.) A szöveg azonban más módon is párbeszédbe lép az életművel, hiszen az 1985-ös *Grádicok* kötetben már szerepelt egy *A cirkusz* című vers. Így az újabb mű mintha csak a korábbi (egy-egy szám első személyben elbeszélte) szöveget folytatná, avagy arra utalna vissza kezdősorával: „A nagymama is szerette a cirkuszt” (7.).

A jellemző megszólalásmódokkal kapcsolatban elmondható, hogy Kántor gyakran ajánlotta verseit pályatársainak, kollégáinak, barátainak, vagy írt nekik címzett alkalmi verseket. E kötetben is több ilyen alkotás kapott helyet, például Juhász Ferencnek, Tandori Dezsőnek, Kovács András Ferencnek vagy *D. A.-nak* (gyaníthatóan Dávid Annának) ajánlva. Emellett a költő egyik legkedveltebb műfaja, a képleírás is felbukkan a Rembrandt festménye nyomán született *Őnarckép Pál apostolként* című verssel. Habár e könyvben mindössze ez az egyetlen ilyen mű szerepel, ez annál fontosabbnak bizonyul a kötetegész szempontjából, a költő öregedéssel kapcsolatos önvizsgálatának verseként. (E jelentőségre és reprezentatív funkcióra utalhat az is, hogy a költemény annak ellenére kapott helyet a kiadványban, hogy korábban már szerepelt a 2019-es *Jég-öröm* című válogatáskötetben, amely Kántor húsz képleíró versét gyűjti össze.) A kötetben (a teljesség igénye nélkül) a szerző további olyan visszatérő témái is fontos szerepet kapnak, mint az alkotómunkára és az irodalomra vonatkozó reflexió (*Az olvasószéken, Elegendő ok*), az aktuálpolitika-kritika (*A vízesésnél, Eltévédtek*) vagy a holokausztmélkezet (*30 szó Waldseeből*). Sőt, akad olyan szöveg is (a *Tropeában kék a tenger*), amely mindezeket képes érvényesen integrálni. Az *Elegendő okban* tehát határozottan megmutatkozik a szándék, hogy az új műveken keresztül tárlatvezetésben részesítse az olvasót, bemutatva a Kántor-életmű alapvető és sajátos aspektusait.

E hol implicit, hol egészen konkrét összefüggéseknél és visszaulásoknál azonban sokkal izgalmasabbak az alkotói szemléletre vonatkozó önreflexiók, melyek a kántori költészet esszenciájához visznek közelebb. Ebből a szempontból (és talán a kötet egészére nézve is) a legkiemelkedőbb szöveg a fent említett *Tropeában kék a tenger*. A versben három különböző, lazán érintkező téma kerül egymás mellé. Heltai Jenő *Négy fal között* című háborús naplójegyzeteinek olvasása; a lírai én hétköznapijai és az aktuális társadalmi, politikai közeg a napló viszonylatában; végül – az utolsó három versszakban – egy fényképész, aki mindennap lefényképezi a tengert Tropeában, majd a fotót közléstesz a világhálón. Az asszociatívnak tűnő szálak összefűzésében rögtön segítségünkre lehetnek a kezdősorok: „Két hét alatt írj valamit! – Tanulj meg élni! / De legalábbis olvasd el azt a Naplót” (12.). A felütés egyszerre önfelzárkózás, reflexió a saját életműre, valamint az írás és az élet elválaszthatatlanságának megfogalmazása. Az ezt követő naplóolvasás-kompromisszum csak látszólagos, hiszen éppen az olvasásélmény megírása válik a kívánt alkotómunkává és egyben „élni tanulássá”. Az 1944–45-ös időszakot felölelő napló vezet el a versbéli megszólalót saját hétköznapi tapasztalatainak újraértékeléséhez: „lemeretek az utcára, mehetek, ahova / kedvem tartja: kávéházba, bevásárolni, egy / koncertre, vagy színházba is akár, / és nem kell sárga csillagot viselnem. // Felfogom-e, mekkora dolog ez? / Menni-jönni, amikor akarok! / Hallgatni a rádiót, interneten követni / vagy nem követni mások lépteit!” (13–14.), sőt saját alkotói tevékenységéhez és hitvallásához is. Ahogyan azt a nyitósorok is megelőlegezik, a naplóról szóló leírások fokozatosan Kántor ars poetikájává bővülnek: „Az apróságok, s majdnem minden az volt, / vagy azzá vált lassan, betöltik az időt, / és súlyuk napról napra súlyosabb lesz, / s a legsúlyosabb súlyok tollpelyhekként keringnek. [...] És lassan-lassan összeáll a kép, / összeáll, mondhatni, az egész pakli, / szinte magától, szándéktalanul; / a Naplóíró módjával ítél, és nem elemez” (12–13.). A fenti sorok remekül összefoglalják Kántor költészetének jellegzetes szemléletmódját, amellyel a hétköznapi, jelentéktelennek tűnő dolgokból (mint például egy kavics) kiindulva képes nagy horderejű tapasztalatokat és gondolatokat megfogalmazni, majd a maga könnyed, csevegő nyelvén újra (viszonylagosan) súlytalaná tenni azokat. Ebben a kontextusban válik érthetővé a tropeai fotográfus szerepe is a költeményben. Képeiről azt

olvashatjuk: „ez is egy // Napló – egy fényképész naplója a világról, / ami, történjen bárhol bármi, kék mindig. / De mindig más kék! Másképp ugyanaz. / '44 márciusától '45 áprilisáig jaj-kék” (15–16.). A szálakat összetartó tényező tehát az alkotómunka, azon belül is a naplóvezetés mint alkotótevékenység. A szöveg ezzel újra az élet és az írás elválaszthatatlanságának témaköréhez érkezik, mely – ahogy a kötet további verseiből lassan kibontakozik – az *Elegendő ok* legfontosabb kérdése lesz.

A kötet 2020-ban írt címadó verse látszólag arról szól, hogy mi lehet elegendő (tehát minimálisan elfogadható) ok a versírásra. A kérdés a szövegben így merül fel: „De te szeretnéd pénteken kinyitni az ÉS-t, / látni benne a nevemet, és olvasni a versem. // Elegendő ok ez a versíráshoz? / Elméletileg nem, bár talán mégis, elképzelhető” (50.). Ám a mű valódi tétje a könyv búcsúkötet mivolta felől érthető meg. A szöveg felütése: „Mikor írsz már egy verset? Régóta nem írtál. / Nem írtam, mert nincs kedvem. Majd ha lesz, írok”, amely néhány sorral később (ám lényeges különbségekkel) megismétlődik: „Emlékszem, egyszer megkérdezte tőlem apám: / Mikor írsz megint valamit? Régóta nem írtál. // Én pedig hazamentem, és rövidesen írtam egy verset. / Ahogy most is. Hogyha pénteken kinyitod az ÉS-t...” (50.). Szembetűnő, hogy az első kérdésben szereplő *vers* a másodikra *valamivé* redukálódik. A szöveg tehát még csak nem is a versírás l'art pour l'art természetét vallja, hiszen a művészet kategóriája (vagy legalább az igénye) sem merül fel. Az írás egyetlen oka a másik ember olvasási igénye, vagy pontosabban: „kell hozzá valaki, / aki fontos. Akinek fontosak vagyunk” (50.). E mű egyébként feltűnő párhuzamokat mutat a *Fönt lomb, lent avar* (1993) kötet *Hurrá, írok!* című szövegével, mely ugyancsak az írás minimumokain való töprengésből indul ki. Az újdonságot az *Elegendő ok* esetében az szolgáltatja, hogy (a szakmai, pénzügyi, önérzeti szempontok helyett) itt a meglévő emberi kapcsolatok jelentenek elegendő okot az alkotáshoz. Amennyiben innen szemléljük a tény, hogy az adott mű (tehát az *Elegendő ok*) megszületésére az apa egykori kérdésére/kérésére következő versírás szolgál példaként, úgy végső soron a halál felől elgondolt emberi kapcsolatokat emeli ki a szöveg. A címadó költemény és az abban megfogalmazott költői attitűd így a kötet egészének kontextusában nyeri el jelentőségét.

Ehhez hasonlóan lesz hangsúlyos a kötet naplószerűsége, mely egyben új értelmezési keretet is nyújthat a szerző költészetéhez. Kántor poétikáját kétségkívül számos jelzővel illelhetnénk, ám talán elégséges és kellőképp leíró, ha az elmúlt évtized két irányadó meghatározását idézzük. Darvasi László a *Köztünk maradjon* kapcsán jellemezte *beszélgetős líra*-ként Kántor versnyelvét,² Nagy Imre pedig a *Valahol itt* kötetet recenzálva ír a szerző *töprengő hangú gondolati költészetéről*.³ E két jellemzés összevonásával könnyen eljutunk a naplóírás beszédmódjára. Kántor lírája eszerint olyan beszélgetés, mely lényegénél fogva önreflexív, magánjellegű töprengés is, továbbá ennek lejegyzése. (E beszédmód számos sajátossága közt az egyik legfeltűnőbb a versekben rendszeresen előforduló visszakerdezés: „Leírta szépen – mit is?” [*Tropeában kék a tenger*, 12.], „Utólag persze könnyű lesz tisztán látni. / Csak hát lesz-e valaha is utólag?” [*A hallgatás falára*, 33.], „Ha valamit megtehetsz, / azt többnyire meg is szoktad tenni. / Vagy nem? Nem mindent? / Azért nem mindent?” [*Négykézláb ószintébben*, 53.]). A naplószerű beszédmódra határozottan reflektál a korábban tárgyalt *Tropeában kék a tenger* is, amely a két feljegyzés (Heltai Jenőé és a tropeai fényképészé) keretébe helyezi saját gondolatait. E vers mintha csak előkészítené a kötetzáró szöveget, a *Valaki feljegyzéseiből* című hétsoros jegyzetektől álló hosszúverset. Az utolsó (már 2021-ben írt) költemény rövid, naplóbejegyzésekre emlékeztető szövegek sora, melyek megszólalásmódját találóan bevezeti az első hétsoros: „Aztán a busz vagy a földalatti beviszi a város központjába, / ahol valahol iszik egy kávét, eszik egy krémest, /

² Darvasi László: Egyáltalán nem kritika, jóval inkább neki. *Holmi* 2013/1, 104–105.

³ Nagy Imre: Egy veteránolvasó feljegyzéseiből, *Jelenkor Online*, 2018. március 6. <http://www.jelenkor.net/visszhang/986/egy-veteranolaso-feljegyzeseibol> (utolsó letöltés: 2022. 01. 13.).

kortyonként, falatonként beleolvad a civil létbe, / úgy báméskodik, mint egy szabadságos katona” (56.). A kívülálló lírai én elvegyül a tömegben, majd megfigyeléseiben bulvárhírek, személyes emlékek, töprengések és hétköznapi városi jelenetek torlódnak egymásra Harry herceg Kanadába költözésétől a belvárosban folyamatosan szaporodó fodrászatok képén át egészen a koronavírus-járványig. A megszólaló *valaki* szorgosan jegyzetel, feljegyzései változatoságáról pedig ugyancsak a *Tropeában...* sorai juthatnak eszünkbe: „Ez a naplóban a legmegdöbbentőbb. / Ahogy monotonon sorjáznak a napok, / ahogy fontos, nem fontos egymással vegyül, / mint keverés után a kártyalapok a kézben” (13.). A fentiek éppúgy igazak Heltai naplójára, mint a *Valaki feljegyzései* szövegre és a tárgyalt kötet egészére. E beszédmóddal való játéknak köszönhetően a szövegek sora is egyfajta naplóvá transzformálódik, annak elidegeníthetetlen sajátosságaival: bizonyos időintervallumot ölel fel (2017–2021), kronologikusan halad előre feljegyezve fontos és kevésbé fontos eseményeket, gondolatokat és nem utolsósorban: csak addig folytatódhat, amíg írója él (és fordítva), aki amíg él, írja a naplót.

A gyűjteménnyel kapcsolatos előismereteink és az ettől nehezen elvonatkoztatható olvasói tapasztalataink egy további, többé-kevésbé magától értetődő interpretációs irányt is kijelölnek: az elmúlás felőli olvasatot. A halálos betegséggel küzdő alkotó naplószerűséget idéző utolsó kötetéről kétségkívül asszociálhatnánk Esterházy Péter *Hasnyálmirigynaplójára*, azonban fontos tisztáznunk, hogy Kántornál egészen másféle viszonyulásmód figyelhető meg. Az eddig tárgyaltak alapján azt is feltételezhetnénk, hogy az elmúlás a kötet központi, de legalábbis jellemző témája, ám ennél jóval árnyaltabban tűnik fel a versekben. (Részben nyilvánvalóan azért is, mert a gyűjtemény hosszú időintervallumot ölel fel, így csak a kötet második felében szerepelnek a halál előrevetítésére utaló sorok.) Az *Elegendő okban* alig találunk explicit utalást a betegségre. Annak gondolata sokkal inkább amolyan bűvópatak-ként van jelen a kései alkotásokban. Félreérthetetlen utalásokat kizárólag a *Négykézláb őszintébben* című vers tesz: „Ez itt, ez vagy te? / És ez? A feleséged? / A szerelmed? A társad? / Az FFP2 maszkod? / Vagy ez lenne a gyereked? / Ez a daganat a hasadban? / És az a hosszúkás az úttest szélén? / Az a véres nyakú patkányhulla, / az kié? Azzal mi lesz? [...] Majd lesz valami azzal is. / Ahogy a jukka pálmáddal is lett. [...] Amikor először hallottad, / átjárta a testedet a remegés, / reszketett minden porcikád, / azt hitted, apró cserepekre hullasz. / Azt hitted, nem bírod ki. / De kibírtad. Elmúlt a reszketés” (52–54.). Emellett nyíltan a haláltapasztalat kérdésével foglalkozik a *Határon* című költemény, azonban a fent idézetteknel jóval személytelenebb, távolságtartóbb hangnemben. Olyasfajta gondolati líra keretében, mellyel olykor a szerző korábbi kötetei is érintették az elmúlás témakörét. Más versekben viszont csak sejtetésekkel, áthallásos utalásokkal találkozhatunk, melyekben éppen e félig kimondás érzékelteti megrendítő súllyal a lappangó halálközelség érzetét, mint például a *Valaki feljegyzéseiből* és egyben a kötet utolsó soraiban: „A könyökére támaszkodva olvas, / néha eszébe jut valami, és összerándul a gyomra. / Olvas tovább. »És akkor hazatalál minden leesett gomb / és elveszett szemüveg.« – Mikor? Mikor lesz az?” (68.). A Kántor versében szereplő idézet Marilynne Robinson *Háztartás* című regényéből származik (Szabadkai Bernadett fordításában).⁴ Az eredeti szöveghelyen az elbeszélő anyjának (és sok más embernek) a halálával kapcsolatban olvashatjuk az idézett sorokat, melyek lényegében egy feltámadás-allegóriába illeszkednek, de legalábbis a halál lehetséges jóvátételével kecsegtetnek. Ezekre a sorokra felelnek tárgyilagos kérdéssel a vers és egyben a Kántor-életmű utolsó sorai: „Mikor? Mikor lesz az?” A kötetzáró sorok tehát az életen innen kérdeznek a halálon túlra, ám a Kántor Péter költészetére jellemző könnyedséggel fordul meg az irány, amint felidézünk a gyűjtemény cím nélküli, egysoros bevezetőversét: „Messziről jön a vers, és hirtelen törí rád az ajtót” (5.).

⁴ Marilynne Robinson: *Háztartás*, Budapest, Magvető, 2020, 104.

Az *Elegendő ok* tehát bővelkedik emlékezetes költeményekben és rendkívüli sorokban, (a kiadás körülményeiből eredő) csiszolatlansága ellenére pedig izgalmas kötetegésszé válik. Sajnos azonban e csiszolatlanság egyben azt is eredményezi, hogy – még ha e kötettel kapcsolatban hálátlan feladat is ezt kijelenteni – nem tartozik az életmű legkiválóbb darabjai közé. Több felejthető vers is szerepel a válogatásban, illetve helyenként a jobb szövegekben is előfordulnak sikerületlen részek. A kötetről eddig megjelent kritikák (melyek gyakran egyúttal búcsúszövegek is voltak) jobbra elkerülték ennek kimondását, ám ez feltehetően a szerző (a kiadvány megjelenéséhez időben közel eső) halálának recepcióalakító hatásából is következik. Az általam fellelt recenziók közül kizárólag Radnóti Sándor írása ad nyíltan hangot a kötet színvonalával kapcsolatos fenntartásainak, azonban bírálata meglátásom szerint túlzó, amikor úgy fogalmaz: „verseinek ez az összeállítása az ő színvonalán nem nevezhető kötetnek, hanem csak az utolsó évek, az utolsó új kötet (*Valahol itt*, 2017) óta írott, s zömmel megjelentetett versek összeszedésének [...] Nincsenek benne kivételesen jelentős, a könyv fókuszában álló versek”.⁵ Amennyiben az idézet első felét részben el is fogadjuk, az utóbbi meglátás vitatható. A kötet bizonyos kiváló szövegei, mint például a *Tropeában kék a tenger* vagy a *Négykézláb őszintébben* (de saját helyi értékén említhetnénk akár a *Valaki feljegyzéseiből* is) az életmű jelentős alkotásai közé tartoznak, és a kötetegész szempontjából központi szövegek.

Noha az *Elegendő ok* valóban nem éri el az elmúlt évtizedben megjelent (és a Kántor-életmű egésze szempontjából is jelentős) kötetek színvonalát, rögtön hozzá kell tennünk: ez nyilvánvalóan nem is célja. Úgy vélem, a valódi célkitűzésének ellenben maradéktalanul eleget tesz: nemcsak kiváló összegzése, hanem szép zárata is a költő közel ötven évet felölelő pályájának. Ahogy arra több nekrológ is utalt, újabb tíz év elteltével, mostanában lett volna aktuális a *Megtanulni élni – IV.* elkészülte. Még ha immár biztosan tudjuk is, hogy e folytatás elmarad, és a Kántor-versekben megszólaló, súlyos töprengéseit könnyedén kibeszélő én negyedszerre nem próbált megtanulni élni, az *Elegendő ok* annak ékes bizonyítéka, hogy elbúcsúzni tanulás nélkül is méltóképp tudott.

⁵ Radnóti Sándor: Hátrahagyott versek, *Litera*, 2021. augusztus 27. <https://litera.hu/magazin/kritika/hatrahyagott-versek.html> (utolsó letöltés: 2022. 01. 11.).

A FOLYTATÓDÓ JELENLÉT DRAMATURGIÁJA

Radnóti Zsuzsa: Megmozdult irodalom. Válogatás Radnóti Zsuzsa írásaiból és közéleti megközeléseiből. Összeállította és szerkesztette Légrádi Gergely.

Radnóti Zsuzsa ötödik könyve egyszerre az előző négy kötetének anyagából, valamint a legutóbbi könyve óta megjelent írásaiból, elhangzott előadásából készült válogatás. Az 1985-ös *Cselekvés-nosztalgia. Drámaírók színház nélkül* a magyar avantgárd drámatól Krúdyn, Tamásin, Déryn, Remenyiken át Pilinszkyig és Weöresig foglalkozott a színpadra nem került alkotókkal, akik mellett az 1970-es, '80-as évek fordulóján fellépő nemzedék (Bereményi, Kornis, Nádas, Spiró) drámáinak dramaturgiáját, valamint az 1983-ban megjelent *Dinamit* című drámaantológiában szereplő darabokat elemezte. Az 1991-es *Mellékszereplők kora. Magyar drámák a nyolcvanas években* a könyv alcímében jelzett időszakra összpontosított, immár az ekkor drámaíróként debütáló nemzedék tagjait is bevonva a vizsgálatba, Békés Páltól Márton Lászlón át Zalán Tiborig. A szerző harmadik kötete, *A próféta színháza. Füst Milán drámáiról* 1993-ban jelent meg. Ezt követte a *Lázadó dramaturgiák. Drámaíróportrék* 2003-ban, melyben egy bevezető tanulmányt követően tizenegy drámaíró munkásságát tekintette át, részben kapcsolódva előző kötetéhez, részben újabb alkotók felé nyitva. Az ebben a könyvben tárgyalt szerzők: Mészöly, Sarkadi, Csurka, Eörsi, Örkény, Weöres, Nádas, Kornis, Márton, Spiró és Kárpáti Péter voltak. A mostani gyűjteményes mű a fentiekén túl (az eddigi névsort némileg megrostálva) bemutatja Háy János, Borbély Szilárd, Visky András, Székely Csaba, Esterházy Péter, Térey János munkásságának drámairodalmi területét, külön-külön portréban tárgyalva az ezredforduló körüli és az azt követő két évtizedben keletkezett színdarabokat.

A könyv első fele az előző négy Radnóti-kötetből átemelt újraközlés, a második fele pedig a szerző folyóiratban, napilapokban, online felületeken megjelent írásainak, illetve konferenciákon, szakmai tanácskozásokon tartott előadásainak szerkesztett szövege. Radnóti Zsuzsa már korábbi kötetekben is élt azzal a megoldással, hogy az eredeti megjelenés-kori változatot utóíráttal, kiegészítéssel, toldalékkal látta el. A *Megmozdult irodalom* kötetben szereplő 25 Radnóti Zsuzsa-írás közül tizenhétnek a végén szerepel ott az eredeti évszám után a 2020-as (egyszer) vagy a 2021-es évszám (tizenhat-szor), ami ezekre a továbbbírásokra, a jelenig tovább húzott ívekre utal. Jelezve azt az alkotói pozíciót, hogy a könyvben elemzett drámák mindegyike a dramaturg nézőpontjából potenciális színházi előadások kiindulópontja, és érzékeltetve azt a dramaturg munkájában rejlő paradoxont, hogy míg

Kossuth Kiadó
Budapest, 2021
432 oldal, 4800 Ft

az irodalom textúrájának van valamiféle lehatároltsága és befejezettsége, addig a benne rejlő performatív lehetőség újra és újra – a könyv címét kölcsön véve – az irodalom megmozdítására, a nyelvből a színpadi eleven jelenlét regiszterébe történő átfordításra törekszik. A korábbi tanulmányokhoz, esszékhez illesztett pótlások a vizsgált drámák, életművek 2021-ig kiterjesztett utóéletének nyomon követésével egészülnek ki.

A könyv „Közéleti megszólalások” című fejezete a hazai színházi élet néhány szimpotomatikus ügyét tárgyalja a közelműltből. Alföldi Róbert első két évadát a Nemzeti Színház élén (2010), Dörner György kinevezését az Új Színház igazgatójának 2011-ben, a Trafó igazgatói pályázata körüli anomáliákat 2012-ben, Jordán Tamás szombathelyi igazgatói pályázatának első körös negligálását 2017-ben, „A CEU-tól a TAO-pénzekig” című írásban a CEU, az MTA elleni támadásokat, a PIM élén lezajlott rapid igazgatócserét, a független színházak ellehetetlenítését veszi sorra. És végül az SZFE sorsában 2020-ban és ’21-ben bekövetkezett drámai változásokat tárgyalja. A fejezet végén egy páros interjú szerepel Radnóti Zsuzsával és Závada Pállal a politikai színház kérdéséről.

A könyvet két, a kötet első felében tárgyalt szerzőtől (Spiró Györgytől és Háy Jánostól) származó, általában a dramaturg munkáját bemutató, illetve konkrétan Radnóti Zsuzsa tevékenységét méltató írás, valamint a könyvet szerkesztő Légrádi Gergelynek Radnóti Zsuzsával 2021. február 19-én készült interjúja zárja.

A könyv legterjedelmesebb és legátfogóbb írása a kötet címét is adó „Megmozdult irodalom – A lázadó dramaturgiák százhusz éve” című tanulmány, mely két aranykorát emeli ki a műnem történetének (a századfordulót és az 1960–70-es éveket), majd tovább írja azt a nyolcvanas évektől a jelenig. A dolgozat korábbi (rövidebb) változata a *Lázadó dramaturgiák* kötet nyitó írása volt, és előzményének tekinthető Radnóti Zsuzsa két francia nyelvű cikke is a *Théâtre hongrois. D’une fin de siècle à l’autre: 1901–2001* (Maison Antoine Vitez, Montpellier, 2001) című tanulmánykötetből, mely anno a franciaországi magyar kulturális évad, a MagyArt keretében jelent meg. E nyitó írást tizennégy íróportré követi, melyek a bevezetőben felvázolt dráma- és színháztörténeti panoráma háttere előtt egyes drámaírói életművekre összpontosítanak.

Az 1985-ös *Cselekvés-nosztalgia* óta változatlan az az önpozicionálás, ahogyan és ahonnan Radnóti Zsuzsa a 20. századi magyar drámairodalomhoz és kitüntetett módon az aktív dramaturgi pályafutásával szinkronban létrejött kortárs magyar drámához viszonyul. Annak az első könyvnek az alcíme ez volt: *Drámaírók színház nélkül*. Voltaképpen azóta is ez a kérdés áll írásainak előterében: „Mi az oka, hogy Magyarországon a játékszíni költőmesterség lábra nem tud kapni” – idézte első könyve fülszövegének nyitó mondatában Katona József 1821-es tanulmányának címét. Ebben a hat évtizedes dramaturgi munkásságát (is) összegző kötetben azt a soha nem lankadó ösztönzést, támogatást láthatjuk, ahogy Radnóti Zsuzsa a kortárs magyar drámaírás művelését és a létrejövő darabok színpadra juttatását segíti. Pozíciója a közvetítőé, helyzete a köztesség állapota, célja az 1985-ös kötet alcímében megfogalmazott állapot megváltoztatása, a kortárs dráma színpadra juttatása. És mivel a darab megírása és a színpadon történő előadás között eltelt idő igen eltérő mértékű, gyakran sok évben, adott esetben évtizedekben mérhető, ezért is egészülnek ki írásai a legújabb színházi bemutatókról szóló információkkal. Részben ebből is adódik az a benyomás, hogy ezek az írások mindig csak befejezhetetlenek lehetnek, hiszen a működő színház közegében az író által rögzített drámaszövegeknek folytatódniuk kell a színház médiumában, a színpadi jelenlét dramaturgiájában.

Radnóti Zsuzsa tulajdonképpen évtizedekkel a fogalom megszületése előtt feltalálta a beágyazott kritikát, azt a pozíciót, amikor részese/tanúja az alkotói folyamatnak, kollaborációt folytat az íróval a dráma megalkotásának során, ám ugyanakkor a létrejött művet irodalmi, dramaturgiai és színházi szempontból elemzi. Előző négy könyvéből a Füst Milán-kismonográfiát leszámítva a kortárs magyar drámából a következő alkotók szere-

pelnek meghatározó súllyal mindhárom kötetben: Nádas Péter, Spiró György és Kornis Mihály. Ők ebben az itt szemlézett összegző opusban is helyet kaptak. Ők voltak azok, akikről (Bereményi Gézával kiegészülve) az első könyv címadó írása, a *Cselekvés-nosztalgia* szólt, mely először a *Hiánydramaturgia (Fiatal magyar drámaírók)* című kiadványban látott napvilágot 1982-ben. Negyven év telt el azóta, és nem kérdés, hogy a dramaturg-elemző akkori kanonizáló gesztusa időtállóan bizonyult.

A négy „előzmény-könyvben” és az összegző kötetben nemcsak a címadásban, hanem a bennük tárgyalt kérdésekben és e munkák szerkezetében is található rokonság. A kiindulópont alapvetően a huszadik század eleji magyar drámának az a rétege, amely mindmáig nem tudott részévé válni a hazai színházi repertoárnak. E múltbéli adósságnak a felmutatásával Radnóti Zsuzsa kötetről kötetre arra figyelmeztet, hogy a mindenkori kortárs darabokat is fenyegeti a feledés és a mellőzés lehetősége, különösen azokat, amelyek el sem jutnak a nyilvánosság küszöbéig, és sem publikálni, sem színre vinni nem sikerül őket, ami azonban nem feltétlenül árulkodik e művek minőségéről. A formabontó, dramaturgiájukban vagy tematikájukban radikális színdarabok sorsa könnyen lehet a mellőzés. És ha rápillantunk a *Megmozdult irodalom* drámaíróportréi közül azok többségére, amelyek kötetben először itt látnak napvilágot, akkor a magas irodalmi minőség és a színpadi sors diszkrépanciája szembeötlő. Borbély Szilárd, Esterházy Péter és Térey János színdarabjainak esetében például a következő a helyzet. Borbély Szilárd darabjai közül egyetlenegyszer ment a [*kamera.man*] (1999), az *Akár Akárki* (2013) és *Az Olaszliszakai* (2015). Esterházy Pétertől ugyancsak egy-egy bemutatóig jutott el ez ideig a *Búcsúszimfónia* (1996), a *Rubens és a nemeuklideszi asszonyok* (2008), a *Harminchárom változat Haydn-koponyára* (2009) az *Én vagyok a Te* (2011) és a *Mercedes Benz* (2019). (A felolvasószínházi eseményeket nem számolom ide.) Egy bemutatója volt Térey János *Nibelung-lakópark 3. rész* (2004), *Asztalizene* (2007), *Jeremiás* (2010), *Protokoll* (2012) című darabjainak, és kettő a Papp Andrással együtt írt *Kazamatáknak* (2006, 2018). Az elbeszélő műveiből készített adaptációk esetében is ilyen a helyzet. Ami persze remélhetőleg változni fog, és mint Radnóti Zsuzsa könyveinek – így a mostaninak is – az aktualizáló betoldásai jelzik, sor kerül újabb bemutatókra.

Mivel ez a recenzió a *Jelenkorban* lát napvilágot, pár szóban érdemes utalni az itt szemlézett kötet és a folyóirat kapcsolatára. A *Jelenkor* online archívuma szerint Radnóti Zsuzsának húsz tanulmánya jelent meg eddig a lapban. Innen kerültek be korábbi könyveibe, illetve a mostani összegző kötetbe. A Füst Milán-monográfiát pedig a Jelenkor Kiadó adta ki 1993-ban. A mostani könyv második felét kitevő új cikkek közül is több először *Jelenkor*-közlemény volt. Ha jól számoltam, a *Megmozdult irodalom* tíz tanulmánya eredetileg itt jelent meg.

Radnóti Zsuzsa könyvével párhuzamosan olvastam Presser Gábor *Presser könyve* (Helikon, 2020) című kötetét. Az előbbi recenzálásra, az utóbbi ajándékba kaptam. A Presser-könyv 327. oldalán van egy fénykép, amelyen a két szerző együtt látható. Egy kis asztal két oldalán ülnek, balra a zeneszerző, egy kezében tartott papírlapot nézve, jobbra a dramaturg, Presser arcát figyelve, egy paksamétán (a *Képzelt riport...* szöveg-könyvén) könyökölve. Közöttük egy fekete, tárcsás telefon. 1972 októbere. Presser írja: „A Vígben – a dramaturgián – Radnóti Zsuzsa szobája lett a főhadiszállás. Hihetetlenül finom érzékkel, türelmesen, szinte észrevétlenül terelt a darab »megzenésítése« felé. Ha azt látta, hogy megtorpanok, vagy elment a kedvem, a vitákban sokszor állt mellém, egyszerűen csak mert kíváncsi volt, milyen lehet egy kívülről jött emberrel kipróbálni színházban szokatlan vagy új dolgokat, pedig ott volt a nyakában *A holtak hallgatása*.” (Ez utóbbi Örkény-darab Nemeskürty István *Requiem egy hadseregért* című könyve alapján készült, 1973. január 19-én volt a premierje a Pesti Színházban. A *Képzelt riport* bemutatójára 1973. március 2-án került sor a Víg-színházban.)

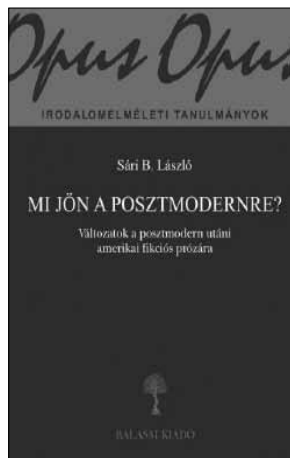
A fénykép láttán jutott felszínre bennem az a hallgatólagos tudás, hogy mindaz, amit a *Megmozdult irodalom* kötetben (ahogy a *Presser könyvében* is) olvastam, voltaképpen a jéghegy csúcsa. Egyrészt azért, mert az írások az eredményről (az elkészült, kiadott és részben színre került művekről) szólnak, és tapintatosan hallgatnak arról a munkafolyamatról, amelyben a dramaturg inspiráló szakmai jelenléte meghatározó szerepet játszhat és játszott. Másrészt azért, mert ez a válogatáskötet valamiféle „best of” névsora és listája a magyar dráma huszadik századi megújítóinak, különös tekintettel az elmúlt hat évtizedre, kiegészülve azzal a hazai és nemzetközi panorámával, amely ezeknek az alkotóknak és műveiknek a helyét a dráma- és színháztörténetben nagyjából kijelöli. Harmadrészt pedig azért, mert a könyv nem taglalja azt az intézményi hátteret, amely pusztán lehetőség, de nem szükségszerűség: hogy egy működő színházi környezet is meghatározza a szerzői és/vagy dramaturgi motivációt arra, hogy új színdarabok szülessenek. Ami intézményként Radnóti és Presser esetében a Vígszínház.

Radnóti Zsuzsa összegző kötete egy gyakorló színházi szakember tanúságtétele a pályafutásával párhuzamosan megszületett magyar dráma ügye mellett. Aki – mint a kötetzáró interjúban hangsúlyozza – azon az állásponton van, hogy „a színház feladata, hogy arról beszéljen, ami az életünk szerves része. [...] A színháznak tehát igenis dolga megfogalmazni, felmutatni az égető, válaszra váró közéleti, társadalmi kérdéseket és folyamatokat a maga módján. Szembesíteni. Nem tudok nagyobb erőt elképzelni, mint az élőlőzöt, ami elhangzik egy közösségtől a közönség felé. Számomra mindig is kiemelten fontos, hogy a kultúrának hatása legyen, mondanivalója, ha úgy tetszik, útravalója, miután hazamennek az emberek a színházból. Vagy leteszik a könyvet. Ezért dolgoztam annyit a mindenkori kortárs drámáért, amely, ha értékes, pont ezt tudja beteljesíteni”.

MI JÖN A FEHÉR, KÖZÉPOSZTÁLYBELI FÉRFIAKRA?

Sári B. László: *Mi jön a posztmodernre? Változatok a posztmodern utáni amerikai fikciós prózára*

Sári B. László friss tanulmánykötetének címe – *Mi jön a posztmodernre?* – szinte provokatív módon azt a kérdést szegezi nekünk, amely az elmúlt körülbelül egy évtizedben került a kortárs irodalomról folytatott (nem pusztán akadémiai kötődésű, akár valamilyen tágabb kulturális mozgalommal szélesedő) eszmecserék középpontjába. Ezeket a tudományos értekezéstől a manifesztumig és a napisajtó újságcikkeiig terjedő szövegeket az a felismerés kapcsolja össze, amit a könyvcím is implikál: a posztmodern fogalma már nem (vagy nem teljes mértékben) alkalmas a jelenkori globális irodalom és a benne artikulálódó tapasztalatrendszer leírására. Az olyan, jórészt a magyar kritika nyelvébe is begyűrűző, hol kidolgozottabb elméleti alapokon nyugvó, hol heurisztikusan alkalmazott terminusokban – mint a metamodern, az „új őszinteség”, az újrealizmus, a poszt-íronia, a poszt-millennializmus, sőt akár a poszthumanizmus¹ – az a közös, hogy olyan megértési kísérletekbe ágyazódnak be, melyek a posztmodernhez képest (és nem azon belül) jelölik ki a jelenkori kultúra helyét. Hogy egészen pontosan miként jelenítik meg ezt a viszonyrendszert, az persze számos tényezőtől függ: például attól, hogy milyen posztmodern-definíciókkal operálnak (azaz – Frederic Jameson nyomán – inkább a késő kapitalizmus társadalmi-gazdasági viszonyait tükröző kulturális logikaként, vagy elsősorban írásmódként, poétikai stratégiaként tekintenek rá), hogy milyen viszonyt feltételeznek e két megközelítési mód, az irodalom „kint”-je és „bent”-je között, és persze attól is, hogy egy korábbi állapothoz való visszatérésként, a posztmodern meghaladásaként vagy sajátos oszcillációként határozzák-e meg az új irodalmi-esztétikai irányzat(ok) pozícióját. Ami olyan izgalmassá teszi a kortárs kulturális áramlatokról gondolkodást, az egyúttal persze meg is nehezíti azt: megfelelő történeti távlat híján zavarba ejtően sok címke áll rendelkezésünkre, ezek teljesítőképesége, megnevező ereje azonban még kérdéses. A legjobb példa erre a poszt-posztmodern² terminus, mely esetében eldönthetetlen, hogy a szóalkotás a posztmodern íronián csavar-e még egyet, vagy annak *őszinte* beismerése, hogy az „utániség” tapasztalatán kívül nincs más támpontunk.

¹ Lásd például: Wolfgang Iser: *Postmodernism – Posthumanism* – *Evolutionary Anthropology, Posthumanism Studies*, 2017/1, 75–86.

² A fogalom megalkotását Tom Turner 1996-os *City as Landscape* című, elsősorban építészeti-dizájnleltéti irányultságú könyvéhez szokták kötni, melyben a szerző maga is kijelenti: a terminus annyira nevetséges, hogy reméli, születik majd jobb helyette. Azóta is erre várunk.

Balassi Kiadó
Budapest, 2021
248 oldal, 2700 Ft

Sári B. László kötete ebbe az ezernyi irányba szétágazó, kifejezetten eleven és intenzív diskurzusra kapcsolódik be. Az alcím – *Változatok a posztmodern utáni amerikai fikciós prózára* – ugyanakkor már jelentősen leszűkíti a vizsgálódások körét, kiemelve, hogy a szerző az észak-amerikai próza horizontjából teszi fel a címben szereplő kérdést. Könyve elsősorban a magyar olvasó számára is jól ismert sztárszerzők (Thomas Pynchon, Philip Roth, Cormac McCarthy, Jonathan Franzen, David Foster Wallace) munkásságával foglalkozik, de az elemzett művek sora néhány olyan remek szerző (így például Stephen Graham Jones, William T. Vollmann) regényeivel is kiegészül, akiknek magyarországi felfedezése még várat magára. A témaválasztás természetesen nem meglepő, hiszen Sári B. László eddig is a kortárs amerikai próza magyarországi recepciójának egyik jelentős alakja volt. Új könyve egyrészt szorosan kapcsolódik 2014-es, „*Joe csikorgó fogsora vagyok*”. *Vázlat a kortárs amerikai minimalista prózáról* című kötetéhez, mintegy folytatva annak gondolatmenetét: hiszen többek között azt követi nyomon, hogy az identitáspolitikai értelmezésmódok előretörése, mely a korábbi mű konklúziója szerint a kilencvenes évek minimalizmusát műfaji-tematikus elmozdulásra készítette, milyen hatást gyakorolt a posztmodern irodalom emblematisztikus alkotóinak írásművészetére. (A két kötet közötti folytonosság mutatkozik meg abban, hogy mindkettőnek folyamatosan hivatkozott referenciapontja Mark McGurl *The Program Era: Postwar Fiction and the Rise of Creative Writing* és Robert Rebein Hicks, *Tribes and Dirty Realists. American Fiction After Postmodernism* című kötetének – ahogy Sári B. rávilágít, ellentmondásoktól sem mentes – narratívája a tágabb értelemben vett kortárs amerikai próza alakulástörténetéről.) A *Mi jön a posztmodernre?* másik fontos előzménye a *Helikon* 2018/3-as, *Próza a posztmodern (próza) után* című száma, melyben az általa szintén gyakran citált Robert McLaughlin és Jon Doyle szövegeinek fordítása mellett Sári B. jegyzi a bevezető tanulmányt is. *A posztmodern után – a kortárs amerikai irodalom dilemmái* gondolati íve mintegy megelőlegezi a friss tanulmánykötetét, ugyanakkor ez az impresszív, igen szempontgazdag áttekintés jóval több, mint a könyv kivonatolt-sűrített összefoglalója. (Számomra például megvilágító erejű az írás bevezetése, melyben Sári B. azt vázolta fel, hogy a könyvpiaci elvárások és a kreatív írásprogramok intézményes sajátosságai együttesen hogyan erősítették fel a kortárs történésekre eleve gyorsan reagáló amerikai prózában a jellel folytatott „kényszeres törődés”-t, a korszerűsége való folytonos rákérdés igényét. Érdekes módon az új kötet erre az összefüggésre nem tér ki, pedig jól igazolja, hogy miért olyan specifikus a „posztmodern utániság”-ra vonatkozó kutatás az amerikai próza esetében, és miért bír más tétellel, mint mondjuk a jóval hagyománycentrikusabb brit irodalom esetében.)

A Mi jön a posztmodernre? tehát egy önmagát amerikanistaként meghatározó irodalomtudós műve, aki hangsúlyosan ennek az értelmezői közösségnek a tagjaként szólal meg. (Mivel a kötet érvelésmódja szerint sosem mellékes, hogy ki honnan, milyen intézményi pozícióból beszél, ezen a ponton jelen sorok írójának is színt kell vallania. Angol szakot is végzett, ámde brit sávós, és főként magyar irodalommal foglalkozó kutatóként a kérdésfeltevéseim biztosa nem a mű szűkebb értelemben vett szakmai közegének, inkább csak a 20–21. századi amerikai próza lelkes olvasójának reakcióit tükrözik. Meggyőződésem azonban, hogy – már csak a magyar nyelvű megjelenés pusztá ténye miatt – a könyv a hozzám hasonló befogadók figyelmére ugyancsak számít.) Azaz Pynchon és Franzen műveit nem olvassa „világirodalmivá” a David Damrosch-i értelemben, elsősorban nem a nemzetközi kánon részeként, hanem az amerikai irodalom meghatározó jelentőségű darabjaiként kezeli őket. Ennek a – mondhatjuk: identitáspolitikai – döntésnek számos módszertani és nyelvhasználati következménye lesz. Így például a szerző következetesen csak az – egyébként nagyon alaposan feltérképezett – amerikai kritikai diskurzussal lép párbeszédbe, a kötet végén egyedül a holland Vermeulen–van den Akker szerzőpáros már magyarul is sokat idézett metamodern-koncepciójára tér ki, mint a posztmodern utáni állapot

kulturális logikájának kifejezetten európai gyökerű leírasi kísérletére. (A Pynchon-fejezet egyik első lábjegyzetében annyit jegyez meg, hogy „nem kívánok részletesen foglalkozni az amerikai posztmodern próza és benne Pynchon magyar recepciójával”, de az elzárkózás okait sajnálatosan nem fejt ki. Pedig a hazai „Pynchon-kultusz”, amire Dunajcsik Mátyas és Nemes Z. Márió 2010-es kritikáját idézve utal, azóta töretlenül virágzik, több magyar irodalomtudós is jelentkezett izgalmas és komoly elméleti felkészültségről tanúszkodó Pynchon-kommentárokkal.) A szerző interpretációs gyakorlatára általában nem jellemző a komparatív távlat érvényesítése, tehát nem keresi a párhuzamot a poszt-posztmodern észak-amerikai megjelenési formái és a más nyelvi-kulturális környezetben fellépő tendenciái között, általában a hatástörténeti folyamatok áttekintésénél is csak az USA irodalmába beágyazódó hagyomány-összefüggések ismertetésére szorítkozik (lásd például a McCarthy–Faulkner kapcsolatot). (Bár, tegyük hozzá, hogy a Philip Roth *Kiegészésében* fellelhető Csehov-intertextusnak kiemelten fontos szerepet szán, és nagyon izgalmas olvasási lehetőségek irányába mutat, amikor Don DeLillo egyetlen nap alatt játszódó *Cosmopolis*ára „afféle ezredfordulós mini-*Ulysses*”-ként utal [65.].) Mindennek ellenére nem állítható (a kötet szempontrendszerét játékbá hozva), hogy a *Mi jön a posztmodernre?* egy olyan amerikanista műve lenne, aki mintegy elmaszkolja saját nem-amerikai származását: megszólalásmódjának sajátos, kultúrák közötti szituáltságára (hiszen magyarul, magyar befogadókhoz, ámde az amerikai kritika nézőpontjait érvényesítve beszél amerikai irodalomról) azáltal reflektál, hogy nagyon sok figyelmet szentel a műfordítás problémakörének. Sári B. már eleve magyar nyelven is hozzáférhető művek értelmezésére törekedett, a fordításszövegek tüzetes elemzései, korrekciói, melyek nemcsak a problémák, de az alternatív megoldási lehetőségek számbavételére is kiterjednek, a könyv egyik legtöbb tanulsággal bíró rétegét alkotják.

Maga a Sári B. által kialakított, egyébként alapvetően olvasható, jól követhető értekező prózanyelv is mintha a kurrens műfordítás-elméletek „idegenesítés”-ként megnevezett stratégiáját követné, amennyiben rendszerint úgy választja ki, fordítja le és veszi használatba az amerikai recepció bizonyos terminusait, hogy azok megőrizzék idegenségüket. Az olyan fogalmak, mint a „technicitás” (ami McGurlnál nagyjából a nyelvhez fűződő önreflexív viszonyt takarja), az „evolúciós narratíva” (Rebeinnél ez az irodalomtörténeti korszakok között hagyománykontinuitást feltételező értésmód) vagy a „magas kulturális pluralizmus” (ami a különböző etnikai irodalmakat takarja) használati értéke első pillantásra a posztmodern irodalomelmélettel felvértezett magyar olvasó számára sem evidens, sőt. (A kötetet többek között azért is érdemes lineárisan, a fejezetek eredeti elrendezését követve olvasni, mert a megfelelő magyarázat kísérletében bevezetett kifejezéseket a későbbiekben – értelemszerűen – már nem keretezi külön szerzői kommentár.) Sári B. tehát a forrásnyelvi eredetükre visszautaló kifejezések tudatos használatával is jelzi, hogy a könyvcímbe elbúcsúztatott „posztmodern”-en is kifejezetten annak USA-beli változatát érti, de ennek sem a körülbelül a nyolcvanas években kanonizálódó (ön)értelmezéseit használja kiindulópontként (Brian McHale-re például nem is hivatkozik), hanem az immár retrospektív és kritikai távlatból megfogalmazódó kortárs posztmodern-olvasatokat ismerteti, melyeket elsősorban az „irodalom külügyei” érdekelnek (213.). Ahogy az *Előretékinés* című fejezet összegzi, ebből a horizontból a posztmodern olyan „formai kísérlet”-nek látszik, mely az akadémia (és azon belül is az angol tanszékek) világához kötődik, szerzői pedig fehér, felső-középosztálybeli férfiak, akik privilegizált társadalmi helyzetüknek köszönhetően dolgozhatták ki az ideológiamentesség esztétikai programját – így válhatott központi jelentőségű műfajukká a „rendszerregény” (mint például Pynchon *Súlyszivárványa*), amelyben a „rendszer” megjelenítése nem szolgál semmilyen konkrét, a valós tapasztalatok világába visszavezető egyértelmű politikai iránymutatással. Ez a meghatározás elsősorban tehát nem szövegimmanens és/vagy irodalomtörténeti szempontokon, hanem külső (az irodalom gazdaságtanát, medi-

ális környezetét, társadalmi beágyazottságát érintő) tényezőkön nyugszik, és ugyanilyen külső okokra vezetik vissza a könyvben idézett értelmezők a posztmodern hanyatlását. E szerint azt a posztmodern ironiát, mely eredetileg a „mediatizálódott Amerika-képre adott válaszreakció” (28.) volt, átsajátította és felforgató potenciáljától immár megfosztotta a mainstream média (ahogy azt maga David Foster Wallace fejt ki *E Unibus Pluram* című híres, a könyvben is sokat idézett esszéjében); az átrendező könyvpiac igényeinek a szövevényes és enigmatikus alkotások nem tudnak megfelelni, ideológiaellenességük pedig az egyre markánsabbá váló identitáspolitikai mozgalmak nézőpontjából a saját társadalmi kivételettségükre való vakságként nyert jelentést. Sári B. László szellemesen foglalja össze Rebein helyzetértékelését: „a piac számára a posztmodern próza formai szempontból túlságosan is radikális (nem »realista«), míg a liberális politikai elit (és egyetemi képviselőik) számára viszont politikailag túlságosan is »konzervatív« (nem hajlandó etnikai alapon, rendszerszemlélete alapján identitáspolitikailag elgondolni magát)” (17.).

A kötet ugyanakkor épp a Rebeinéhez hasonló, nagyon markáns következtetésekkel élő irodalomtörténeti modellek árnyalására, vakfoltjaik feltárására és megállapításaik összefésülésére törekszik, egy jóval nyitottabb narratívát létrehozva. (Ez a nyitottság tükröződik abban is, hogy a szerző nem kötelezi el magát egyetlen, általános érvénnyel használt „címke” mellett sem, elemzéseiben mindig az adott műhöz leginkább illeszkedő terminust keresi.) Így elsőként azt vizsgálja, hogy az amerikai posztmodern ikonikus szerzői hogyan reflektáltak azokra a változásokra, melyek a szűkebb értelemben vett irodalmi mezőt, illetve annak tágabb társadalmi-politikai környezetét érték az elmúlt évtizedekben. Érvéle szerint, ha nem is állt be radikális poétikai fordulat Pynchon és Don DeLillo munkásságában, de kései műveik – tematikus átrendeződésük, a fikciós világ lokális és történeti meghatározottságára helyezett erősebb hangsúlyok révén – átjárhatóságot képeznek a poszt-posztmodern formációk felé. A második fejezet *Beépített hiba*-olvasata így annak a felvetésnek az alátámasztására szolgál, hogy „Pynchon írásmódja egyre inkább etnikailag és etikailag érzékenyebbé válik” (78.), hiszen a kronotopikus csúsztatások (a mű a hatvanas évek végére teszi át Reagan elnökségét) egy olyan politikai allegóriába rendeződnek, melyben fontos jelentésteremtő funkciója van a valós történelmi időben lehorgonyzott referenciáknak is. Doki, az LSD nyomozóiroda folytonosan fűvező magándeiktívje ugyanis a hippikorszak végén, már a Manson-gyilkosság és Los Angeles-i afroamerikai kisebbség körében kitörő Watts-lázadás után próbálja felgöngyölni az Arany Tépőfog kartell rejtélyes ügyeit, úgy, hogy közben fény derül a kaliforniai partvidék szőrös idillje mögött meghúzódó etnikai és osztályalapú törésvonalakra is. Továbbá, fejt ki Sári B., a jól beazonosítható műfaji kódok (a hard-boiled krimi és a románcos történetyszál) előtérbe kerülése is old valamennyit az általános paranoia érzetét gerjesztő, egymásba omló utalások rejtjelezettségén. A Don DeLillo *Cosmopolis*ára fókuszáló harmadik fejezet szerint a multimilliárdos Eric Packer útja New Yorkon keresztül úgy vezet el a saját haláláig, hogy mindeközben a globális kibertőke mindent átható jelenlétének számbavételétől eljutunk a piac logikájának mégiscsak ellenálló test (nyelvileg pedig a minimalizmus stílárís eszköztárának) újrafelfedezéséig; ráadásul, akárcsak Pynchonnél, ebben a regényben is felsejlik a közösségiség megtapasztalásának identitásformáló ereje.

Mintha épp az ellenkező irányba, az individuális kódoltságú önértelmezés felé mozdulna vissza Philip Roth írásművészete, akinek utolsó előtti regényében, a *Kiégésben* Simon Axler öngyilkossága „értelmezhető a posztmodern reflexió kiüresedésével és hitelvesztésével kapcsolatos egzisztenciális számvetésként” (93.). Sári B. a Rothot szexizmusáért elmarasztaló kritikák élet tompítva amellet érvel, hogy a műbe „a jelentőségét vesztő, fehér középosztálybeli heteroszexuális férfi” (91.) válságtudata íródik bele, s Roth ezen keresztül tulajdonképpen az általa megtestesített alkotószerep folytathatatlanságát jelenti be. A tanulmánykötet a homogenizálódás folyamatoként ábrázolja Cormac McCarthy

prózájának alakulástörténetét: a *Véres délkörök* nyelvileg is színre vitt erőszakkultuszához képest a *Határvidék*-trilógia vadnyugati történetei már egyre inkább egzisztenciális parabolákként prezentálják magukat, *Az útban* a történeti-regionális-nyelvi vonatkozások helyét pedig teljességében a jó és a rossz harcára koncentráló allegorikus történetépítkezés veszi át. Ahogy Sári B. fogalmazza meg, az apokaliptikus szcenárió és a románcos zárlat kettőssége a „fekete giccs” sajátos esztétikai minőségét teremti meg.

A következő írógeneráció, melynek tagjaival a *Mi jön a posztmodernre?* foglalkozik, már a posztmodernhez képest, és nem annak részeseként határozza meg magát. Minden bizonnyal megkerülhetetlen közülük Jonathan Franzen alakja, akinek Sári B. viszont (számomra nagyon szimpatikus módon) nem a köztudatba már a „nagy amerikai regény”-ként bevonuló 2011-es *Szabadságára*, hanem az általa esztétikailag sikerültebbnek tartott 2015-ös *Tisztaság* című regényére fókuszál. Tézise szerint a 2001-es *Javításoktól* kezdve már „új realista”-ként számon tartható Franzen az amerikai posztmodern központi műfaji alakzatát, az allegorikus rendszerregényt menti át a „realista nagyregény keretei közé” (142.): a *Tisztaság* arabeszkszerű, remek arányérzékkel kidolgozott narratív szerkezete egy bináris oppozíciókon nyugvó történetet beszél el. Végkövetkeztetése szerint azonban „ez a kísérlet a posztmodern kritikai törekvéseihez képest – mind politikailag, mind formailag – konzervatívnak mondható” (136.). A konzervativizmus fogalmát Sári B. még többször és kissé könnyű kézzel használja a kötetben: nemcsak az tisztázatlan, hogy hol válik szét annak esztétikai és ideológiai vonatkozásmezője, de az sem világos, hogy mit ért pontosan politikai konzervativizmuson. Hiszen, ha ideológiailag voltaképpen a posztmodern is „konzervatív”, akkor ehhez képest hogyan lehet Franzen még inkább az? Sőt, egyik megjegyzése arról, hogy Dave Eggers és Franzen politikai nézetei szöges ellentétben állnak egymással, az amerikai irodalom belügyeiben tájékozatlan olvasó számára egyenesen azt a benyomást kelti, mintha az egyikük republikánus, a másik demokrata lenne – ami persze elkerülhető lett volna, ha legalább néhány mondat erejéig kitér a „konzervativizmus” amerikai kontextusaira.

A posztmodernhez fűződő viszony újragondolására vállalkozó irodalmi diskurzus másik központi alakja természetesen David Foster Wallace. A kötet narratívájában Wallace azért is játszik kulcsszerepet, mert Sári B. szerint ő már nem egyszerűen újrahasznosítja a posztmodern önironikus gesztusait, és nem is a posztmodern szövegalkító eljárások Franzen-féle megszelídítésének, kulturális fősodorba való emelésének sémáját követi, hanem a posztmodern önreflexióhoz fűzött folytonos önreflexiók révén egy „önálló írásmód”, egy valóban poszt-posztmodern poétika kialakítására tesz kísérletet. Ahogy a *Végtelen tréfáról* szóló fejezet elején erre ki is tér, Sári B. nem eredhetett a monumentális regény könyvtárnyi szakirodalmában felvetődő összes értelmezési szempont nyomába. Így elsősorban a Wallace esszéiben megfogalmazódó „kulturális program” (140.) kiterjesztéseként kezeli a regényt, és azt veszi górcső alá, hogy a mű tematikus szintjén megjelenő tapasztalatok (a különféle függőségeknek való kitettség, az idő árucikké válása) milyen nyelvi hatáseffektusok révén artikulálódnak benne. A Wallace-opus tömérdek betűszavát, rövidítéseit és nyelvi poénját értelmező-magyarázó passzusok a Kemény Lili és Sipos Balázs által készített (lenyűgöző és heroikus, ugyanakkor a kelleténél talán kevesebb szakmai iránymutatásban részesülő) magyar fordításszöveg kiegészítéseként is jól működnek. Ám az olyan konklúzióknak szánt, mégis üresnek ható megállapítások, miszerint a *Végtelen tréfát* „a nyelv hangjai szervezik” (163.) vagy hogy a mű „nem regény, hanem szöveg(világ) akart lenni” (ami ráadásul épp a „szövegirodalom” fogalmának emlékét hívja elő, melyet a magyar kritika korábban előszeretettel használt a posztmodernség szinonimájaként), jelzik, hogy az *Infinite Jest*tel való birkózásnak még Sári B. sem ért a végére.

A kötet talán leginvenciózusabb, legérzékenyebb szövegközeli megfigyeléseket tartalmazó fejezete Jonathan Safran Foer lenyűgöző *Minden világnál* (*Everything Is Illuminated*)

című regényét vizsgálja. Sári B. tézise szerint Foer írásművészete (a magyarul már szintén olvasható Michael Chabonéhoz hasonlóan) úgy viszi tovább a posztmodern örökségét (elsősorban a historiográfiai metafikció alakzatai és a mágikus realista elbeszélésmód használata révén), hogy azt az etnikai (ebben az esetben zsidó) önértelmezés keretként működteti. Elemzésében kiváló érzéssel választja ki a mai Ukrajnában és egy elképzelt, múltbeli zsidó kisvárosban játszódó regény öntükröző passzusait, hogy nyomon kövesse, hogyan válik az eltolás alakzata a szöveg fő szervezőelvévé. Végkövetkeztetése szerint a mű a holokauszt direkt ábrázolását, sőt megnevezését tudatosan elkerülve egy „jövőbeli identitáskonstrukció modelljét” (188.) teremti meg.

A könyv utószavát megelőző utolsó nagy egysége a *Mi jön a posztmodern után, mellett és helyett?* címet viseli, és a kortárs amerikai próza legfrissebb tendenciáival vet számot. Wallace radikális kísérletezőkedvének továbbélését követhetjük nyomon Stephen Graham szövevényes *Demon Theory*jében, melynek Sári B.-féle olvasata arra a paradoxonra fut ki, hogy a forgatókönyvszerűen szerveződő, tömérdek végjegyzettel ellátott könyvben a posztmodern elbeszéléstechnika éppen annak a vizuális kultúrának az elsőbbségét demonstrálja, mely Wallace szerint már kisajátította és saját céljaira használta fel a posztmodern beszédmódját. Az elmúlt évtizedekben felerősödő, Franzen által is meglovagolt realizmusigényre adott válaszreakciók közül Sári B. két típust emel ki: az elsőre a mai amerikai irodalmi szcéna egyik kulcsszereplőjét, Dave Eggerst hozza fel példaként, akinél a lélektanilag motivált cselekményszövés és az allegorikus jelentésszerveződés valamilyen „pedagógiai”, értékközvetítő szándékkal kapcsolódik össze. (Habár nincs magyar fordítása, legalább egy rövid bekezdést megérdemelt volna Eggers első könyve, a 2000-es *Heartbreaking Work of a Staggering Genius* című remek – és egyébként nagy sikert arató – memoár. A mű ugyanis ezernyi szállal kapcsolódik a Sári B. által feszegetett kérdésekhez: szerző-elbeszélője fiatal, fehér, középosztálybeli, feltörekvő művészként nemegyszer reflektál arra, hogy a származásával járó társadalmi előnyök sajátos hátrányt is jelentenek a kisebbségi tapasztalatokat felértékelő irodalmi piacon. A fikciós és az autobiografikus beszédmód közötti eldöntetlenséggel folytatott játék a posztmodern előzményekre is visszautal, az iróniáról és őszinteségről folytatott, iróniától sem mentes eszmefuttatások a *Végtelen tréfiával* is párbeszédbe lépnek – és egyáltalán nem olyan didaktikusak, mint amilyenek Sári B. túlzottan általánosító értékelése ítéli Eggers prózáját.) Más irányba vezet a William T. Vollmann által jegyzett *Europe Central*, akinek sajátos, fikciólétesítést és dokumentarizmust vegyítő írásmódját Sári B. az újságírói (azaz tényirodalmi) munkásságára vezeti vissza. Habár a *Europe Central* rafinált narrációs technikájának szerintem több köze van a posztmodernhez, mint ahogy azt Sári B. látni engedi, rövid elemzése éles szemmel mutat rá arra, hogy ez a monumentális második világháborús regény nem él a didaxis Franzennél megfigyelt allegorizáló eljárásaival; szerkezetének hálózatossága inkább a privát és nagyhatalmi vágyak hol szétváló, hol egymásba fonódó hálózatát képezi le. Egy ennyire kontinentális kötődésű regény esetében viszont legalább egy mondat erejéig ki lehetett volna térni az európai irodalmi párhuzamokra – például annak a Vaszilij Grossmannnak az *Élet és sorsára*, aki Vollmannhoz hasonlóan szintén haditudósítóként kezdte a pályáját. Különös, hogy a pszichológiai realizmus újraéledését is tárgyaló fejezetben egyáltalán nem esik szó a kortárs amerikai irodalom egy másik kulcsszereplőjéről, Ben Lernerről, akinek *Az iskola Topekában* című műve nagyon izgalmas módon, több szinten is megjeleníti (illetve kikezdi) a pszichológia és a pszichiátria diskurzusait. Sári B. nagyszerű kritikát írt a regény magyar fordításáról – ennek megállapításai remekül kiegészíthették volna a monográfia gondolatmenetét is.³ Nem a posztmodern, hanem a minimalizmus felől lép be az ezredforduló utáni poszt-posztmodern irodalmi színtérre a kanadai-amerikai Douglas Coupland „A” generációja,

³ Sári B. László: Rímregény (Ben Lerner: *Az iskola Topekában*), *Jelenkor*, 2021/4, 442–448.

mely nemcsak címe, de a boccacciói-chauceri mintákat követő szerkezete révén is visszautal az *X generációra*. A két mű összevetésekor Sári B. arra a konklúzióra jut, hogy a (szerinte is kissé szájbarágsra sikerült) új mű etikai funkcióval ruházza fel a történetmesélést: a „kaptárelme” (hive mind) metaforájával összhangban – hasonlóan számos más, a kötetben szóba kerülő könyvhöz – e disztópikus regény végén is egy kölcsönös felelősségvállaláson alapuló, közösségi léttapasztalat lehetősége sejlik fel.

Sári B. kötete azért is több tanulmányok füzérénel, mert az egyes fejezetek folyamatosan visszautalnak egymásra, egymáshoz képest újra- és újrapozicionálva, új és új konstelációkba rendezve a bennük tárgyalt műveket. Ez történik az utószóban is, mely a kötetcímet is játékba hozza: „Azt is mondhatnánk, hogy jön valami a posztmodernre, vagy éppen a posztmodern próza és annak képviselői, részben az identitáspolitikai térképen megváltozott helyüknél fogva, részben pedig a megváltozott technológiai, kulturális, mediális, társadalmi és politikai közeg hatására rá kellett jöjjenek valamire” (225.). Habár nem fejt ki explicit módon, műve mégis azt sugalmazza, hogy ez a felismerés visszafelé is működhet, azaz a posztmodern kanonikus alkotásainak is feltehetőek új kérdések. Az utószó a posztmodern folyathatatlansága helyett tehát azt szögezi le, hogy a kortárs amerikai próza alakulásának dinamikáját „a (nyelv-)technológiai kérdésektől az identitás alapkategóriájának tekintett etnicitással kapcsolatos kérdések közötti oda-vissza mozgások” (225.) adják – ez az inga olykor azonban kileng Sári B. érvelésében. Egyrészt van, mikor erőltetettnek tűnik az identitáspolitikai szempontok súlykolása: az utószó erős állításai sem tudtak meggyőzni arról, hogy Wallace családi háttere több lenne a *Végtelen tréfa* egyik külső körülményénél, mint ahogy DeLillo olasz gyökereinek jelenlétét sem tudtam felfedezni a *Cosmopolis*-ban. Továbbá, a kötet alapvetése szerint az amerikai irodalmi mező alapvetően három szegmensre oszlik: a minimalizmusra, a posztmodernre és az etnikai irodalmakra. Habár Sári B. kifejti, hogy más kritikusokkal szemben nem lát „feltétlen el-lentmondást” a két utóbbi kategória között (20.), és ennek igazolására a kötetben a *Minden vilángol*-fejezet szolgálna, retorikájában mégis mintha az elkülönítés gesztusai dominálnának. Az etnikai irodalmakat a posztmodernről leválasztva, rendre csak a faji kódoltságú tapasztalatok hiteles ábrázolására való törekvéssel azonosítja, egyfajta transzparens nyelvhasználatot társítva hozzájuk. Pedig könnyen belátható, hogy az általa vizsgált zsidó-amerikai szerzők nagyon másként „etnikusak”, mint mondjuk a dominikai származású Junot Díaz vagy a jamaikai-amerikai Marlon James (vagyis ez a szegmens sem homogén), és a spanglish vagy a jamaikai patois nyelvi funkciója az ő könyveikben is túlmutat az etnikai hovatartozás pusztá demonstrálásán. A Toni Morrison-recepciót már régóta foglalkoztatja a posztmodern elbeszéléstechnika és az afroamerikai identitástudat megszilárdítására irányuló intenció paradox viszonya, de erre a kötetben csak áttételesen utal egy Bollobás Enikőre hivatkozó lábjegyzet. (Arról nem is beszélve, hogy a *Metamodernism* egyik tanulmányában Josh Toth már azt állítja, hogy Toni Morrison *A kedvese* épp a posztmodernből vezet ki a metamodern felé...)

Azért is hoztam szóba Toni Morrisont, mert az „etnikai irodalmak” problémáját kissé leegyszerűsítő megközelítésmód mellett a kötetnek van egy másik vakfoltja. A *Mi jön a posztmodernre?* ugyanis azt sugallja, hogy két meghatározó nőalakja van a kortárs amerikai irodalomnak: az egyik Michiko Kakutani, a másik Oprah Winfrey. Habár a sztárkritikus és a könyvklub-alapító celebritás véleményformáló ereje nem kétséges, az viszont igen, hogy az USA-nak ne lennének ma jó női szerzői. Márpedig a *Változatok a posztmodern utáni amerikai fikciós prózára* (és nem a „szerepválsággal küzdő, fehér amerikai férfi írók”) alcímet viselő kötetben egyetlen fejezet, egyetlen hosszabb bekezdés, sőt talán egyetlen önálló mondat sem foglalkozik női szerzőkkel: csak felsorolás keretében tűnik fel Lydia Davis, Jane Smiley, Rachel Kushner és (az egyébként brit) Zadie Smith neve, illetve egy lábjegyzet emlékezik meg Jennifer Egan „kiváló szövegei”-ről (216.). Bármilyen kortárs prózáról szóló áttekintés-

ben megütközést keltene a nők hiánya, de egy olyan kötetben, amely egyébként identitás-politikai olvasatokat (is) kínál fel, és szexizmusáért marasztalja el Jonathan Franzen, egyszerűen érthetetlen. Arról nyilván nem Sári B. tehet, hogy a posztmodern emblemikus szerzői történetesen férfiak, de az utolsó nagy fejezetben Eggers és Vollmann után/mellett/helyett bizony ott szerepelhetnek volna a női pályatársak művei. (Egyébként a korábbi, minimalizmusról szóló kötetet is férfi szerzők könyvei uralják, de ott erre maga a szerző is reflektál, és hosszabb gondolatmenet keretében foglalkozik például Amy Hempel prózájával. Ebben a könyvben viszont nincs is nyoma az erre irányuló önkritikának.) Hiányuk már csak azért is fájó, mert jól illeszkedhetnek volna a kötet gondolatmenetébe, és gyakran épp a fenti kategóriák között teremtenek átjárhatóságot: Elif Batuman *A félkegyelműjének* Magyarországon vendégtanító, folytonos idegenségérzettel küzdő török-amerikai diáklánya olyan nyelvfilozófiai kérdéseken töpreng, amelyek a posztmodern gyökerekhez kapcsolnak vissza; Lucia Berlin és Lydia Davis prózája a minimalizmus újragondolásának két lehetséges változatát testesíti meg; Taffy Brodesser-Akner fergetegesen szórakoztató *Fleishman bajban vanja* az amerikai zsidó irodalmi hagyományból eddig hiányzó női perspektívát teremti meg; Jennifer Egan *Az elszúrt idő nyomában*jának fragmentált szerkezete a mai digitális kultúra hatásával szembesíti; de akár még arra is kíváncsi lettem volna, hogy miképp viszonyul McCarthy metafizikusságához Marilynne Robinson *Gileádja*. Sári B. nyilvánvalóan jól ismeri ezeknek az íróknak a munkásságát, nemrég remek kritikát publikált például Egan művéről,⁴ melynek felvetései már mintegy tovább is gondolják a kötetben felvázoltakat: kár tehát, hogy a kortárs amerikai próza keresztmetszete szűkebbnek bizonyul a könyvben, mint Sári B. más írásaiban.

A Mi jön a posztmodernre? mindennek ellenére a magyar nyelven publikált világirodalmi kutatások megkerülhetetlen darabja, mely nemcsak a kortárs amerikai regényirodalmat, de az azt övező kritikai diskurzust, intézményi mechanizmusokat és könyvpiaci döntéseket is részletesen feltérképezi. Feladatának az amerikai kontextus(ok) felépítését tekinti, és nem törekszik azoknak a különbségeknek a feltárására, melyeket a magyar/európai horizontból való olvasás termelhet ki: mégis olyan fogalmakat és szempontokat mozgósít, melyeket a poszt-posztmodernségről gondolkodó magyar kritika is használatba vehet. A fent említett szereplők kihagyására pedig tekintünk olyan tartozásként, mely később leróható: nagyon várom tehát a következő Sári. B.-kötetet, melyből végre kiderül, hogy az alsó- és felső-középosztálybeli fehér férfiakon túl kik és hogyan írnak a mai amerikai irodalmat.

⁴ Sári B. László: Meddig még? Mit? Minek? (Jennifer Egan: *Az elszúrt idő nyomában*), *1749.hu*, 2021. 06. 24.

AZ ENYHÜLET LOCSOGÁSA

Marieke Lucas Rijneveld: *Az este kín*

Az *este kín* (eredeti címe: *De avond is ongemak*) úgy van megírva, hogy érezze magát kényelmetlenül az olvasó – ugyanakkor nagy kérdés, hogy szükségképp olvashatatlanak is kellett-e lennie. Ha ugyanis a megformálást tekintjük elsődlegesnek, akkor nehéz elvonatkoztatni attól, hogy a könyv úgyszólván tüntet az olvashatatlanságával. A gyerekperspektíva ügyetlen és következtelen használata, az erőltetett hasonlatok halmozása, az információmozgás adagolásának sutasága, a fals hangütés (és még sorolhatnám)¹ akkor is zavarba ejtő, ha nyilván senkinek sem jutna eszébe az arányos kifejezést, az egyértelműséget vagy a világosságot számon kérni ezen a rettenetes dolgokról szólni kívánó, érzékeny témák egész sorát – gyerekkori trauma, vidéki rögválóság, szigorú vallásos környezetben nevelkedés, a test és a testiség felfedezése, holokauszt, pedofília – felvonultató regényen (ha ugyan regény). Valamelyest könnyebb elfogadni a könyvet, ha szem előtt tartjuk, hogy a kifejezni vágyás, a kényszeres mondani akarás, a meg- vagy átélt tapasztalatokon való túllépés szándéka hívta életre, vagyis ha traumafeldolgozásként olvassuk.

A történet egy Groningen környéki gazdaságban játszódik a kétezres évek elején, itt él a főszereplő-narrátor, Jas, egy szigorú református család harmadik gyereke.² Jas tízéves, amikor nem sokkal karácsony előtt idősebb bátyja alatt egy korcsolyaversenyen beszakad a jég. A kislány önmagát vádolja a haláláért: úgy érzi, nem búcsúzott el tőle. Még jobban bántja, hogy a kérdéses napon azt kívánta magában, inkább a bátyja haljon meg, mint a kedvenc nyuszija, amit anyjuk karácsonyi ételnek kíván elkészíteni (az emberi és az állati között folyamatosan elmosódik a határ a szereplők tudatában, illetve a könyv világában³); ráadásul később kiderül, látta, hogy a bátyja nem viszi magával a jégre merészkedők kötelező mentőeszközét, a jégtüskét, de nem szólt (talán túlságosan is meg van támogatva, hogy bűntudatot kell éreznie – már ha ezek nem mind valóságos elemek a könyvben). Afelett már elsiklik a kislány, hogy hozzá hasonlóan a szüleit is kínozhatja az önvád: nem mennek el megnézni a

¹ Csak egy példa: beszéde közben a kislány hosszú-hosszú szakaszokat idéz a régies nyelvezetű Bibliából (vagy a szerző próbálja így kizökkenteni az olvasót? Érzésem szerint átgondolatlanság lehet).

² Talán meg lehetett volna kockáztatni, hogy Kabát legyen a kislány neve a magyar változatban is – ennek hiányában a magyar olvasó aligha jön rá, hogy a gúnyneven vagy ragadványneven szerepel (mindenesetre így nevezi, így tartja számon magát, és mások is így gondolnak rá). A tragédia után egy pillanatra sem veszi le egyre fakuló és foszladozó piros kabátját.

³ Egy elejtett megjegyzésből például megtudjuk, hogy a kislány anyja megállás nélkül rág(ózik).

Fordította Wekerle Szabolcs

Scolar Kiadó

Budapest, 2021

288 oldal, 4775 Ft

versenyt, mert sürgős teendő adódik az állatok körül – talán ennek büntetése lesz később a környékbeli gazdaságokat sújtó „bibliai csapás”, a száj- és körömfájás-járvány? Ilyen környezetben Jasjének és testvéreinek valószínűleg eleve keservesebb gyerekkora lenne, a tragédia nélkül is, mintha „átlagos” családba születtek volna. Rideg és szűkös – ha nem is szegényes – környezetben élnek.⁴ Nagyon nehéz úgy lázadniuk a vallás ellen, hogy az ne zavarja meg a szüleikhez fűződő viszonyukat, és viszont. Neveltetésük és életformájuk miatt kilógnak a kortársaik közül. Szoros közelségben élnek, igénylik egymást, de szenvednek is az összefaragtságtól; néha szeretnék kizárni magukat a szinte már fizikai kint jelentő közönségből – emiatt aztán furdalja őket a lelkiismeret. A haláleset katalizálja a család életét. A veszteségre mindkét szülő a maga módján reagál. Az anya véstesen fogyni kezd, árnyék-létre ítéli magát, az apa a korábnál is riasztóbb mogorvasággal és még sűrűbb parancsolgatással próbálja leplezni a meghasonlottságát. A gondoskodás, a szeretetteli odafordulás – egyáltalán a szülői jelenlét – hiányát megszenvedő, zavarodott, tanácstalan gyerekek vallási indíttatású fantáziákban keresik a feszültséget és a feloldást, büntetik magukat és egymást. Egyre szadistább játékokba feledkezve kísérleteznek a nemiségükkel, és „fedezik fel” egymás testét. Ezeket az egyébként markáns holland irodalmi hagyományokat folytató részeket végképp hiteltelennek éreztem a könyvben.

A könyv három részre tagolódik. Az első különvált a másik kettőtől: ebben a főszereplő-narrátor múlt időben meséli el annak a napnak a történetét, amikor az idősebb bátyja meghalt, illetve a temetésig tartó rövid időszak eseményeit, úgy, hogy közben a szöveg többé-kevésbé hagyományos módon bevezeti az olvasót a család életébe – vagyis *Az este kín* úgy indul, mint a gyerekperspektívát alkalmazó és gyakran úgyszintén traumatikus élményeket feldolgozó könyvek többsége. Az első részből nem tudjuk meg, hogy milyen idős lehet a beszélő, aki visszaemlékezik tízéves korára, ezért elfogadjuk, hogy bonyolult szerkezeteket és nehéz szavakat használ, illetve olyasmiről is hírt ad, amit a történet idején nem érzékelhetett, akkori eszével aligha tudhatott. Hogy egy másik holland példát említsek, *Fuldokló* című szép könyvében Gerhard Durlacher úgy oldja fel a gyerekperspektíva és a gyereknyelv jelentette ellentmondásokat, hogy egy másik olvasatot is felkínál a kisfiú beszámolóján kívül: a szöveget a felnőttkori pszichoanalitikus ülések hatására feltört emlékek soraként is érthetjük. *Az este kín* második és harmadik részében a szerző felrúgja ezt a paktumot, jelen időre vált, majd – meglehetősen elcsépelet fogással – végképp ellehetetleníti az első fejezetben kínált olvasási stratégiát: a könyv végén az immár tizenkét éves beszélő arról tudósít, hogy rituális öngyilkosságot követ el. A második résztől kezdődően a kislány nyelve és ezzel sajnos a könyv nyelvezete is zavarossá válik, egymást érik a többnyire fájdalmasan rossz hasonlatok és szójátékok – az első részben még természetesebbek voltak Jas szóképei, sokkal inkább a valóságból táplálkoztak és konkrét dolgokhoz tapadtak (és itt már az olyan szavak használata is elidegenítően hat, mint például a *bigott*,⁵ a sperma vagy – csak a magyarban – a *gribedli*⁶). A kislány hasonlataiból, képeiből néha mintha hiányozna valami, máskor az ok és okozat felcserélésén alapulnak, „rövidre vannak zárva”: „a varjak

⁴ Érdekes, sőt meglepő volt olvasni, hogy mi mindent beengednek a házba vagy megtűrnek otthon a szülők, a legótól a kólán keresztül a képregényekig – feltűnő viszont, hogy Jasjének végig két olvasmánya van csupán, a régies református Biblia és a természetismeret-tankönyv (néhány mesét emleget még).

⁵ A holland „... van de zware kant” kifejezés eredetiben valójában nem bigottat jelent, hanem szigorúan vallásost, semmi negatív felhangja (lásd *zware kerk*).

⁶ Itt az eredetiben „juskuiltje in de wang” szerepel. A *juskuiltje* a holland nemzeti ételnek számító stamppotban – krumpli-püré kellel vagy káposztával összekeverve, többnyire kolbásszal tálalva – a mártásnak szolgáló mélyedés, vagyis ez is egyike a kislány jellegzetes metaforáinak: az étkezésből vett kép, az arc mint táj, mint kvázi természeti képződmény. A *juskuiltje*, de a stamppot is ismeretlen nálunk, a fordítónak ki kellett találnia valamit; jobb híján egyszerűen nevén nevezte a dolgot.

fekete szeme úgy fúródik apa mellkasába, mint a jégeső”; „az oldalra fekszem, hogy még lássam anya arcát. Kék csíkos takarómon át mintha fényévekre lenne, valahol a tó túlsópartján, teste vékony, mint a vízyitóké, ami belefagyott anya bánatának lékébe”; „Hij drinkt zijn koffie zwart, ik mijn limonade donker”, a magyarban: „Feketén issza a kávé, én sötéten a limonádémat” (rossz szójáték, vagy sűrű a limonádé?); „Nyomasztó gondolat, hogy jórészt a mi kezünkben van mások halála, legyen az a kéz, mint az enyém, akármilyen kicsi; egy kéz, akár a vakolókánál, építhet, de, ha az éles felét használjuk, miszlikbe is apríthat dolgokat” (sajnos a kéznek nincs éles fele...); „A szeme semmit sem árul el. Nincs benne légbuborék, ami vízszintben tartaná, mert csontszáraz” (az üres tekintetért felelős szembogár és a légbuborék összejátszatása akár még jó is lehetne, a hasonlat mégis elhibázott: a vízmérték segít megállapítani, hogy valami vízszintes-e vagy sem, ebben segít a légbuborék). Szemben az első résszel, a második és a harmadik nagy egység fejezeteiben mintha már nem pontos időrendben szerepelnének az események – már amennyire ez az évszakokra vagy a hőmérsékletre vonatkozó utalásokból kikövetkeztethető –, ráadásul néha gyors egymásutánban követik egymást, máskor viszont mintha több idő telne el két fejezet között (az első részben tízéves, a második rész tizenkettedik fejezetében, a könyv felénél már tizenkét éves a kislány). Jas reflexiói összeszedetlenek és csapongók. Egy kislányt hallgathatunk, aki ki akar tűnni az okosságaival, vagy egyszerűen csak szeretné kiönteni a szívét valakinek, bátortást keres – közönséget, más hallgatósága nem lévén, a megcsónkított – altestüktől megfosztott – babák vagy a varangyok gyülekezete. Rijneveld a folytonos elkalandozással próbálja megteremtteni az érzelmileg vezérelt gyermeki gondolkodás képzetét. A kislány az önvád és a világmegváltó szépelgés két véglete között hanyódit. Öntudatlanul is igyekszik ellendülni a valóságtól. Melodramatikusságai után szinte sohasem zökken vissza rögtön a valóságba, rendre egy testi vonás, testrészt vagy ruhadarab felé kalandoznak el a gondolatai – végtelen elvontságok váltakoznak parányiságokkal. És a bomlás, a nyálkásság, az izamós-ság vagy épp fordítva, a spródság, a szálkásság érzetét közvetíti minden.

A könyv poétikájához nyilvánvalóan hozzátartozik, hogy az olvasó érezze kellemetlenül, kényelmetlenül magát. A hevenyészettség, az odavettség is helyénvaló ebben a fikcióban, csak hogy ez azzal jár, hogy nem lehet különbséget tenni aközött, hogy valami rontott, roncstól, vagy rossz, elrontott-e.⁷ Az a paradox helyzet áll elő, hogy egy sok elemében ismerős világú és témájú, hagyományos, sőt, konvencionális művet (vagy inkább torzót) fed el az egyik legfőbb eszköze, a megmunkálatlanságból fakadó kuszaság.

A könyvben nyomokban látjuk, hogy a főszereplő kislány próbálja feldolgozni az őt ért traumát. Keresi a nyelvet, amelyen megszólalhat,⁸ mint mondja, azért, hogy kifejezhesse, „megtalálhassa önmagát” (kérdés, hogy egy ilyen szűk, bizonytalan és bezárkózó, elzárkózó én megértheti-e magát egyáltalán). A közös kultúra részét képező, elemi emberi tapasztalatokat hordozó történeteket hív segítségül, például a Háromkirályokét, és eleinte a segítő, aztán inkább a hős szerepével azonosulva próbálja összerendezni érzéseit és gondolatait, leginkább azáltal ismeri fel a helyzetét, hogy hol tart a mesében. Rijneveld mintegy folytatja és beteljesíti a valóságban félbemaradt, megrekedt feldolgozást, oly módon, hogy a fikcióban könyvbéli hasonmását elviszi egy végső, feloldó-betetűző cselekedetig. Halálra ítéli magát, ugyanarra a halálnemre, amit az idősebb bátyja halt, és szimbolikusan a testvéreit is magával viszi a „túlso partra”. El tudom fogadni, hogy Rijneveld, még mindig a traumafeldolgozás eszközeként, a megosztás, a közlés mellett döntött, abban viszont már nem vagyok biztos, hogy tovább szabad-e adni egy ennyire felemásan „feldolgozott”, rettenetes traumát.

⁷ Az emberekkel folytatott párbeszédnek egészen élettelenül konganak; talán a főszereplő dialógusképtelenségét hivatottak kifejezni?

⁸ Próbálkozásai egyébként erősen emlékeztetnek nagymamájának és anyjának a nyelvhasználatára, és az olyan, talán kedvesnek szánt, de traumatizáló szülői fenyegetések is hatnak rá, mint: „Szállj ki a kádból, különben megvízkövesedsz!”

Teljesen megértem, hogy a fordító nem igazán érezte magáénak a szöveget, és inkább csak túl akart lenni rajta. Wekerle Szabolcs már sokszor bizonyította tehetségét – mestere annak, hogyan lehet a legszükségesebb átváltási műveletekre szorítkozva visszaadni az eredetit –, ez a munkája azonban vitatható: néhány dolgot félreolvasott, és viszonylag sok esetben a könnyebb utat választotta.

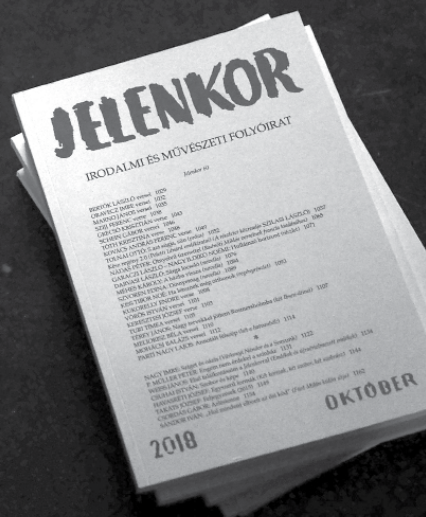
„[...] de a tanítóm mindenesetre végleg feladta a reményt, hogy valaha is megtanulok számolni, és hogy a fogalmazásaim valaha is hófehérek lesznek, egyetlen piros aláhúzás nélkül” – olvashatjuk a magyar szövegben, az eredetiben viszont az áll: „in ieder geval had hij de hoop opgegeven dat ik ooit zou kunnen rekenen, dat ooit mijn schrift sneeuwwit zou zijn, zonder één rode streep”. Vagyis a sok aláhúzás is a számolásra vonatkozik: a „schrift” nem fogalmazás, hanem füzet. A kislány többször is utal rá, hogy gyenge matematikából, és a számtanfüzete tele van javítással (Rijneveld talán áthallásosnak is szánta ezeket a szakaszokat, a vörös vonalak a „hófehéren” a traumatikus élményt is idézhetik – nem igazán tudtam eldönteni). Jellemző egyébként a könyvre, hogy ezt csak mondja magáról az elbeszélő, a cselekménybe azonban nem épül be ez az elem sem, egyszer sem lesz jelentősége annak, hogy gondja lenne a számokkal, a számolással.

Vitatható megoldások is vannak a fordításban bőven. Például: „Er zijn mensen waar de glimlach altijd zichtbaar blijft, ook als ze verdrietig zijn. Daarvan kunnen de lijnen niet meer uitgegumd worden. Bij vader en moeder is het andersom. Zij zien er ook verdrietig uit als ze glimlachen, alsof iemand een geodriehoek naast de mondhoeken heeft gelegd en vanaf daar twee schuine lijnen naar beneden heeft getrokken.” – „Vannak emberek, akik mindig mosolyognak, akkor is, ha nyomja a szívüket valami. Az ilyen mosoly arcba mélyedő vonalai letörölhetetlenek. Apánál és anyánál pont fordítva van. Ők akkor is szomorúnak tűnnek, ha mosolyognak, mintha valaki háromszögvonalzót helyezett volna a szájuk sarkába, és két ferde vonalat húzott volna belőlük a föld irányába.” Az eredetiben arról van szó, hogy egyesek arcán akkor is ott van – „látható” – a mosoly, ha történetesen szomorúak, nem pedig arról, hogy vannak, akik mindig mosolyognak. A fordításban nemegyszer elhalványul, hogy a kislány honnan veszi metaforáinak elemeit. Ebben a részletben fontos, hogy az iskolás beszél, „vonalakról” van szó, melyeket nem lehet „le- vagy kiradírozni”; ráadásul az eredetiben „geodriehoek” szerepel, nem egyszerű vonalzó, hanem kihajtható (?) szögvonalzó, szögmérős vonalzó; így az asszociáció is jobban érthető.

A választott regiszterrel is vannak gondok: „Tudni kell ugyanis, hogy az ember – bocs, a varangy – mely képességeit hasznosítja, és hogyan. Tudom, hogy jók vagytok légyfogásban meg a párzásban. Utóbbiban nem értem, mi a jó, de nyakra-főre csináljátok, tehát valami van benne.” „Az ember – bocs, a varangy” a fordító kínos betoldása, a „nyakra-főre” helyett az irodalmias, ma már csak igényes az igényes nyelvhasználók által alkalmazott „aldoor” (szüntelen) áll az eredetiben. „Je moet namelijk wel weten wat je wil benutten en hoe je dat wil doen. Ik weet dat jullie goed zijn in het vangen van vliegen en in paren. Dat laatste vind ik vreemd gedoe, maar jullie goed doen het aldoor.” A szóválasztás máshol is megkérdőjelezhető. Elég sokszor előfordul, hogy valami elvész a fordításban, például: „Vader en moeder zien onze tics niet”. – „Apának és anyának nem tűnnek fel a hóbortjaink”. A „tic” az tik, mindenesetre a kényszeresség hiányzik a megbocsátó magyar „hóbort” szóból. Ezt megelőzően Jas arról beszél, a bátyja kényszeresen nyúlkál az apjukhoz, így próbálva meggyőződni a létezéséről, és annak leírásával folytatja, hogy elalvás előtt a húga ritmikusan veri a fejét az ágyba...

Súlyos, nyelvilag és stílusban is bonyolult – és nagyon problematikus – szövegről lévén szó, a fordító megérdemelte volna, hogy kontrollszerkesztő segítse a munkáját, illetve hogy figyelmesebb vagy szigorúbb szerkesztőt kapjon.

PRINT

ELŐFIZETÉSI AKCIÓ – TAVALYI ÁRAKON

A Jelenkor folyóirat a 2022-es évre is az előző évi áron fizethető elő. A lap így félfévre 5940, egész évre 10 890 forintba kerül.

WEB

JELENKOR.PDF HAVI 500 FORINT AZ IRODALOMÉRT

A Jelenkor folyóirat PDF-formátumban is megvásárolható, lapszámonként mindössze 500 forintért. Sőt, aki a teljes 2022-es évre előfizet, kedvezményes áron, 5000 forintért hozzájut a folyóirat egész évfolyamához.

MAGIC GROUP

nyomdai
ötletek

SZERETÜNK NYOMTATNI!

Teljeskörű nyomdai, reklámpari tervezés és kivitelezés

Új szolgáltatásaink:

- > Síkágys tábla (3x2 m-ig) és tekerceses UV-nyomatás
- > Digitális vágás, stancolás, marás és gravírozás (3x2 m-ig)
 - > Óriásformátumú nyomtatás és konfekcionálás
 - > Belsőépítészeti és dekorációs nyomtatás

ZSOLNAY
KULTURÁLIS
NEGYED

A pécsi Zsolnay Negyed nem alszik téli álmot!

Élje át a téli varázslatot, melyhez a **Zsolnay Negyed Vendégháza** ideális kiindulópont!

Téli Varázs Pécsett:

- 2 éjszaka szállás a Zsolnay Vendégház apartmanjában, bővített kontinentális reggelivel
- Zsolnay jegy, mely 2 napig érvényes a negyed valamennyi kiállítására
- Érkezéskor kávé/tea bekészítés
- Fejenként 1 csésze forró csokoládé a Csoko-Láda kézműves csokoládéboltban
- Wifi használat
- Zárt, kamerával őrzött parkolóház használata

27.700 Ft / fő / 2 éjszaka +IFA ártól

Az ajánlat 2022. február 28-ig érvényes.

Foglalás és recepció:
hétfő – vasárnap 08.00–17.00
Tel.: +36 30 195 2095
E-mail: vendeghaz@zsn.hu
zsolnayvendeghaz.hu

AutóCity

